

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra Pedagogiky

Mgr. Zuzana Hanincová

Probace a mediace v trestní justici ze sociálně-
pedagogického hlediska

Probation and mediation in criminal justice from sociopedagogical
standpoint

Rigorózní práce

Rok podání rigorózní práce: 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že rigorózní práci na téma
„Probace a mediace v trestní justici ze sociálně-pedagogického hlediska“
jsem vypracovala samostatně
a že jsem uvedla všechny
podkladové prameny a literaturu.

.....

ÚVOD	5
1. PŘÍČINY DELIKVENCE MLÁDEŽE	7
1.1 VNITŘNÍ FAKTORY	8
1.1.1 <i>Dědičnost</i>	8
1.1.2 <i>Konstituce</i>	9
1.1.3 <i>Osobnost</i>	10
1.2 VNĚJŠÍ FAKTORY	12
1.2.1 <i>Rodina</i>	12
1.2.1.1 <i>Styl výchovy</i>	13
1.2.2 <i>Vrstevnická skupina</i>	13
1.2.3 <i>Reakce společnosti na spáchané provinění</i>	14
1.2.4 <i>Životní události</i>	15
2. PREVENCE KRIMINALITY	17
2.1 PRIMÁRNÍ PREVENCE	17
2.2 SEKUNDÁRNÍ PREVENCE	18
2.3 TERCÍÁRNÍ PREVENCE.....	19
2.4 SYSTÉM VČASNÉ INTERVENCE	20
3. RESTORATIVNÍ JUSTICE V ČESKÉ REPUBLICĚ – PMS ČR	25
3.1 PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA	28
3.1.1 <i>Statistiky</i>	29
3.2 LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA	31
3.2.1 <i>Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (Sbírka zákonů č. 218/2003)</i>	31
3.2.1.1 <i>Alternativní opatření a tresty</i>	38
3.2.2 <i>Zákon o Probační a mediační službě (257/2000 Sb.)</i>	39
3.3 HISTORIE PROBACE A MEDIACE	41
3.3.1 <i>Anglie</i>	42
3.3.2 <i>Česká republika</i>	43
3.4 SPOLUPRACUJÍCÍ INSTITUCE	44
3.4.1 <i>Kurátor pro mládež</i>	44
3.4.2 <i>Výchovné a diagnostické ústavy</i>	45
3.4.3 <i>Středisko výchovné péče</i>	46
3.4.4 <i>Vězení</i>	46
3.4.5 <i>Policie České republiky</i>	47
3.4.6 <i>Státní zastupitelství</i>	47
3.4.7 <i>Soudy</i>	48
3.5 KLIENT - PACHATEL	48

3.6	KLIENT – POŠKOZENÝ	55
3.7	PROBAČNÍ ÚŘEDNÍK	56
3.7.1	<i>Vzdělávání probačních úředníků</i>	57
3.7.1.1	Kvalifikační a vzdělávací kurz	57
3.7.1.2	Další vzdělávání pracovníků	58
3.7.1.3	Supervize	58
3.7.2	<i>Kognitivní omyly</i>	68
3.7.3	<i>Vnitřní morálka pracovníka</i>	70
3.7.4	<i>Práce probačních úředníků v budoucnosti</i>	71
4.	MEDIACE	72
4.1	FÁZE PŘÍMÉ MEDIACE	75
5.	PROBACE	76
5.1	SYSTÉM PRÁCE S KLIENTY	78
5.1.1	<i>Získávání klientovy důvěry</i>	80
5.1.2	<i>Získávání informací o klientovi</i>	82
5.1.3	<i>Systemický způsob práce</i>	84
5.1.4	<i>Další možné způsoby práce</i>	89
5.1.5	<i>Práce s motivací klienta</i>	90
5.1.6	<i>Práce s rodinou klienta</i>	92
6.	APLIKOVANÝ VÝZKUM	94
6.1	METODY A DATA	94
6.2	POPISNÁ STATISTIKA VZORKU	97
6.3	ANALÝZA VZORKU POMOCÍ METODY NEJMENŠÍCH ČTVERCŮ	102
6.4	ZÁVĚRY VÝZKUMU	103
	ZÁVĚR	105
	LITERATURA	107
	PŘÍLOHY	110
1.	POJMY	110
2.	ZÁVĚREČNÁ ZPRÁVA	113
3.	KAZUISTIKY	118

Úvod

Cílem rigorózní práce na téma Probace a mediace v trestní justici ze sociálně-pedagogického hlediska je na základě teoretických podkladů z oblasti příčin delikvence mládeže, zákonů ale i stávajících metodik Probační a mediační služby popsat oblasti, které probační úředník při práci s mládeží musí znát, navrhnout vhodné způsoby práce s touto specifickou klientelou a pomocí vlastního výzkumu se mimo jiné pokusit o zhodnocení efektivity práce probačních pracovníků.

V práci se opírám o vlastní zkušenosti z praxe probačního úředníka a o zkušenosti mých profesně starších kolegů, zároveň navazuji na svou předchozí práci v této oblasti. Snažila jsem se přiblížit probaci a mediaci tak, jak se „dělá“ v Probační a mediační službě České republiky, zároveň v práci naznačuji možné cesty, kterými by se dále mohly ubírat. Práce má praktické využití.

Sociálně-pedagogický úhel pohledu dává možnost analyzovat probaci a mediaci z hlediska klienta, společnosti, ve které se jedinec pohybuje, ale i z hlediska pracovníka a jeho potřeb. Z mého pohledu a v mé praxi je probační pracovník sociálním pedagogem. Sociální pedagogice nevěnuji samostatnou kapitolu, prolíná se ve všech kapitolách práce. Je-li obsahem sociální pedagogiky otázka, jak optimalizovat životní situace a procesy, a to s ohledem na vnitřní potenciál jedince a jeho individualitu¹, pak tomuto obsahu odpovídá i cíl práce probačního pracovníka. Navíc připojuji definici sociální pedagogiky, která dobře popisuje náplň práce probačních úředníků: „...Zaměřuje se na každodenní život jedince, analyzuje životní situace a navozuje takové změny v sociálním prostředí, které napomáhají optimálnímu rozvoji osobnosti a minimalizují rozpor mezi jedincem a společností.“² Definice dále mluví o tom, že je akcentována sociálně výchovná pomoc ohroženým skupinám dětí a mládeže, výchovně-vzdělávací práce s marginálními skupinami, což je i cílová skupina, na kterou je zaměřena má práce.

¹ In: Kraus, B. Poláčková V. a kol. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001. ISBN: 80-7315-004-2.

² Tamtéž, str. 12.

Velmi podstatný je způsob práce s klientem a techniky, které probační a mediační pracovník užívá. Práci s klienty, stejně jako přípravě probačních úředníků na jejich roli, jsou věnovány samostatné kapitoly. V kapitole o probačním úředníkovi se navíc zabývám stávajícím systémem supervize v PMS a nabízím jeho zlepšení. Při práci s problémovou mládeží (resp. při práci s lidmi v jakékoliv sociální oblasti) totiž považuji za nutné, aby pro kontrolu a pomoc pracovníkům (a následně i klientům) systém supervize fungoval.

Probační a mediační služba velmi úzce spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení, její činnost je popsána a podpořena v zákonech. PMS je v České republice mladou institucí, v Evropě však má značnou historii. Největší zkušenosti nabízí Velká Británie, která probace a mediace využívá více než sto let, proto PMS v České republice čerpala a čerpá své zkušenosti právě odtud. Některé historické mezníky a zásadní fakta uvedu ve své práci.

V práci budu využívat kazuistik klientů Probační a mediační služby České republiky a dále statistik PMS ČR a statistik Ministerstva vnitra (viz seznam literatury).

Práce je teoretického charakteru, jsou v ní využity metody teoretické analýzy, komparativní metody, metody analýzy dokumentace a metody kvalitativní obsahové analýzy textu.

Pro názorné dokreslení problematiky jsem provedla výzkum, který by měl potvrdit, vyvrátit nebo alespoň poukázat na určitá fakta ohledně příčin delikvence mládeže, praxe našich orgánů činných v trestním řízení a alespoň naznačit efektivitu ukládaných dohledů. Pro sběr dat ve výzkumu jako hlavní metodu užívám neřízený nestrukturovaný rozhovor, pro zpracování výsledků metodu analýzy a statistickou metodu nejmenších čtverců.

1. Příčiny delikvence mládeže³

Každá společnost má své normy, které jsou pro její fungování podstatné. V některých společnostech jsou to normy nepsané, ačkoliv obecně respektované, každému známé a všemi přijímané. Vyspělé společnosti pak mají tyto normy sepsané v zákonech, v kodexech, ústavách atd. Je samozřejmé, že normy a následně i hodnoty se liší společnost od společnosti, existují však skutečnosti, které jsou ve všech společnostech vnímány stejně (např. tabu incestu). Obecně se mluví například o společnosti evropské, americké, které jsou považovány za velmi vyspělé a jejichž společenské normy jsou si také v mnoha ohledech velmi blízké. Existují tu však kulturní odlišnosti, odlišnosti mezi jednotlivými státy (např. otázka potratů), ale i rozdíly mezi menšinami uvnitř jednoho státu. V tomto případě ale platí, že menšiny musí respektovat zákony majoritní společnosti státu, ve kterém žijí.

S těmito a dalšími problémy se potýkáme ve chvíli, kdy máme rozlišit, co je norma a co deviace. Práce je zaměřena na mládež, která je problémová, deviantní, to znamená, že se nějakým způsobem, a to vždy negativním, odlišuje od normy. Za *deviaci* považujeme odchylku od normy, která je sociokulturně podmíněna, tedy respektována většinou členů skupiny nebo společnosti. O *kriminalitě* pak mluvíme ve chvíli, kdy deviantní chování porušuje psané normy společnosti. Na takové chování se vztahují zákony s následnými tresty. Neznamena to však, že veškeré takové chování bývá potrestáno; právě mezi delikventní mládeží je velká část delikventního chování latentní, tedy skrytá.

Robert Merton upozornil na tzv. latentní eufunkci deviací, tedy na fakt, že právě díky deviantnímu jednání určitých jedinců či skupin si majoritní společnost potvrzuje, popř. reviduje společně ustanovené normy.

Další otázkou je klíč k tomu, zda bude určité chování označeno za deviantní. Tato skutečnost závisí především na osobnosti toho, kdo jedná, na situaci, ve které jedná, a v nemalé míře i na svědcích (zda jsou k určitému chování tolerantní či nikoliv).

³ Volně podle Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008.

Níže popsané „příčiny“ vycházejí z teorií vzniku sociálních deviací a jsou kombinací různých přístupů.

Co se týče příčin delikvence, samozřejmostí je, že jednotlivé znaky nelze pokládat za zákonité, a tím jedince stigmatizovat (viz etiketizační teorie). Vznik sociální deviace, v našem případě delikvence, lze pokládat za multifaktoriální. Při nepříznivém vnějším působení na jedince je nutné počítat s jeho vnitřními dispozicemi a naopak, ačkoliv je například rodinné prostředí idylické, nepříznivou roli zde můžou sehrávat jedincovy vnitřní dispozice. Co se týče nepříznivého vnějšího působení, je třeba zmínit Matějčkův termín „odolný jedinec“, kdy se jedinec i přes deprivace působící prostředí vyvíjí v rámci norem.

Proto chci zdůraznit, že níže popsané faktory je nutné považovat za rizikové, nikoli za striktně předpovídající delikventní vývoj jedince, a pokud některý z faktorů v biografii mladistvého objevíme, měl by sloužit jako popud k prevenci a nikoliv ke stigmatizaci. Při klasifikaci příčin delikvence mládeže vycházím z práce Matouška⁴ a z Teorie životní cesty⁵.

1.1 Vnitřní faktory

1.1.1 Dědičnost

S faktorem dědičnosti je nutné zacházet opatrně. Pokud bychom jej bez výhrad přijali jako faktor předpovídající delikvenci, stáli bychom před otázkou, zda je náprava delikventního chování vůbec možná. Při hledání faktorů, které mají vliv na osobnost, přisuzují někteří autoři (a já se k nim přikláním) 50% dědičnosti a 50% vnějším vlivům, tedy výchově, vzdělávání, sociokulturní úrovni atd. Z podobného modelu můžeme vycházet i při predikci delikventního chování.

Dalším rizikem faktoru dědičnosti je ideologický rasismus, založený na představě méněcennosti určitých skupin obyvatelstva. Ačkoliv je vědecky dokázáno a veřejně známo, že není možné dělit lidstvo na rasy, protože všichni lidé pocházejí ze stejného biologického základu a jejich vnější rozdílnost je historicky dána podle toho, kde jednotlivé skupiny žily (tmavé zbarvení kůže jako ochrana

⁴ Matoušek, O. Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998.

⁵ In: Čírtková, L. Forezní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.

proti nadměrnému slunečnímu záru, úzké šikmé oči jako ochrana proti větrům a monzunovým dešťům atd.), rasismus žije dál a je podkladem pro zavrhování menšin ve většinové společnosti. Z toho vyplývá, že velkým rizikem uznání faktoru dědičnosti je vykonstruovaná biologická méněcennost některých lidských skupin.

Faktor dědičnosti při predikci delikventního chování potvrzují i *studie dvojčat*. Z těchto studií (Dánsko - Christiansen, Norsko - Dalgaard, Kringlen) totiž vyplývá, že shoda v kriminálním chování dvojčat je 2-3krát větší u dvojčat jednovaječných než u dvojvaječných. Další poznatek, tedy že čím podobněji byla dvojčata vychovávána, tím menší je rozdíl mezi jedno- a dvojvaječnými dvojčaty v kriminálním chování, pak spojuje faktor dědičnosti s faktory vnějšími, především se sociálním působením na jedince, tedy s výchovou.

Z Medickovy *adopční studie* 14 427 dětí, adoptovaných mezi roky 1927 a 1997, a jejich biologických a náhradních rodin plyne, že:

- pokud nebyl ani biologický ani adoptivní rodič usvědčen z kriminálního činu, pak jen 13,5 % synů mělo záznam v trestním rejstříku;
- pokud byl z kriminálního činu usvědčen jen adoptivní rodič, pak mělo záznam v trestním rejstříku 14,7 % synů;
- pokud byl z kriminálního činu usvědčen jen biologický rodič, pak mělo záznam v trestním rejstříku 20 % synů;
- v případě, že byli z kriminálního činu usvědčeni oba rodiče, tedy adoptivní i biologický, pak mělo záznam v trestním rejstříku 24,5% synů.

Nezanedbatelný je však v tomto případě poznatek, který udává, že pokud je adopční rodina na vysoké ekonomické a společenské úrovni, je dědičná dispozice kriminálního chování značně oslabena.

1.1.2 Konstituce

- **Syndrom hyperaktivity:** 16 – 30% z celkového počtu mladistvých delikventů jsou právě jedinci se syndromem hyperaktivity.

- **Abnormita elektroencefalografického záznamu mozkové činnosti:** u mladých delikventů bylo zjištěno časté zpomalení α rytmu, který koordinuje bdělou aktivitu mozku.
- **Reaktivita autonomního nervového systému:** delikventně jednající osoby mají úroveň základního nabuzení ANS nižší, proto mají potřebu silnějších, vzrušujících zážitků, jež by jejich ANS vybudily na běžnou úroveň.
- **Nižší hladina serotoninu,** u emočně nestabilních osobností a u násilníků se sklony k alkoholismu navíc nižší hladina **adrenalinu.**
- **Příslušnost k pohlaví:** muži se dopouštějí trestných činů častěji než ženy, a to v poměru 4:1 u stíhaných osob, v případě uvalení vazby se jedná o poměr 20:1, ve výkonu trestu je pak tento poměr 30:1. Je však dlužno dodat, že kriminalita žen v poslední době narůstá. Dal by se tento nárůst přičítat stoupající emancipaci?

1.1.3 Osobnost

V souvislosti s osobností pachatele se zajímáme o dvě otázky: *Jak dospívá jedinec k připravenosti jednat kriminálním způsobem, tedy jaké duševní pochody předcházejí samotné trestné činnosti a jaké ji udržují v chodu?* Druhou otázkou je, *zda se pachatelé vyznačují určitými psychickými zvláštnostmi, které je odlišují od nepachatelů,* a jestliže tomu tak je, pak o jaké zvláštnosti se jedná?⁶ Uvedené otázky korespondují se dvěma přístupy ke studiu osobnosti v kriminální psychologii. První přístup se označuje jako *procesuální* (dynamický), druhý jako *strukturální* (typologický). Dále se budu zabývat právě strukturálním přístupem.

Otázkou, zda se pachatelé trestných činů svými vlastnostmi statisticky významně odlišují od běžné populace, se odborníci zabývají snad od zrodu kriminologie. Na jedné straně stojí Lombrosova teorie rozeného kriminálního, druhá strana pak může být zastoupena etiketizační teorií. Dnes se představa o zásadní odlišnosti delikventa od nedelikventní většiny pokládá za překonaný mýtus, a proto můžeme tvrdit, že neexistují univerzální osobnostní rysy pachatelů

⁶ Čírtková, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.

trestné činnosti. Zdá se, že veškeré údajné kriminogenní vlastnosti (chladnokrevnost, egocentričnost, sobeckost, fyzická zdatnost, sociální necitlivost,...) jsou podle Gaussovy křivky rozptýleny v celé populaci a za určitých okolností mohou být dokonce předpokladem úspěšné profesionální kariéry.⁷

Faktem ale je, že nejspolehlivější obecné ukazatele ke sklonu ke kriminalitě jsou *psychopatie* a *socializovanost*, resp. míra nesocializovanosti. Existují ale případy, kdy se přes bezproblémové rodinné prostředí jedinec vymyká, je nápadně problémový a během dospívání se pak dopouští delikventního chování (tzv. černé ovce rodiny), v takovém případě převládá názor, že „ve hře je těžko ovlivnitelné (vrozené) osobnostní založení daného jedince“⁸. K rizikovým osobnostním faktorům, které jsou u dotyčných jedinců pozorovány už od dětství, patří:

- Impulsivita, která s sebou nese neschopnost odložit uspokojení;
- Nízká úzkostnost;
- Malá závislost na odměně.

Značně riziková je (podle kanadských odborníků) především a právě tato trojkombinace, jiná skladba vlastností anebo pouze dvě z nich riziko údajně nepřinášejí.

Co se týče nedostatečné socializovanosti, dotkla jsem se jejích příčin a následků již výše, ve stati o rodině, pro úplnost však shrnuji. Kriminalitu, jako důsledek úpadku socializačních procesů, vysvětlují dvě teoretické pozice. První „byla založena na pojetí, že se jedinci učí zločinným postojům od druhých“⁹, a to nápodobou. Druhá pozice pak prohlašuje, že „zločinnost roste, když rodina přestává kontrolovat závadné chování adolescentů.“¹⁰

⁷ Šmausová, G. Kritická kriminologie. Kriminalistika, 1993, č.3, str. 225-235.

⁸ Čírtková, L. Forezní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. str. 67.

⁹ Jedlička, R.a kol. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004. str. 98.

¹⁰ tamtéž.

1.2 Vnější faktory

1.2.1 Rodina

Rodina dnes nemá při výchově jedince monopol, velký je vliv vrstevníků, médií – moderní západní stát přebírá úlohu zajišťovatele výchovy dětí nejpozději od povinné školní docházky. Čím je rodina slabší (neúplná, s deficitem v kulturním a ekonomickém kapitálu atd.), tím rychleji a úplněji ztrácí vliv na dítě, tím povrchnější je socializace. Na její místo vstupují média a vrstevnická skupina, jež se v pubertě stává pro jedince zástupnou rodinou.

Co se týče sociální vrstvy, ze které mladí delikventi pocházejí, nejčastěji se stále jedná o *nižší vrstvy*, ačkoliv po 2. světové válce přibývá delikventů ze středních a z vyšších vrstev. V dnešní moderní společnosti není výjimkou delikvence mezi mládeží z dobře postavených rodin, v odborných kruzích bývá tato problematika hojně diskutována. Příčiny tu pak nejsou v dědičnosti ani v nedostatečném ekonomickém zajištění jedinců. Můžeme mluvit spíše o nedostatečném citovém „zajištění“ těchto jedinců, kdy zaneprázdnění rodiče nemají na svého potomka čas, o nudě z jeho strany, ve chvíli, kdy jsou mu veškeré hmotné statky poskytovány přes míru, a on má pocit, že mu náleží vše, na co si vzpomene. Takový jedinec hledá citové zázemí jinde a parta se mu pak stává náhradní rodinou.

Velmi důležitou roli hraje v případě rodiny i *vzdělání*. Obecně platí, že vzdělanější rodiče mají vzdělanější děti, a to bez delikventní historie. Nelze samozřejmě potírat fakt kriminality bílých límečků a jiných delikventních činů páchaných vzdělanými lidmi.

Mezi další rizika náležící k rodině patří i komplikované těhotenství a komplikovaný porod, dále *neúplná rodina* (především nepřítomnost otcovské autority) a samozřejmě chladné rodinné prostředí s minimem rodičovského zájmu. Nezáměr dále souvisí s informovaností rodičů o trávení volného času jejich dětí, čím menší je v tomto případě rodičovský dohled, tím větší je pravděpodobnost delikventního chování dětí.

Další kapitolou jsou rodiny, kde je *mnoho otevřených konfliktů*, a to jak mezi rodiči, tak mezi sourozenci, i tento faktor predikuje vyšší riziko delikvence. Známá

je samozřejmě i tzv. *sociální dědičnost delikvence*, kdy se dítě učí delikventnímu chování od svého rodiče – delikventa.¹¹

1.2.1.1 Styl výchovy

Za velmi důležitý pokládám styl výchovy, který v rodině převažuje. V souvislosti s tím zmiňuji, že zásadní je také fakt, kolik stylů rodiče při výchově svých dětí vlastně používají, v jaké míře a zda v podobných situacích jednají podobně, tedy zda volí stejný výchovný styl či naopak.

Dalším rizikem je nesporně nedůslednost ve výchově, která ve výsledku predikuje delikventní chování mladistvého. Podobné důsledky má i střídavá pozornost k dítěti.

1.2.2 Vrstevnícká skupina

Během dospívání hledá jedinec sám sebe prostřednictvím referenční skupiny (skupina, ke které se vztahují, nemusím do ní ale nutně patřit), která svým vlivem zastihuje všechny ostatní skupiny včetně rodiny (Erikson)¹². Pro mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnícká skupina tím důležitější.

Při oslabených sociálních vazbách s blízkými stoupá riziko účasti jedince na „uliční kriminalitě“, která pak zpětně znovu oslabuje konvenční sociální vazby jedince a jeho životní cesta nabírá podobu kriminální dráhy. Dobrá a včasná podpora ohroženého jedince ze strany nejbližšího sociálního okolí může ztlumit dopad nepříznivé životní události.

Typy skupin delikventní mládeže¹³:

- » *stabilní a integrované skupiny*: v prostředí, kde jsou delikventní normy akceptovány i dospělými, děti se od nich učí takovému chování.

¹¹ Názorný příklad sociální dědičnosti viz. Příloha č. 3, Kazuistika mladistvého Petra V.

¹² Vliv vrstevnícké skupiny na jedince demonstruje Kazuistika mladistvého Tadeáše A., viz. Příloha č. 3.

¹³ Matoušek, O. Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998.

- » *nestabilní a neintegrované skupiny*: obvykle jsou vysoce násilnické, kladně je hodnoceno nošení zbraní a agresivní vystupování.
- » *pokoutní skupiny*: skupiny jedinců, kteří neuspěli ani v běžné společnosti ani v delikventní skupině, jsou násilnické, holdují alkoholu, drogám, sexuální promiskuitě.
- » *rasistické skupiny*: mají blízko k pokoutním skupinám, vyznávají formy rasismu.
- » *pseudonáboženské skupiny*: skupiny jedinců, kteří využívají některé náboženské prvky, a to v nepůvodním kontextu; jejich praktiky nejsou společností přijímány (např. satanisté).

1.2.3 Reakce společnosti na spáchané provinění

Jednou z teorií vzniku sociální deviace, která je použitelná pro vysvětlení příčin delikvence, je Beckerova *Teorie nálepkování*. Ta vychází z předpokladu, že většina lidí alespoň jednou ve svém životě jedná deviantně. Záleží pak na reakcích okolí, zda jedince pro toto chování označí za devianta. Takové označení zápornou nálepkou může mít výrazný dopad na jeho chování a následně vést k sebenaplňující předpovědi, v jejímž důsledku se jedinec skutečně stane delikventní. Za konečný krok v kariéře devianta považuje Becker situaci, kdy se jedinec stává členem organizované deviantní skupiny.

Na reakci společnosti na delikventní chování je založena i *Teorie sociální kontroly*. Ta je založena na obecném tvrzení, že lidé jsou spořádaní do té míry, dokud jsou kontrolováni, resp. že lidé dodržují normy díky tomu, že jsou kontrolováni. Ve chvíli, kdy systém kontroly nefunguje, objevují se mezi lidmi jiné druhy jednání, než ty akceptovatelné. Dalším důležitým základem pro tuto teorii je fakt (opírající se opět o Durkheimovy teorie), že pravidla budou spíše porušovat ti, kteří nejsou solidární se společností, nejsou v ní pevně zakotveni, než ti, kteří se se společností ztotožňují. Kořa¹⁴ upozorňuje na to, že právě Teorie sociální kontroly je zčásti použitelná při výkladu juvenilní delikvence. Právě v období dospívání má

¹⁴ tamtéž. str. 113.

totiž adolescent pocit nezakotvenosti, odděluje se od rodiny, ale ještě není svazován světem práce (Wilson). V tomto období navíc tkví velké nebezpečí ve chvíli dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí.

Tato teorie však nevysvětluje delikty a deviace dobře postavených a ve společnosti zakotvených občanů.

Základem teorie sociálního učení je fakt, že pokud není nežádoucí chování spojováno s trestem hned od počátku, je obtížné vytvořit mezi nimi spojení později, efekt potrestání pak není tak účinný, jak by mohl být. Eysenck vidí podstatu lidského chování ve snaze dosáhnout odměny a vyhnout se trestu. „Mladiství pachatelé často nejsou za první delikty trestáni, takže nepodmíněný podnět (kriminální akt) není následován podmíněnou odpovědí (trestem), což vede k podmíněným podnětům (dalším kriminálním aktům) na základě naučeného předpokladu, že kriminální chování není trestáno.“¹⁵ Samozřejmě že účinnost trestů není podmíněna pouze minulými zkušenostmi s nimi, ale také vlastnostmi pachatele (seberegulační mechanismy, svědomí atd.), způsobem aplikace trestu a jeho přiměřeností a dále společenskými a situačními podmínkami.

1.2.4 Životní události

Sampson a Laub (Teorie životní cesty) podrobně analyzují životní okolnosti s rizikovým potenciálem. Považují za ně např. nezaměstnanost, zneužívání drog, slabou ekonomickou situaci. Dočasné situační vlivy jako je nuda, frustrace popřípadě neshody s partnerem pak mohou sehrát roli bezprostřední vnější stimulace, která iniciuje start nebo pokračování kriminálního jednání.

Dále je třeba poznamenat, že existuje vztah mezi urbanizací a zločinností, a to ve prospěch venkova, kde je významně méně kriminality než ve městech, a také mezi bohatstvím země a zločinností. Čím je země bohatší, tím později nastupuje mladý člověk do zaměstnání (díky zvyšující se délce studia). Z toho Wilson vyvozuje, že v takovém případě mladistvý ještě není usměrňován trhem práce a na druhou stranu už není pod vlivem rodičů, což je ideální kombinace pro delikventní

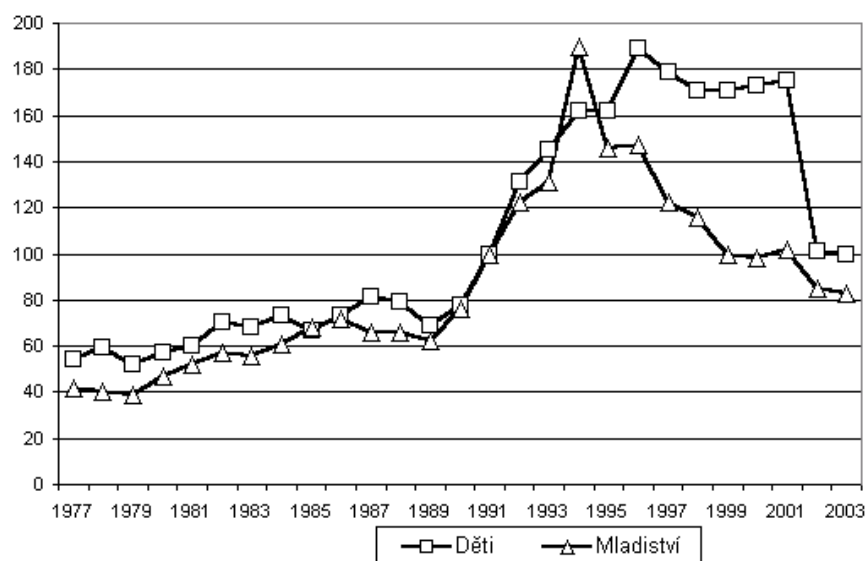
¹⁵ In: Hrčka, M. Sociální deviace. Praha: Slon, 2001. str. 171.

chování takového mladistvého. S nástupem do zaměstnání však takové chování většinou mizí.

Pro podporu zvyšující se délky studia je třeba říci, že čím je společnost vyspělejší (a to právě díky nárůstu vzdělanosti jejích členů), tím méně častější je kriminální chování jednotlivců. Ve vyspělých společnostech je navíc znatelně nižší počet té nejzávažnější kriminality (vraždy atd.), naopak narůstá kriminalita bílých límečků atd.

V České republice jsme mohli zaznamenat výrazný nárůst kriminality mládeže i dospělých po roce 1989. Je třeba zmínit, že nárůst sociálně patologických jevů obecně je zaznamenáván v každé společnosti, v níž dochází k její celkové transformaci. U totalitních států je při represivní funkci státu běžná relativně nízká míra kriminality.

Graf č. 1: Srovnání vývojového koeficientu vyšetřovaných a stíhaných dětí a mladistvých za 1977 – 2003.



Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR., 2007.

2. Prevence kriminality¹⁶

Prevence kriminality zahrnuje soubor nerepresivních opatření směřující k předcházení páchaní kriminality a snižování obav z ní. Jde o opatření, jejichž cílem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality a jejich následků, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí, nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů. Jedná se o opatření sociální prevence, situační prevence, včetně informování veřejnosti o možnostech ochrany před trestnou činností a pomoci obětem trestných činů. Prevence kriminality úzce souvisí s prevencí dalších sociálně patologických jevů.¹⁷

Základem účinné prevence je fakt, že prevence musí předcházet všem typům sociálního selhání, jejím cílem je prevence sociálně příznivého chování. Matoušek¹⁸ upozorňuje na to, že má-li být preventivní program účinný, je nutné, aby měl jasně definovanou cílovou skupinu a samozřejmě i sociální okolí skupiny, měl by zahrnovat co nejvíce osob významných pro každého člena skupiny a musí být věkově přiměřený.

2.1 Primární prevence

Primární prevence zahrnuje především výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity zaměřené zejména na nejširší veřejnost. Zvláštní pozornost je zaměřena na pozitivní ovlivňování dětí a mládeže, těžiště primární prevence je v rodinách, ve školách a v lokálních společenstvích.

Na první místo, co se týče prevence v nejširším slova smyslu, řadím kvalitní rodinné zázemí a následně kvalitní prostředí školní. V případě rizikové osobnosti dítěte mohou právě tyto instituce napomoci k tomu, aby nedošlo k dalšímu

¹⁶ volně citováno podle Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008.

¹⁷ volně citováno z URL:< <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>>. [cit. 2007-9-15].

¹⁸ Matoušek, O. Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998.

negativnímu vývoji. Rizikovým faktorem pro budoucí delikventní chování není samozřejmě jen osobnost, ale i neadekvátní rodinné prostředí, nevhodná výchova, závadová parta atd. (viz. výše). Pro tyto případy existuje řada preventivních programů, jako je výcvik výchovných kompetencí pro rodiče, programy zaměřené na mladé, svobodné těhotné ženy ze slabých sociálních vrstev, sociálně-kognitivní tréninky vedení tříd pro učitele a jiné.

Při primární prevenci je velmi důležitá kvalita trávení volného času, o níž je nutné dbát opravdu preventivně a ne až v době, kdy začíná docházet k negativnímu vývoji jedince. V takovém případě již volný čas jako preventivní prvek nestačí a naopak by se mohlo stát, že volný čas ztratí význam „rozvoje“ a nabude smyslu „úniku“.¹⁹ O kvalitu volného času se starají i v nedávné době vzniklé nízkoprahové kluby, které jsou nabízeny právě ohroženým jedincům jako alternativa k nudě a poflakování se po sídlištích.

Řezníček²⁰ upozorňuje na to, že například nezáměr o různé zájmové aktivity je již signálem vybočení z normálního vývoje. Reaguje-li pak vychovatel na takové chování standardním způsobem, zvyšuje se stupeň rizikovosti pro další vývoj sociální struktury.

2.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti. Dále je zaměřena na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, povalečství, vandalismus, interetnické konflikty, dlouhodobá nezaměstnanost) a příčiny kriminogenních situací.

K institucím poskytujícím sekundární prevenci řadíme *střediska výchovné péče*, které vznikají při některých výchovných či diagnostických ústavech, popř. samostatně. Poskytují všestrannou preventivně výchovnou péči dětem a

¹⁹ Řezníček, M. Prevence sociálních deviací. Nadace Ethum.

²⁰ tamtéž.

mladistvým s negativními a patologickými projevy v chování, pokud nejsou důvody pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy přímo v zařízeních.

Na děti a mládež, kteří tráví svůj volný čas rizikovým způsobem a jsou ve zvýšené míře ohroženi sociálně nežádoucím chováním, je dále orientována činnost *sociálního asistenta* (streetworkera). Sociální asistent tyto klienty kontaktuje v jejich přirozeném prostředí (hřiště, zastávky,...) a nabízí jim možnost aktivního trávení volného času (např. v nízkoprahových klubech).

Jako program sekundární prevence, který funguje i v České republice, uvádím *preventivní program 5P* (= prevence, podpora, péče, pomoc, přátelství), který je ve světě známý již od 90. let 20. století pod názvem Big brothers, Big Sisters. Cílem programu 5P je pomoc dětem školního věku, které z různých důvodů nemají dostatek přátelských vztahů se svými vrstevníky. Pomoc dítěti spočívá v pravidelném setkávání a trávení volného času s vyškoleným dospělým - dobrovolníkem. Klientům tohoto programu je mezi 5 a 16 lety.

Na podobném principu funguje i projekt LATA, který vznikl v sanatoriu Horní Palata v Praze. I tento projekt, podobně jako 5P, je založen na vztahu dobrovolníka a klienta a jejich práci. Matoušek²¹ uvádí, že standardním klientem je chlapec, který je na první pohled nejistý, nevýrazný a ostýchavý, ve věku mezi 15 – 18 lety. Dívek je v programu menšina. Naopak mezi dobrovolníky je většina žen, což je standardní obraz situace ve většině pomáhajících profesí. Někteří klienti se do programu dostávají i díky doporučení od kurátora mládeže, v těchto případech se pak LATA stává součástí systému terciární prevence.

2.3 Terciární prevence

Terciární prevence spočívá v resocializaci, resp. alternativní socializaci kriminálně narušených osob (pomoc při pracovním uplatnění včetně rekvalifikace, nabídka sociálního a rodinného poradenství, pomoc při získávání bydlení atd.). Jejím cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí a rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí.

²¹ Matoušek, O. a kol. Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1996.

Problematikou terciární prevence se budu zabývat v následujících kapitolách, obecně v kapitole Systémy práce s mladistvými pachateli trestné činnosti a konkrétně, s ohledem na téma této práce, v kapitole Probační a mediační služba.

2.4 Systém včasné intervence

Systém včasné intervence (SVI) je v České republice relativní novinkou. Jeho efektivita byla v minulých letech prokázána v Ostravě, kde byl v roce 1999 pod názvem Centrum včasné intervence aplikován poprvé.²² Dnes je již vypracována metodika SVI, jako pilotní projekt běží od roku 2005 ve Svitavách, v říjnu 2007 byl uveden do provozu v Liberci, v průběhu roku 2007 bylo započato mapování situace k zavedení SVI také v Praze, ale na jeho plošné rozšíření se stále čeká. Jedním z důvodů jsou samozřejmě finance (nezbytné pro vypracování informační databáze) a druhým je elán profesionálů, kteří by se ho měli aktivně účastnit. Každopádně kvůli efektivitě SVI (po aplikaci SVI ve Svitavách zde údajně klesla kriminalita mládeže o 90%) je jednoznačné, že oboje je nutné překonat a SVI aplikovat do všech měst. Východiskem SVI je přístup *restorativní justice* (viz. níže).

Systém včasné intervence má dvojí zaměření. První cílovou skupinou jsou rizikové děti a mládež (rizikové ve smyslu páchaní trestné činnosti) a druhou cílovou skupinou jsou děti ohrožené (syndromem CAN či jinou trestnou činností na nich páchanou). Jeho posláním je rychlá, včasná a adekvátní reakce všech institucí, do jejichž působnosti zmiňované skupiny spadají, směřovaná k nápravě nežádoucího stavu. Jelikož je má práce zaměřená na problémovou mládež, při popisu Systému včasné intervence se nebudu tolik věnovat druhé cílové skupině, jíž jsou děti ohrožené.

Jak jsem již naznačila, projekt je složen ze dvou úzce provázaných částí. Jednou je informační propojení institucí (policie, orgánů sociálně-právní ochrany, soudů a státních zastupitelství, probační a mediační služby) a druhou je konkrétní kvalitní práce s klientem, jeho rodinou a komunitou, včetně koordinované

²² více na URL: <<http://www.mvcr.cz/2003/aktualit/2004/mladez/pril4.doc>>

spolupráce institucí mezi sebou. Snahou je tedy urychlit a zefektivnit veškeré postupy i metody práce a využívat beze zbytku všech legislativních nástrojů přijatých pro oblast trestné činnosti dětí a mládeže a sociálně-právní ochrany. Jednotlivé instituce se mohou vzájemně informovat a usměrňovat tak, aby každá z nich plnila svoji roli, spolupracovala s ostatními a nepřenesla odpovědnost na jiné.

SVI dále klade důraz na období před spácháním trestného činu, kdy by zvýšená pozornost měla být věnována problematickému chování nebo prostředí v okolí dítěte. V tomto pojetí tedy působí SVI také preventivně. V metodice SVI se doslova píše, že předpokladem splnění této oblasti je teoretická znalost příčin delikvence mládeže všemi zúčastněnými institucemi, vnímavost vůči signálům ze strany dítěte či mladistvého a dále znalost rizik vzniku syndromu CAN.

Strategické cíle SVI²³:

- » snížení míry a závažnosti delikvence dětí, odklon dětských delikventů od kriminální kariéry (sociální práce s dítětem a jeho rodinou,...);
- » snižování trestné činnosti páchané na dětech;
- » rychlá a koordinovaná multidisciplinární reakce na delikventní jednání dítěte, či na jednání, které ohrožuje integritu dítěte;
- » posílení postavení obětí trestných činů při řešení delikvence dětí;
- » rychlé a bezpečné předávání informací o:
 - dětských pachatelích a dětských obětech trestné činnosti,
 - uložení a průběhu přijatých opatření,
 - podezření na týrání nebo zneužívání dětí,
 - delikventním jednání dětí (včetně toulání, šikany, záškoláctví, výchovných problémů, apod.);
 - aktivitách jednotlivých subjektů SVI;
- » realizace preventivních opatření v dané lokalitě;
- » vytvoření nabídky služeb pro realizaci konkrétních uložených opatření (probační programy, apod.).

²³ Metodika systému včasné intervence pro rok 2007. URL: <<http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2006/05/svi.pdf>>. [cit. 2007-9-20].

Zásady práce:

- » Rychlá a efektivní práce s rizikovým jedincem.
- » Co nejúplnější stanovení příčin delikvence.
- » Náprava způsobené škody, vyrovnání pachatele s obětí.
- » Stanovení odpovědnosti osob odpovědných za výchovu dítěte či mladistvého.
- » Stanovení odpovědnosti pachatele (ten musí důsledkům svého jednání porozumět, uvědomit si svoji vinu i následky, které svým jednáním způsobil).
- » Postup podle individuálního Sociálně nápravného plánu (zpracovávají OSPOD).

Cílové skupiny klientů

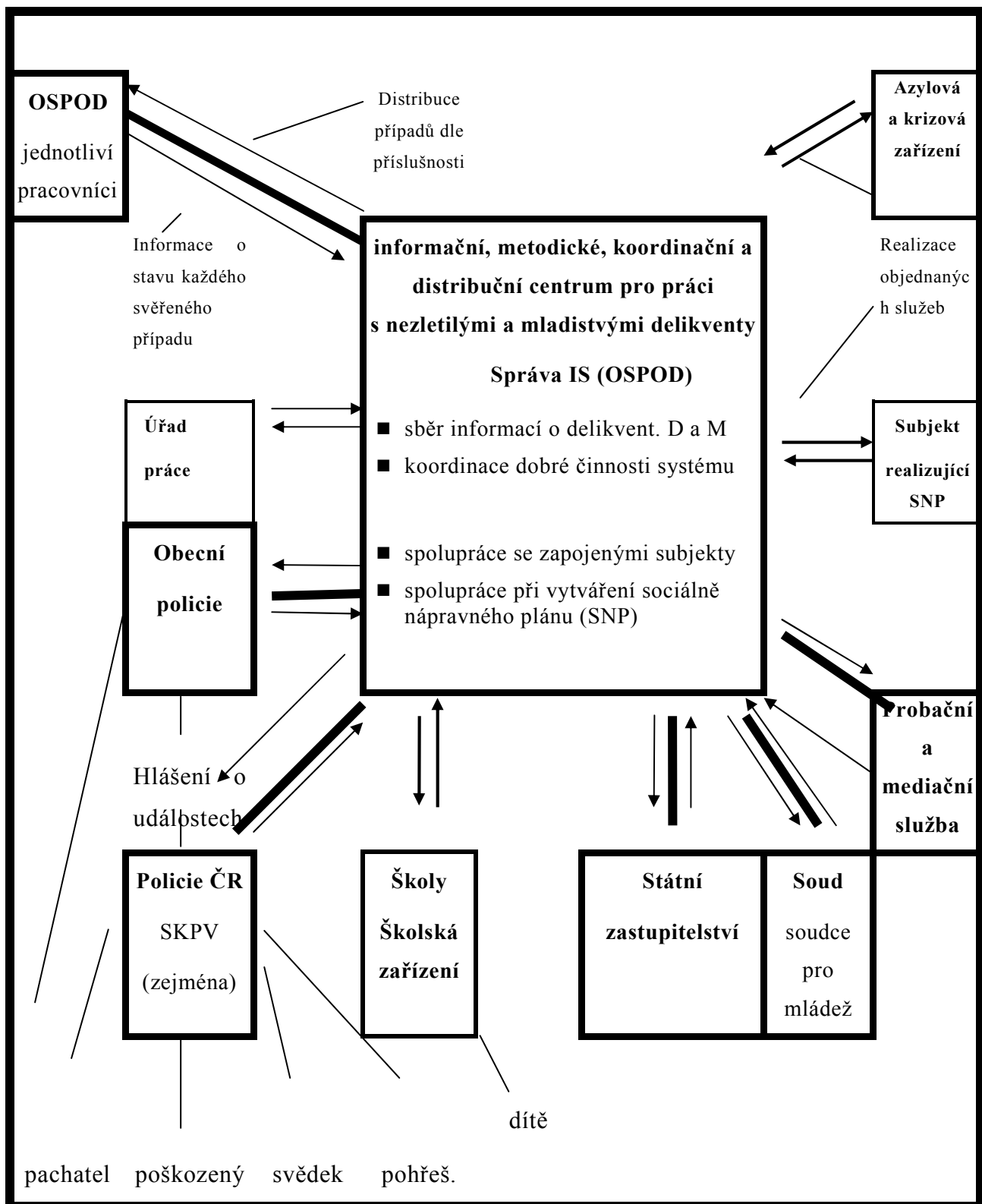
- » **Děti a mladiství, kteří se dopustili protiprávního jednání** bez ohledu na pozdější kvalifikaci skutku (přestupek, provinění, čin jinak trestný apod.) a jejich rodiny.
- » **Děti a mladiství s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, na útěku ze zařízení** (pohřešování) a jejich rodiny.
- » **Děti a mladiství, u kterých dochází ke kumulaci závažných výchovných problémů** (záškoláctví, šikana, projevy extremismu, drogy, alkohol, tuláctví, prostituce apod.) a jejich rodiny.
- » **Poškození (oběti) protiprávním jednáním nebo svědci protiprávního jednání a jejich rodiny (poškození i oběti do dovršení 18 let věku).**

Jsem přesvědčena o kladných stránkách Systému včasné intervence, je ale nutné poukázat i na to, kde jsou jeho rezervy, resp. na to, co nefunguje.

Hlavním problémem je technická stránka. Provozovatel Systému v Ostravě dosud nebyl schopen zajistit průchodnost dat ze systému kurátorů do SVI. Kurátoři pak byli nuceni vkládat data do SVI znovu a ručně. Ještě hůře na tom byli policisté. Na technické stránce v tomto případě SVI krachuje.

Momentálně jsou vyvíjeny nemalé finanční i lidské snahy pro zahájení SVI na Praze 2. Již v této fázi se setkáváme s naprosto stejným problémem, tedy s nefunkčním technickým zázemím.

Obrázek č. 1: SYSTÉM VČASNÉ INTERVENCE²⁴



SNP = sociálně nápravný plán; OSPOD = orgán sociálně-právní ochrany dětí

²⁴ In: Metodika systému včasné intervence pro rok 2006. URL: <http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2006/05/svi.pdf>. [cit. 2007-9-20].

Základní propojení existuje mezi Policií ČR, OSPOD, obecní policií, státním zastupitelstvím a Probační a mediační službou. Tyto subjekty tvoří páteř projektu. Policie ČR a obecní policie jsou pro SVI hlavním zdrojem dat a informací. Zpracovávání a průběžná aktualizace informací je v kompetenci OSPOD, který je centrem sběru informací o dětech a mladistvých ohrožených kriminalitou. Ostatní subjekty (úřady práce, školská zařízení, azylová zařízení, pomáhající organizace - nestátní subjekty, apod.) jsou zapojeny do systému dle míry účasti na péči o dětské delikventy, pokud je to potřebné mohou také poskytovat informace. Jsou oprávněni pouze informace vkládat, to znamená, že nemají uživatelský přístup do databáze SVI. Informace proudící v systému jsou poskytovány na základě jasně stanovených pravidel (písemné dohody) a v souladu s příslušnými platnými právními normami.

Problémem zůstává informační síť, jejíž budování je závislé na tom, aby všechny subjekty činné v SVI měly zabezpečený přístup k počítači s internetem. Na tento problém naráží především policie, která takové vybavení často postrádá (především obecní policie). Dále je nutná skutečná součinnost všech institucí, to znamená, že je potřeba o případech mluvit, a to nejlépe na společných schůzkách. V menších městech je tato podmínka lépe uskutečnitelná než v anonymních velkoměstech, kde se pomáhající profesionálové často vůbec neznají. Nedocentitelnou satisfakcí všech profesionálů, kteří se do Systému včasné intervence zapojují, jsou viditelné výsledky jejich práce.

3. Restorativní justice v České republice – PMS ČR²⁵

Činnost Probační a mediační služby v České republice byla zahájena v roce 2001, kdy probační úředníci začínali na pracovištích městských soudů. Dnes má Probační a mediační služba (dále jen PMS) své pracovníky sdružené na samostatných pracovištích PMS, které najdeme v každém okresním městě. Institut probačních úředníků byl zaveden v rámci reformy českého soudnictví a jeho směřování k restorativní justici. Při práci s problémovou mládeží, která se dostala do střetu se zákonem, se probace (jako možnost alternativního trestu) a mediace (jako možnost mimosoudního řešení konfliktů) využívají ve všech fázích trestního řízení stále častěji a hrají zde velmi důležitou roli.

Restorativní (obnovující) justice je založena na principu, že trestný čin je považován za závažnou sociální událost, která se úzce dotýká oběti, komunity, kde se trestný čin odehrál, a také pachatele. Na rozdíl od retributivní justice, kde je trestný čin pojmán jako újma způsobená státu, je v justici restorativní trestný čin je pojmán jako sociální konflikt mezi dvěma i více jednotlivci či stranami. Proto jej lze účinně řešit pouze za podmínky aktivní participace všech zúčastněných stran, tj. oběti, pachatele a příslušného sociálního společenství. Cílem je tedy hledat vyvážené a účinné řešení a zahrnout do něj všechny, jichž se trestný čin nějakým způsobem dotkl, tedy především pachatele, oběť a komunitu. Na principech restorativní justice je postavena i Probační a mediační služba České republiky.

Koncepce restorativní justice, jako alternativa k běžnému trestnímu řízení, se objevila zhruba před dvaceti lety jako jeden z řady nových principů trestního práva. Obnovující justice je součástí širší koncepce, jejímž cílem je optimální náprava škody způsobené trestným činem oběti i širší komunitě. V rámci obnovující justice má pachatel i oběť prostor ke vzájemné komunikaci, pachatel má příležitost převzít zodpovědnost za svůj čin i jeho následky a zúčastněné strany se dohodnou na způsobu, jak situaci napravit a jak předejít recidivě.

²⁵ volně citováno podle Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008.

Jednou z metod, která se v rámci restorativní justice využívá, je *přímá mediace*, tedy setkání pachatele s obětí za přítomnosti nestranné osoby, mediátora. Ve chvíli, kdy jsou účastníky takového setkání i další osoby (např. rodinní příslušníci, zástupci komunity atd.), mluvíme o tzv. *konferenci*. Další možností je pak *mediace nepřímá*, kdy spolu pachatel a oběť komunikují nepřímo, např. formou psaných zpráv posílaných přes mediátora.

Problémem využívání mediace v českých podmínkách nadále zůstává neochota obětí mediace se účastnit. Ze statistik Národní probační služby Anglie a Walesu však vyplývá, že valná většina obětí, které tento proces absolvují, jej považují za přínosný. Fyzická přítomnost oběti má navíc blahodárný vliv na prevenci recidivy. Umožňuje oběti informovat pachatele přímo o bezprostředních následcích pachatelova činu, položit pachateli potřebné otázky a přijmout jeho omluvu.

Obnovující justice často vyústí v určitou formu reparace, tedy vyrovnání, i když není přímo nařízená soudem, a to ačkoliv hlavním cílem obnovující justice není materiální vyrovnání. Hlavním cílem je totiž vyrovnání morální, narovnání lidských vztahů a obnovení důvěry, která vzala spácháním trestného činu za své.

Dalším principem, který s restorativní justicí úzce souvisí, je podpora obětí. Tento princip úspěšně funguje ve Velké Británii, kde probační úředníci pracují s oběťmi bezprostředně po činu, jsou jim oporou při soudním líčení, poskytují možnost setkání s pachatelem a dále i pomoc oběti v době, kdy se pachatel po odpykání trestu vrací na svobodu.

Co se týče evropských zemí, jejich přístup k restorativní justici je různý. V mnohých evropských zemích, např. v Belgii, Francii či Německu, legislativa umožňuje či přímo nařizuje vedení určitého typu trestních případů právě podle principů obnovující justice. Rakousko patří k zemím, kde je pozice restorativní justice velmi silná. Ve většině evropských států převládá model, v němž případy předává k řízení podle principů obnovující justice státní zástupce ve fázi trestního stíhání či obžaloby. V některých zemích, například v Belgii, lze případ předat i po vynesení rozsudku.

Rostoucí význam obnovující justice má vzrůstající odezvu i na nadnárodní úrovni. Rada Evropy například vydala své doporučení na téma mediace v soudních případech již v září 1999. Rámcové rozhodnutí EU přijaté v březnu 2001 zavazuje členské státy k podpoře mediace ve vhodných trestních případech a k záruce, že rozhodnutí a dohody uzavřené v rámci mediace budou uznána jako platná. I v OSN

se o obnovující justici, mediaci a neformálních či tradičních způsobech řešení některých trestných činů jednalo, výsledkem bylo rozhodnutí Ekonomické a sociální rady z července 2002 o základních principech obnovující justice.²⁶

Ve Velké Británii, kde je probace a mediace využívána už více než sto let, je jedním z nejdůležitějších faktorů spolupráce s komunitou. Je zde běžné, že o mladistvých prvopachatelích méně závažné trestné činnosti rozhoduje komunita, popř. je komunita přítomna zasedání a k jejímu názoru soud přihlíží.

V rámci procesu restorativní justice přestává být pachatel pouhým objektem soudního nebo správního řízení, ale stává se subjektem přiměřeně odpovědným za své činy, za svoji nápravu, za vyrovnání se s těmi, jimž svým jednáním uškodil i za svoji další životní perspektivu.

Pro přehlednost jsem do tabulky srovnala znaky „nové“, restorativní justice a „staré“, retributivní či represivní (trestající) justice:

Tabulka č. 1: Srovnání znaků retributivní a restorativní justice.

Retributivní justice	Restorativní justice
zločin je pojímán jako újma či násilí způsobené státu,	zločin je pojímán jako újma či násilí způsobené jedinci, jako interpersonální konflikt,
výsledkem soudního procesu je zavržení a odsouzení pachatele,	pachatel je veden k odpovědnosti za trestný čin,
Trest jako prostředek nápravy a prevence recidivy,	dialog a diskuse jako prostředek nápravy mezi oběma stranami,
pachatel je pasivním objektem procesu,	pachatel je v procesu aktivním subjektem,
postižené sociální společenství odsunuto do pozadí, je nahrazeno či reprezentováno státem,	komunita je v procesu aktivním činitelem,
výsledek trestního stíhání je věcí profesionálů (policistů, soudců, státních zástupců),	aktivní zapojení všech účastníků trestního konfliktu,
práva oběti bývají opomíjena,	uznání a uplatnění práv oběti,
stimulace individualismu a soutěživosti,	stimulace sounáležitosti a vzájemnosti,
žádný nebo jen minimální důraz na projev lítosti, na omluvu atd.	vytváření podmínek pro odpuštění, omluvu atd.
trvalá či dlouhodobá stigmatizace pachatele.	stigmatizace je odčinitelná aktivitou pachatele při nápravě škod.

²⁶ srov. URL: <<http://www.spj.cz/index.php?cnt=dokumenty&PHPSESSID=8f15d047fea61efbe36a45308e82a2bf&PHPSESSID=8f15d047fea61efbe36a45308e82a2bf>> [cit. 2007-9-30].

3.1 Probační a mediační služba

Vzhledem ke zvyšující se kriminalitě, a to na celosvětové úrovni, je nutný rozvoj alternativních trestů. Proto je nutné, aby Probační a mediační služba byla dynamickou a progresivní součástí jednotné trestně-právní strategie, která bude zahrnovat prevenci delikvence, policejní kontrolu, pomoc obětem trestných činů a práci s delikventy. Alternativní (nebo komunitní) tresty by neměly být primárně pojímány jako alternativy k uvěznění, ale jako opatření, mající vlastní hodnoty. Jedná se např. o možnost postavit se tváří v tvář svému činu, a to od omluvy poškozenému, přes náhradu škody až po vykonání prospěšných prací v rámci komunity (v našich podmínkách obecně prospěšné práce a u mladistvých společensky prospěšná činnost, která je ve většině případů založena na dobrovolnosti mladistvých pachatelů), a další.

Probační a mediační služba České republiky staví svou práci na principech restorativní justice, ale některé principy v České republice zatím plně nefungují. Mám na mysli především spolupráci s komunitou, která je u nás opomíjena. Na druhou stranu se ale není čemu divit, protože samotná komunitní práce v České republice je na velmi nízké úrovni, a proto není možné jí v rámci probace, mediace a obecně prospěšných prací plně využít. Dalším sporným bodem je pomoc obětem. PMS ČR má tento bod v cílech své práce, ale není zcela naplňován. Jsem přesvědčena, že hlavním důvodem je opět nedostatek času, resp. nedostatek pracovníků, se kterým se PMS ČR potýká. Věnovat péči také obětem trestných činů je však velmi důležité a lze to uskutečnit přinejmenším jedním setkáním s postiženým a předáním kontaktů na další odborníky, jako je psycholog, občanská poradna, linka důvěry atd. Probační a mediační služba je totiž jedinou institucí věnující se obětem, která má možnost automaticky získat jména poškozených a kontakty na ně.

Probační a mediační služba se dělí na specialisty pro mládež a specialisty pro dospělé. V malých střediscích toto rozdělení samozřejmě není striktní, specialista pro mládež často přebírá i část agendy dospělých klientů. V pražském středisku, které je co do počtu pracovníků největší, je oddělení specializované na mládež, oddělení specializované na dospělé a dále oddělení obecně prospěšných prací.

Oddělení pro mládež zpracovává celou agendu mladistvých klientů, od práce v přípravném řízení, přes dohledy, mediace až po obecně prospěšné práce. Oddělení pro dospělé se dále dělí do specializovaných sekcí – parole, mediace, dohledy.

Tato práce je zaměřena na mladistvé klienty, proto níže uvádím Zákon o odpovědnosti mládeže, instituce věnující se mládeži atd.

3.1.1 Statistiky

Informace o počtech nových případů PMS ČR jsou každoročně vyhodnocovány ve formě statistik. Do těchto statistik však nejsou zahrnovány stávající případy, se kterými Probační a mediační služba začala pracovat již v předchozích letech.

Tabulka č. 2: Celkový počet evidovaných případů – souhrn za ČR

Nové evidované případy	2003	%	2004	%	2005	%	2006	%	2007	%
celkem evidováno	28.365	100%	28.403	100%	26.338	100%	24.885	100%	27.648	100%
z toho trestná činnost mládeže	2.270	8%	3.969	14%	3.780	14,4%	3.817	15,3%	4.553	16,5%

Zdroj: PMS ČR, 2008

Z uvedených dat vyplývá, že celkový počet projednávaných případů trestné činnosti mládeže²⁷ každým rokem stoupá. Největší nárůst projednávaných případů mládeže zaznamenáváme v roce 2004, kdy se tento počet téměř zdvojnásobil (z 2 270 na 3 969 případů).

Zajímavé je srovnání podílů případů dospělých a případů mládeže, do nichž PMS vstupuje již v rámci přípravného řízení a řízení před soudem. U mládeže je tento podíl téměř 50%, zatímco u dospělých je to pouze 15%. Jak si tento rozdíl vysvětlit? Komentář Probační a mediační služby ke statistikám se vysvětlení nevěnuje, proto se pokusím odhadnout možné důvody. Na první místo řadím vyšší zatíženost případy probačních pracovníků pro dospělé, na rozdíl od nich mají totiž probační pracovníci pro mládež méně klientů (zároveň ale i méně pracovníků). Druhým faktem je, že zvláště u mládeže je z výchovného hlediska vhodný vstup probačního úředníka hned v počátku trestního řízení, proto se probační úředníci pro mládež snaží vstupovat do co největšího množství případů.

²⁷ V jazyce justice znamená osoby do 18 let (viz. Příloha č.1).

Tabulka č. 3: Podíl případů evidovaných v přípravném a vykonávacím řízení na celkovém počtu evidovaných případů mládeže včetně podílů drogové kriminality a extremismu.

počet evidované mládeže za rok 2007	4553	100%	počet evidovaných dospělých za rok 2007	23095	100%
z toho v přípravném řízení a řízení před soudem	2285	50,2%	z toho v přípravném řízení a řízení před soudem	3517	15,2%
z toho ve vykonávacím řízení	2268	49,8%	z toho ve vykonávacím řízení	19578	84,8%
spácháno dětmi do 15 let	1078	23,7%			
drogová kriminalita	105	2,5%	drogová kriminalita	587	2,5%
extremismus	10	0,2%	extremismus	45	0,2%

Zdroj: PMS ČR, 2008

V rámci PMS ČR bylo v roce 2007 nově evidováno **4.553 případů mladistvých a dětí mladších 15 let**, z toho pak **2.285** (tj. 50,2%) tvořily případy **evidované v rámci přípravného řízení a řízení před soudem** a **2.268** (tj. 49,8%) tvořily případy evidované v rámci **vykonávacího řízení** (viz tabulka č.12). Ve srovnání s celkovým počtem nově evidovaných případů v roce 2006 (**3.817**) počet nově evidovaných případů v roce 2007 představuje **nárůst o 736 případů**. Z pohledu srovnání evidovaných případů v rámci přípravného řízení a řízení před soudem a v rámci vykonávacího řízení, je poměr téměř vyrovnaný, lehce ve prospěch přípravného řízení a řízení před soudem.

Co se týče statistiku činností, zpracovává ji Probační a mediační služba bohužel pouze u dospělých klientů. Bylo by zajímavé sledovat, jaká nařízení jsou v rámci alternativních trestů udělována mladistvým, jelikož však taková data neexistují, uvádím pro ilustraci alespoň statistiku činností PMS u dospělé klientely.

Tabulka č. 4: Úkony v rámci vykonávacího řízení - statistika činnosti PMS ČR za rok 2007

Kraj	OPP	PUDP	PO	POD	PP	PPD	P PPD	jiné	celkem	celkem v %
Praha	1071	7	4	499	0	0	12	0	1735	8,9%
Středočeský	1346	5	118	466	0	0	131	3	2194	11,2%
Jihočeský	1023	1	3	261	0	0	10	2	1394	7,1%
Západočeský	1412	1	2	455	0	0	189	2	2167	11,1%
Severočeský	2365	3	5	483	2	2	145	1	3180	16,2%
Východočeský	1507	3	3	277	1	1	106	1	2101	10,7%
Jihomoravský	2446	3	2	485	3	3	78	1	3231	16,5%
Severomoravský	2868	4	3	313	0	0	106	1	3576	18,3%
Celkem	14038	27	140	3239	6	6	777	11	19578	100%
Celkem v %	71,7%	0,1%	0,7%	16,6%	0,0%	6,8%	4,0%	0,1%		

Zdroj: PMS ČR, 2008

Vysvětlivky:

OPP – obecně prospěšné práce

PUDP – podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

PO – podmíněné odsouzení s uloženými přiměřenými povinnostmi, omezeními

POD – podmíněné odsouzení s dohledem

PP – podmíněné propuštění s uloženými přiměřenými povinnostmi, omezeními

PPD – podmíněné propuštění s dohledem

P PPD – příprava podkladů pro možnost podmíněného propuštění s dohledem

3.2 Legislativní úprava

S otázkou problémové mládeže se v českém zákonodárství setkáváme hned v několika zákonech. Tím nejzásadnějším je Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, kterým se budu podrobněji zabývat níže. Dále Zákon o ústavní a ochranné výchově a v rámci prevence delikventního chování i Zákon o rodině a Zákon o sociálně právní ochraně dětí.

3.2.1 Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (Sbírka zákonů č. 218/2003)²⁸

Hlavní principy:

Mluvíme-li o mladistvém, je jím ten, kdo v době spáchání provinění dovršil 15. rok věku a nepřekročil 18. rok svého věku, v jeho případě pak protiprávní čin nazýváme *provinění*. Dítětem je dle zákona osoba, která v době spáchání činu nedovršila 15. rok věku, zde se o protiprávním činu mluví jako o *činu jinak trestném*. Mládeží se pak rozumí děti a mladiství.

Zásadním principem je, že zákon zdůrazňuje nutnost **specifického zacházení s mladistvými pachateli**. „...řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.“²⁹

V § 3 se výslovně praví, že „...opatření uložené podle tohoto zákona musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakože i osobním, rodinným a sociálním

²⁸ In: Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008.

²⁹ § 1 odst. 2 Zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

poměrům, a musí být přiměřené povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu.³⁰ K trestnímu opatření se pak přistupuje pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona.

Samozřejmostí je ochrana osobních údajů mladistvého, které by vedly k jeho identifikaci a možné stigmatizaci v běžném životě.

Zákon dále zdůrazňuje, že je potřeba, aby čin byl projednán *bez zbytečného odkladu* a v přiměřené lhůtě, a to *soudem pro mládež*. Především u mládeže je totiž nutné, aby „potrestání“ přišlo bezprostředně po spáchaném činu, jinak se jeho účinky ztrácí. Nejen soudy, ale samozřejmě i státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby působící v trestních věcech mládeže musí mít zvláštní *průpravu pro zacházení s mládeží*.

§ 42 říká, že mladistvý musí mít obhájce. Zvláštností pak je, že takový obhájce mladistvého už ale nemusí mít onu zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží. Zde se podle mého názoru odkloňujeme od principu, který jsem zmiňovala výše, tedy že „...řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páchaní protiprávních činů.“ Výchovní postoj obhájce k činu, který je v běžných trestních záležitostech u dospělých nežádoucí, totiž dle mého názoru hraje ve věcech mládeže velmi důležitou roli.

Při zahájení trestního řízení (§ 60) je též třeba informovat jeho zákonného zástupce, orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a Probační a mediační službu. Ideální by bylo, aby v přípravném řízení Probační a mediační služba vstupovala do všech případů, ale vzhledem k možnostem (zvláště v Praze) vstupuje jen do případů, kde se její přítomnost jeví nejúčinnější. Je samozřejmě možné, že díky tomu nevstoupí do případu, kde by v konečném důsledku její působení bylo opravdu žádoucí. To však lze vyřešit pouze navýšením probačních úředníků, popřípadě využít pomoci policie, státních zástupců a soudců při vytipování případů.

Opis rozsudku pak soud posílá také na OSPOD a Probační a mediační službě.

Druhy opatření

1. Výchovní opatření

³⁰ § 3 odst. 3 Zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Výchovná opatření lze ukládat i před rozhodnutím ve věci, avšak pouze se souhlasem obviněného. Ten tak může projevit snahu po nápravě. V rámci rozhodnutí ve věci mu mohou být výchovná opatření uložena jako povinnost.

- a. dohled probačního úředníka,
- b. probační program,
- c. výchovné povinnosti – například bydlet s rodiči, společensky prospěšná činnost, usilovat o vyrovnání s poškozeným, podrobit se léčení závislosti, podrobit se vhodnému programu sociálního rekvalifikačního či jiného výcviku, který není probačním programem, zaplatit přiměřenou finanční částku na pomoc obětem trestné činnosti atd.,
- d. výchovná omezení – nenavštěvovat určité akce, nevhodná prostředí, neužívat návykové látky, nehrát hazardní hry, neměnit bez předchozího ohlášení místo pobytu atd.,
- e. napomenutí – soudce či státní zástupce za přítomnosti zákonného zástupce vytkne mladistvému čin, který spáchal, zároveň může přenechat postižení na zákonném zástupci (popř. škole či výchovném zařízení) ten je pak povinen vyrozumět soud o způsobu a výsledku postižení.

2. Ochranná opatření

- a. ochranné léčení,
- b. zabránění věci,
- c. ochranná výchova.

3. Trestní opatření

- a. obecně prospěšné práce
- b. peněžitá opatření
- c. peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu
- d. propadnutí věci
- e. zákaz činnosti
- f. vyhoštění
- g. odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu
- h. odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem

i. odnětí svobody nepodmíněné

...ad. 1.a. § 16 Dohled probačního úředníka

1. „Dohledem probačního úředníka se rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem.
2. Účelem dohledu probačního úředníka je:
 - a. Sledování a kontrola chování mladistvého, zaměřená na zajištění ochrany společnosti a snížení možnosti opakované trestné činnosti,
 - b. Odborné vedení a pomoc mladistvému s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.
3. Mladistvý, kterému byl uložen dohled probačního úředníka, je povinen
 - a. spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě programu jeho výkonu,
 - b. dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu budou stanoveny probačním úředníkem; při stanovení těchto lhůt probační úředník přihlédne k poměrům mladistvého, jeho životní situaci v době výkonu dohledu i k prostředí, v němž žije,
 - c. informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem,
 - d. nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí.³¹

Zánik trestnosti (§ 7)

Zánik trestnosti je možný pouze u činu, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let. Zaniká, pokud mladistvý dobrovolně odstranil nebo napravil způsobený následek, anebo se o to pokusil, popřípadě pokud svým chováním projevil účinnou snahu po

³¹ § 16 Zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

nápravě a dále pokud čin neměl trvale nepříznivých následků pro poškozeného nebo pro společnost.

Upuštění od uložení trestního opatření

Podle § 11 může soud pro mládež upustit od uložení trestního opatření mladistvému, který spáchal provinění menší nebezpečnosti, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě. Dále pak pokud lze důvodně očekávat, že k nápravě povede již samotné projednání před soudem, pokud se mladistvý dopustil činu z neznalosti předpisů, anebo pokud soud přijme záruku za nápravu mladistvého.

Pokud soud nakonec přistoupí k upuštění od potrestání, může mladistvého napomenout anebo může nechat jeho postižení na zákonném zástupci, škole nebo na výchovném zařízení. Ti pak mají povinnost informovat o výsledku soud.

Podle § 12 lze také upustit od potrestání, pokud mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou (pak také soud ukládá ochranné léčení).

Podmíněné upuštění od potrestání

Pokud mladistvý splňuje podmínky uvedené v § 11, ale soud považuje za potřebné po stanovenou dobu sledovat chování mladistvého, je možné upustit od potrestání podmíněně. Zkušební doba se stanovuje až na 1 rok (s možností prodloužení max.o jeden rok) a zároveň je mladistvému možno uložit výchovné či ochranné opatření a také nařídit náhradu škody.

Druhy zvláštních způsobů řízení (§ 68 - 71)

Je-li provinění mladistvého prokazatelné a on sám je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a pokusit se odstranit následky svého provinění, pak je možno použít zvláštní způsoby řízení, a to:

- podmíněné zastavení trestního stíhání,
- narovnání,
- odstoupení od trestního stíhání (pouze u provinění do trestní sazby 3 let, a to pouze pokud trestní stíhání není účelné, popřípadě potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění).

Zjištění poměrů mladistvého (§ 55)

Probační a mediační služba může dostat orgány činnými v trestním řízení uloženo také zjištění poměrů mladistvého, prostředí, ve kterém žil a byl vychován, včetně posouzení toho, zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné opatření, ochranné opatření nebo trestní opatření. Za tímto účelem pak Probační a mediační služba (a také orgán sociálně-právní ochrany dětí) vypracovává zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a jeho aktuální životní situaci. K této zprávě pak soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce přihlédne při konečném rozhodnutí věci.

Zpráva je písemná a musí obsahovat zejména věk mladistvého, stupeň zralosti, postoj k provinění, ochotu zajistit náhradu škody, rodinné poměry, stupeň vlivu rodičů na mladistvého a současně vztah mezi mladistvým, jeho širší rodinou a blízkým sociálním okolím, dále pak záznamy o školním prospěchu, docházce, chování, popřípadě i jeho chování v zaměstnání, přehled předchozích provinění a opatření vůči němu použitých.

Výkon dohledu probačního úředníka (§ 80)

§ 80 stanovuje podmínky výkonu probačního úředníka. Dohled nařizuje předseda senátu soudu pro mládež středisku Probační a mediační služby, v jehož obvodu mladistvý bydlí nebo se zdržuje. Při výkonu dohledu probační úředník dohlíží na to, jak mladistvý plní povinnosti, které mu byly uloženy, a za tím účelem také mladistvého pravidelně navštěvuje v jeho bydlišti, na pracovišti a ve škole.

Odstavec 4 pak říká: „Poruší-li mladistvý, kterému byl uložen dohled, závažně nebo opakovaně podmínky dohledu nebo jiná uložená výchovná opatření, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu pro mládež, který dohled uložil.“³² Pokud se jedná o méně závažné porušení, může probační úředník mladistvému udělit výstrahu, avšak nejvýše dvě v průběhu jednoho roku.

Zpráva soudu je probačním úředníkem obvykle podávána jednou za 6 měsíců.

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže je platný bezmála pět let. Zpočátku bylo ze strany soudů problematické

³² In § 80 Zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

využívat všech možných opatření, dnes už je situace mnohem příznivější. Probační a mediační službě narůstají případy, do kterých by bylo možné vstoupit, i případy, do kterých z nařízení soudu vstoupit musí. Bohužel, jak jsem se o tom zmiňovala již výše, narůstají i případy, do kterých díky nedostatečné kapacitě pracovníků Probační a mediační služba vstoupit nemůže.

Mezi potíže, které se objevují a které se stále nepodařilo odstranit, patří především nedostatečná komunikace mezi orgány činnými v trestním řízení, kurátory pro mládež a probační službou, ale i nedostatečná následná komunikace se školami popř. s rodiči provinilců. Z praxe vyplývá, že zmiňovaná komunikace lépe funguje v menších okresech než například v Praze. Bylo by vhodné uvést do praxe Systém včasné intervence, který v některých městech (Ostrava, Svitavy) úspěšně funguje, a to právě proto, aby byli mladiství přestupci zákona včas detekováni a aby byli ke změně závadového chování motivováni ze všech stran.

Další otázka, která by měla být co nejdříve řešena, je otázka neplnění dohledu ze strany odsouzeného mladistvého. V praxi se často setkáváme s neochotou soudů nacházet pro mladistvého další možné sankce ve chvíli, kdy tento probaci neplní. Samozřejmě že není v ničem zájmu uložit provinilci nepodmíněný trest, ale bylo by vhodné, aby si soudce mladistvého znovu předvolal, což už samo o sobě může zapůsobit, a popřípadě se rozhodl pro další opatření. Opět zmiňuji, že i tato potíž by se dala vyřešit v rámci komunikace mezi úředníkem probační a mediační služby a příslušným soudcem.

Za velmi nedostatečnou považuji škálu opatření, kterou nabízí Zákon 218 o odpovědnosti mládeže nezletilým pachatelům. V případě nezletilého má totiž soudce popř. státní zástupce možnost výběru pouze ze tří výchovných opatření: dohled probačního úředníka, ochranná výchova a zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče.

Dá se říci, že nezletilí (kteří se k soudu dostanou často až ve věku mladistvých) jsou tímto omezeným výběrem značně znevýhodněni. Domnívám se, že by bylo často zcela na místě uložit nezletilému například výchovná omezení jako nenavštěvovat určité akce, nestýkat se s určitými osobami, nezdržovat se na určitém místě, neužívat návykové látky atd. Uložení dohledu nezletilému pachateli znamená, že tento dohled bude vykonáván až do nabytí zletilosti klienta. V

současné již probační úředníci navrhnou zrušení dohledů u některých klientů, kterým byl dohled probačního úředníka uložen v nezletileckém věku. Důvodem je především stabilizace mladého člověka, odklon od páchaní trestné činnosti, zachycení mladého člověka rodinnou sítí atd. Jednoduše řečeno, zrušení dohledu probačního úředníka navrhneme tehdy, máme-li za to, že u klienta již nehrozí páchaní další trestné činnosti.

3.2.1.1 Alternativní opatření a tresty

Alternativní tresty jsou součástí výše uvedeného Zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, pro úplnost je však uvádím znovu a přehledněji. Navíc pokládám za vhodné zmínit se i o dalších alternativách, které české soudnictví zatím nezná. Na plnění alternativních trestů dohlíží Probační a mediační služba České republiky.

Mezi alternativní opatření pro mladistvé patří:

- » podmíněné zastavení trestního stíhání,
- » narovnání (u mladistvých nijak zvlášť využívané),
- » upuštění od potrestání,
- » podmíněné upuštění od potrestání s dohledem,
- » zánik trestnosti.

Alternativní tresty pro mladistvé v České republice (tedy každý trest, při kterém nedochází k omezování osobní svobody odsouzeného):

- » podmíněné odsouzení s dohledem či bez něj,
- » obecně prospěšné práce,
- » probace,
- » ochranná léčba,
- » pokuta, peněžitý trest.

V zahraničí se ale setkáváme ještě s dalšími tresty, které v zákonných možnostech našich soudů nejsou. V souvislosti s novým trestním zákoníkem, který má v příštím roce vstoupit v platnost, byl schválen trest domácího vězení. Odsouzený zůstává v přirozeném prostředí, ale aby se zamezilo např. vlivu závadové party (v případě mladistvého), má mimo docházku do školy popř. do práce zákaz vycházení. V souvislosti s trestním opatřením domácího vězení se však

dosud není vyřešen systém kontroly odsouzených, kterým by bylo toto trestní opatření uděleno. Nasnadě je využití pracovníků Probační a mediační služby k této kontrole v terénu, avšak za současné kapacity a složení pracovníků (velká míra mladých žen) je to nemožné. Ideální by byli tzv. elektronické náramky, které by odsouzení nosili na ruce, avšak i zde se setkáváme s problémem – nedostatek financí na jejich nákup.

Aktuální situace je taková, že budou navýšeni pracovníci PMS, zároveň bude pravděpodobně najata externí bezpečnostní agentura, která bude pověřena prací v terénu. Tato otázka však, jak jsem již uvedla výše, zatím není zcela vyřešena.

Částečně se v České republice setkáváme s tzv. *morální sankcí*, kde je mladistvému nařízen např. příspěvek na charitu, v ČR je toto součástí institutu narovnání, či osobní omluva poškozenému, což je prvek, který se využívá u nás známé mediace.

3.2.2 Zákon o Probační a mediační službě (257/2000 Sb.)

Pro úkony probace a mediace v trestním řízení byla v roce 2000 zřízena a podpořena zákonem č. 257/2000 Sb. k 1.1.2001 Probační a mediační služba České republiky (dále jen PMS), která spadá pod Ministerstvo spravedlnosti ČR. V jejím čele stojí ředitel přímo jmenovaný a odvolávaný ministrem spravedlnosti. Pracovníci služby (probační úředníci a asistenti) jsou v nezávislém postavení vůči soudům i státním zastupitelstvím, byť k započetí jejich aktivit je vždy nezbytný souhlas příslušného státního zástupce či soudce.

Zákon výslovně ukládá činnost PMS. Obecně se jedná o vytváření podmínek k uložení jiného než nepodmíněného trestu spojené s poskytováním odborného vedení mladistvého a s pomocí mladistvému. Kombinace kontroly a pomoci je dle mého názoru pro pracovníky odborně i osobnostně náročná a výsledná práce bude vždy kombinací osobnostního nastavení pracovníka a samozřejmě i přístupu klienta k plnění probace.

Konkrétně je činnost PMS vymezena následovně:

- Obstarávání podkladů o osobě obviněného a o jeho rodinném a sociálním zázemí.

- Vytváření podmínek pro podmíněné zastavení trestního stíhání, pro schválení narovnání, pro úspěšnou mediaci a jiné postupy vedoucí k alternativě nepodmíněného trestu.
- Vykonávání nařízeného dohledu, dohledu nad podmíněčně propuštěnými a při náhradě vazby dohledem.³³
- Kontrola dalších alternativních trestů i sledování výkonu ochranných opatření.
- Pomoc poškozeným při odstraňování následků trestného činu.
- Koordinace sociálních a terapeutických programů pro obviněné.
- Prevence trestné činnosti.

V zákoně je Probační a mediační službě při práci s mladistvými delikventy uložena spolupráce s dalšími institucemi, především s orgány sociálně právní ochrany dětí, dále pak se školami, školskými zařízeními a dalšími institucemi pracujícími s ohroženou mládeží. Tento bod by byl dle mého názoru nejlépe splněn participací místní Probační a mediační služby v Systému včasné intervence daného města.

Pro práci v PMS je nezbytná trestní bezúhonnost jedince a způsobilost k právním úkonům. Úředník probační služby musí mít ukončené vysokoškolské vzdělání magisterského typu v humanitním oboru a odbornou zkoušku, kterou mu středisko umožní vykonat po absolvování základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky Probační a mediační služby. Asistentem Probační a mediační služby se může stát osoba starší 21 let se středoškolským vzděláním ve společenskovědní oblasti. Samozřejmostí neopomenutou v zákoně je další vzdělávání a prohlubování znalostí v oboru a dále mlčenlivost pracovníka, a to i po skončení pracovního poměru v PMS.

Zákon dále popisuje možnosti, při nichž je možno v Probační a mediační službě České republiky přijmout na místo úředníka, resp. asistenta PMS, úředníka či asistenta z jiné členské země Evropské unie. Zákon ale neuvádí jazykovou

³³ Kazuistika klientky PMS, které byl uložen dohled v rámci náhrady vazby, viz. Příloha č. 3, Kazuistika Radky K.

způsobilost příslušného pracovníka, což je ale zřejmě předpokladem pro jeho konečné přijetí na konkrétním pracovišti.

Nad činností PMS vykonává dohled ministerstvo spravedlnosti a jako poradní orgán ministra spravedlnosti je ustanovena Rada pro probaci a mediaci, jejímiž členy jsou soudci, státní zástupci, úředníci PMS a další osoby mající odborné znalosti a zkušenosti z oblasti probace a mediace.

Výše jsem popsala, jaké praktické činnosti má Probační a mediační služba povinnost vykonávat, zákon ale již neuvádí další povinnosti pracovníků. Mimo přímé práce s klientem je probační úředník (a tím více probační asistent) nucen k rozsáhlému „papírování“. Jakýkoliv kontakt s klientem či s jinou osobou mající co do činění s klientem je nutné zdokumentovat, minimálně jednou za půl roku je nutné soudu vylíčit průběh dohledu formou písemné zprávy atd. Ve chvíli, kdy se klient nedostavuje na smluvené návštěvy, posílá mu úředník zvací dopisy, posléze pak dopisy nazývané pracovníky PMS jako „výhružné“, upozorňující na sankce, které z neplnění dohledu plynou. A tak dále. Samozřejmě je nutné, aby dominantní činností probačních pracovníků zůstala práce s klientem. Ideální by bylo, aby na každém středisku PMS byla administrativní síla, která by zakládala spisy (v elektronické i tištěné podobě), třídila poštu, psala a posílala pozvánky atd. Tato činnost probační úředníky zcela nesporně zatěžuje a odvádí je od práce s klienty.

3.3 Historie probace a mediace

Podle Chalupové³⁴ je práce s pachatelem formou probace jedním z nejstarších způsobů sociální práce vůbec. „Její základy položili v polovině 19.století kněží, kteří si vzali na starost určitého pachatele, aby mu pomohli překonat potíže po příchodu z vězení, či aby mu umožnili vyhnout se trestu vězení tím, že nad ním budou na žádost soudu vykonávat dohled a poskytovat mu pomoc a podporu.“³⁵

Rozvoj probace jako takové byl ovlivněn rozvojem trestního práva zaměřeného na mladistvé, dále pozitivismem v kriminologii a teoriemi kontroly (viz. výše). Dá

³⁴ Voňková, J. Chalupová, J. Sociální práce s pachateli. Praha: Leges, 1992.

³⁵ tamtéž, str. 75.

se říci, že probace vznikla z rozporu mezi tendencemi k represí, kterou s sebou nese vězení, a tendencemi k integraci či nápravě.

3.3.1 Anglie

Po druhé světové válce se v Anglii rozvinul systém probace tak, jak jej známe dnes. Bylo to období velkého optimismu v účinnost sociální práce s delikventy a i proto se v 60. letech 20. století probační úředníci stali součástí trestně právního systému, který tíhl k ideálu nápravy delikventů. Problematika zločinnosti začala být chápána nejen jako problém jedinců a jejich rodin, které potřebují pomoc a podporu, ale také jako problém komunit, které se vlivem spáchaného zločinu stávají dezorganizovanými a znevýhodněnými. Centrem pozornosti tedy nebyl zločin jako takový, ale osobní a sociální problémy, které z tohoto zločinu plynou. Probace se tak stala ústřední činností, která s sebou přinesla také důraz na prevenci kriminality.

Na předním místě byla snaha humanizovat tresty, a to technikami sociální práce, znalostmi z kriminologie a kvalifikovaným nezaujatým soudem. Jako taková se probace stala jedním z politických projektů sociálního státu. V 60. letech 20. století se tak Anglie honosila rozvinutou sítí sociálních služeb, ve které hrála probace hlavní roli, a to jako pevně zavedená, kvalifikovaná činnost, která získávala svou autoritu nejen díky tomu, že ji zaštiťoval soud, ale hlavně díky výsledkům své práce.

Dnes už Probační služba v Anglii není tak progresivní, jako byla právě v 60. letech, a naopak se zdá, že se stává spíše konzervativní. Její důležitost zůstává v tom, že se jedná o alternativní, tedy nevězeňskou sankci, která, spíše než nepodmíněný trest, nabízí jak pomoc, tak kontrolu. Dalším faktem je, že na rozdíl od vězení jsou alternativní tresty v čele s probací mnohem levnější a velmi efektivní.³⁶

³⁶ srov. Klaus, J., F. Handbook on probation services. Guidelines for Probation Practitioners and Managers. Rome/London: UNICRI, 1998.

3.3.2 Česká republika

Probační a mediační služba byla v České republice zřízena v roce 2001, je to tedy instituce mladá, avšak některé sociálně výchovné a preventivní prvky při zacházení s pachateli trestných činů, které tato organizace zaštiťuje, byly používány již dříve. Sociální práce s pachateli trestných činů vycházela v bývalém Československu z tradice první republiky a díky aktivitám mnohých odborníků v této oblasti, zejména od konce 60. let, tu byly neustále snahy o systémovou práci s pachateli trestných činů, a to i přesto, že tehdejší režim takovým aktivitám nakloněn nebyl. Přibližně od roku 1970 se jednalo zejména o systém *sociálních kurátorů* pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody v rámci tzv. postpenitenciární péče. Později se vytvořil i systém *kurátorů mládeže*, kteří se zaměřovali na pomoc a dohled nad problémovou mládeží v souvislosti s trestnou činností. V současné době je tato činnost sociálními kurátory a kurátory pro mládež na základě zákona o sociálně právní ochraně dětí a mládeže stále vykonávána. V rámci výkonu trestu začali působit sociální pracovníci ve věznicích.

Po roce 1989 zesílily aktivity směřující k reformě trestního práva, k rozšíření škály trestů a opatření nespojených s trestem odnětí svobody a k posílení prvků psychosociálního zacházení s pachateli trestných činů. Do popředí zájmu se dostala i otázka postavení poškozených v trestním procesu a možnosti jejich účinnější morální i materiální satisfakce. V této souvislosti byla v průběhu 90. let prostřednictvím dílčích novel trestního zákona a řádu přijata řada alternativních sankcí a odklonů od klasického trestního řízení.

V roce 1993 (zák. č. 292/1993 Sb.) byl do trestního procesu zaveden *institut podmíněného zastavení trestního stíhání* (§ 307, 308 tr.ř.), který mimo jiné předpokládá, že obviněný uzavřel s poškozeným dohodu o náhradě způsobené škody a že obviněnému bude uloženo, aby ve zkušební době dodržoval přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život. S účinností od 1. 9. 1995 byl zaveden *institut narovnání* a od 1. 1. 1996 pak *trest obecně prospěšných prací*. Jako typický trest spojený s probací byl 1. 1. 1998 konečně zaveden *trest podmíněného odsouzení s dohledem* a *institut podmíněného upuštění od potrestání s dohledem*. Novelou trestního zákona a řádu byly v roce 2001 nově zavedeny

*instituty podmíněného propuštění z výkonu trestu s dohledem a nahrazení vazby dohledem probačního úředníka.*³⁷

Na základě vládního usnesení v rámci programu Prevence kriminality byla s účinností k 1. 1. 1996 vytvořena při okresních i krajských soudech místa probačních úředníků. Plněním úkolů probačních úředníků byli na většině okresních a na některých krajských soudech pověřeni pracovníci odborného aparátu soudů a vyšší soudní úředníci. Důraz byl kladen především na zajištění administrativně technického výkonu obecně prospěšných prací a na kontrolu chování obviněných v rámci uloženého dohledu, popř. získávání formálních podkladů pro aplikaci odklonů v trestním řízení (např. prohlášení, že obviněný souhlasí s podmíněným zastavením trestního stíhání), přičemž tento výkon probačních aktivit byl zpravidla kumulován s další činností těchto pracovníků. Činnost probačních pracovníků byla omezena zejména na vykonávací fázi trestního řízení, ve které byla zdůrazňována především kontrola chování pachatelů v průběhu zkušební doby.

3.4 Spolupracující instituce

3.4.1 **Kurátor pro mládež**

Kurátor pro mládež se zabývá sekundární prevencí. Klient k němu přichází ve chvíli, kdy se u něj již objevili určité výchovné problémy. Kurátor pro mládež se tedy snaží předejít trestné činnosti klienta, záškoláctví, nerespektování rodičů atd. Je tu pro „zlobivé“ děti.

Kromě přímé výchovné práce s klientem provádějí kurátoři také šetření v rodinách klientů, vypracovávají zprávy pro návazné instituce (soud, policie), spolupracují se školami, s policií a s dalšími institucemi. Dále podávají k soudu návrhy na předběžná opatření a nařízení ústavní výchovy, podněty a návrhy na soudní dohled a další výchovná opatření. V průběhu roku má kurátor povinnost navštěvovat své klienty, a to čtyřikrát ročně, ve výchovných ústavech a ve věznicích. Kurátor je v pravidelném kontaktu s rodinami klientů a vyjadřuje se k víkendovým návštěvám, řeší problémy spojené s opakovanými útekami klientů z ústavu a s jejich následnou trestnou činností. Při hlavním líčení ve věci

³⁷ srov. Karabec, Z. Ouředníčková, L. Doubravová, D. Štern, P. Probační a mediační služba v ČR, Rukopis.

mladistvých sedí kurátor po boku státního zástupce. Má právo odvolání, ale jen ve prospěch mladistvého.

Problémem kurátorů pro mládež, resp. problémem pomáhajících profesí ve státní správě obecně, je nedostatek supervize. Orgány sociálně právní ochrany dětí samozřejmě mají možnost supervizi vlastními silami zajistit, ale málokde se s ní v praxi opravdu setkáme. Osobně bych se zasadila o to, aby supervize (v podobě „náslechů“, Bálintovských skupin atd.) byla pro kurátory a sociální pracovníky povinností. Více se této tematice budu věnovat v kapitole Supervize v pomáhajících profesích a její možnosti v Probační a mediační službě.

3.4.2 Výchovné a diagnostické ústavy

Diagnostický ústav představuje určité síto, přes které prochází všechny děti a veškerá mládež směřující do ústavní výchovy. To znamená, že se tu můžeme setkat jak s jedinci s nařízenou ústavní výchovou, tak s těmi, jejichž rodina nebyla funkční, až po ty, kterým třeba rodiče zemřeli. Bylo by vhodné, aby se právě jedinci bez výchovných problémů zdržovali v diagnostických ústavech co nejkratší dobu. Zákonná možnost umístit jedince do dětského domova či výchovného ústavu bez předchozího pobytu v ústavu diagnostickém navíc existuje.

Pobyt jedince v diagnostickém ústavu by neměl přesahovat 8 týdnů, ale bohužel se stává, že bývá delší. Během této doby je na základě výsledků komplexního speciálně pedagogického, psychologického a sociálního vyšetření s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu jedince vypracován návrh individuálního výchovného plánu, který je pak následně doplňován v zařízení náhradní rodinné péče a příslušným vychovatelem v půlročních intervalech ověřován.

Mezi funkce diagnostického ústavu patří právě diagnostika, výchova, vzdělávání (svěřenci chodí do školy) a terapie (psychologická i sociální). Je zde také poskytován maximálně třídní azyl dětem na útěku (ať už na útěku z nějakého typu ústavní péče nebo z rodiny, náklady spojené s pobytem dítěte v ústavu pak hradí zákonní zástupci).

Výchovné ústavy zajišťují výkon ústavní výchovy dětí zpravidla starších deseti let s vážnými poruchami chování a dále výkon ochranné výchovy.

3.4.3 Středisko výchovné péče

Střediska výchovné péče nabízí podle zákona č. 109/2002 Sb. preventivně výchovnou péči dětem a mladistvým s negativními a patologickými projevy chování, pokud nejsou důvody pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy přímo v zařízeních. Střediska výchovné péče mohou být zřizována samostatně anebo jsou součástí diagnostických či výchovných ústavů. Hlavním úkolem, na kterém středisko pracuje, je rozvoj komunikace a pozitivních vztahů v rodině. Návštěva či pobyt ve středisku jsou dobrovolné, podmínkou přijetí je svobodné rozhodnutí klienta a souhlas jeho rodičů. V případě rozhodnutí soudu o absolvování programu ve středisku výchovné péče, není souhlas klientů nutný.

Střediska nabízejí ambulantní i pobytové služby. Pobyt trvá většinou 2 měsíce a během této doby se s klientem intenzivně pracuje podle individuálního výchovně vzdělávacího plánu. Pokud klient selhává i zde a pokračuje v asociálním chování, bývá mu většinou soudem nařízena ústavní či ochranná výchova.

3.4.4 Vězení

Nepodmíněný trest, tedy vězení, by podle Zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže měl být tím posledním, co soudce mladistvému uloží. Nepodmíněný trest je využíván v případě, že se jedná o spáchání závažného trestného činu (např. loupežné přepadení, pokus o vraždu, vražda atd.) a dále v případě opakované trestné činnosti, kdy předchozí udělená opatření nebyla účinná.

Od 1.1.2000 platí zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, který kromě čtyř základních typů věznic zřizuje samostatný typ věznice pro mladistvé, kam jsou zařazováni odsouzení, kteří nepřekročili 18. rok věku. Pokud tak rozhodne soud, je možné do tohoto typu věznice zařadit i osoby starší. Nadále mohou být mladiství zařazováni do oddělení mládeže běžných věznic.

Otázka věznic pro závažné trestné činy mladistvých spolu s otázkou snížení hranice trestní odpovědnosti byla v nedávné době znovu otevřena v médiích. Prioritou trestního systému samozřejmě není ukládat nepodmíněné tresty, ale ve

chvíli, kdy se jedná o závažný trestný čin, není jiné východisko, než udělit právě trest nepodmíněný. Zvláště pak v případech, kdy se jedná o psychopatický či psychotický typ osobnosti pachatele trestných činů.

3.4.5 Policie České republiky

Podle zákona 218/2003 ZSM (Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže) má policie povinnost zaslat každé Usnesení o zahájení trestního stíhání mladistvého na místně příslušnou Probační a mediační službu. Právě z těchto Usnesení pak může PMS sama vytipovat případy, do kterých vstoupí již v rámci přípravného řízení. Druhou výhodou zasílání usnesení je kontrola mladistvých, kteří již mají dohled probačního úředníka uložený. Tímto způsobem se probační úředník dříve či později (ne vždy je Usnesení do PMS zasíláno ihned) dozví, zda mladistvý klient znovu páchal.

V rámci Policie ČR existují specialisté na práci s mládeží. Práce policistů v přípravném řízení má být také podle zákona co nejrychlejší. Policie se však potýká s personálními změnami a nedostatkem zaměstnanců, i proto je někdy přípravné řízení delší než by být muselo.

3.4.6 Státní zastupitelství

Státní zástupce dozoruje v přípravném řízení práci policie. V přípravném řízení může státní zástupce rozhodnout o odklonu v trestním řízení, může uložit dohled a / nebo přiměřená opatření či povinnosti. Ze sledování způsobů řešení trestních věcí mladistvých vyplývá, že státní zástupci nevyužívají celou škálu odklonů. Mluvímeli o věcech, které u státního zástupce končí (to znamená ty, u nichž není podána obžaloba), obvykle je vydáváno usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání. V praxi téměř neužívané je např. napomenutí s výstrahou (§20 zákona 218/2003 Sb.), účinná lítost (§7 zákona 218/2003 Sb.), odstoupení od trestního stíhání (§70 zákona 218/2003 Sb.) atd.

V obžalobě navrhuje státní zástupce, jaká opatření mladistvému uložit. Má právo odvolání proti rozsudku (právo odvolání má i zástupce OSPOD, ten však jen ve prospěch mladistvého).

Z řad státních zástupců byli s vydáním zákona č. 218/2003 Sb. vyčleněni specialisté pro mládež. Stejně jako u soudců, i oni většinou mají dvojí agendu – pro mládež i pro dospělé.

3.4.7 Soudy

Následkem vydání zákona č. 218/2003 Sb. bylo nutné vytvořit speciální soudy pro mládež se speciálně vyškolenými soudci. Praxe je taková, že soudci pro mládež soudí vzhledem k vytíženosti soudů i dospělé obžalované.

Co se týče nezletilých, ti nejsou projednávání před trestními soudy, ale před soudy opatrovnickými.

Často i jen samotné projednávání věci před soudem má výchovný efekt. Zvláště pro mladistvého prvopachatele představuje soud obrovskou autoritu. Často od mladistvých klientů slyším, že jsou rozhodnutí nepáchat už jen proto, aby nemuseli k soudu (ještě odhodlaněji mluví ti, kteří strávili noc v cele zákonného zadržení). I proto by mělo být trestní řízení vedeno rychle, bez zbytečného zdržování, aby reakce přišla co nejdříve po spáchání provinění (resp. aby mladistvý, než k soudu vůbec dojde, nebyl v páchání trestné činnosti tak daleko, že hlavní líčení pro něj nebude mít žádný význam). Samozřejmě že reakce nemusí přijít jen od soudu, ideální je, pokud rodina mladistvého pachatele bezprostředně po provinění dá mladistvému najevo svůj nesouhlas a sama nastaví účinné sankce. Pokud však rodina mladistvého nefunguje popř. pokud rodina schvaluje jednání mladistvého, je nutný okamžitý zásah jiné autority. Může jí být kurátor pro mládež, probační úředník, policista, státní zástupce, soudce. Znovu připomínám, že nutné je, aby reakce přišla co nejdříve po provinění.

3.5 Klient - pachatel

Je nutné ujasnit si, kdo využívá probace a mediace. Ve všech fázích trestního řízení se setkáváme s dvěma „typy“ pachatelů. Jedním je pachatel (v závislosti na fázi trestního řízení označovaný jako obviněný, obžalovaný, odsouzený) a druhým poškozený (v obou případech jich může být v rámci jednoho trestního řízení více). Probační a mediační služba je jedinou státní institucí, která se věnuje obětem

trestných činů. Vzhledem k nedostatečné informovanosti veřejnosti a přetíženosti probačních pracovníků je však nutné přiznat, že poškození jsou oproti pachatelům zanedbáváni.

Pro práci s pachateli trestných činů je nutné znát nejen osobní historii klienta, důvod a délku jeho potrestání, ale i vlastnosti osobnosti pachatele. Stejně jako v obecné psychologii, tak i v psychologii forenzní existují typologie osobností. V tomto druhém případě se jedná o typologie osobností pachatelů trestných činů, které pak slouží jako nástroj poznávání osobnosti konkrétního pachatele a následně nabízí možnost pro diferencovaný přístup k pachateli (v rámci probace, při výslechu, při korektivních opatřeních v rámci výkonu trestu atd.). Takových typologií existuje celá řada, já ve své práci uvádím typologii podle Čírtkové³⁸. Je samozřejmé, že ne se všemi níže uvedenými typy pachatelů trestných činů se probační pracovník ve své praxi běžně setkává, proto níže vymezím, kterých kategorií se může probace či mediace týkat. Bohužel v rámci Probační a mediační služby ČR neexistuje rozdělení klientů na žádné kategorie, není zde tedy vymezen ani diversifikovaný přístup ke klientům, který v praxi jistě funguje, ale je založen pouze na intuici pracovníka.

Kategorie osobností pachatelů trestných činů³⁹:

1. Socializovaný (normální) typ osobnosti

Osobnost tohoto typu odpovídá běžné populaci - kognitivní i emotivní složky osobnosti jsou srozumitelné, je utvořené svědomí a reakce na spáchaný trestný čin je přiměřená, objevuje se lítost, smutek, obavy o budoucnost, otřesené sebevědomí, úzkostné očekávání reakce okolí atd. Chybějí tu výraznější známky poruchovosti.

U těchto osobností se v případě spáchaní trestného činu jedná většinou o jednorázový přečin, setkáváme se s nimi jako s prvopachateli. Motivace činu bývá průhledná, z vnějšího pohledu ji lze pochopit, jak uvádí Čírtková, často jde o silné situační tlaky, nedbalost, o původně nezřetelné zákonné důsledky jednání, o

³⁸ Čírtková, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. str. 68.

³⁹ In: Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008.

potlačené představy o kriminální povaze jednání a s tím související absence pocitu nekalého jednání.

Co se týče způsobu práce s takovým pachatelem, jednání s ním zpravidla bývá bez potíží, kontakt navazuje dobře a nejspíš je jediným typem osobnosti pachatele, u kterého je možné uplatnit takové prvky, jako je apelace na morálku a na citové vazby k blízkým lidem, je možné stimulovat jeho kladné vlastnosti atd.

2. Neurotický typ osobnosti

Jak název napovídá, u tohoto typu osobnosti pachatele se vyskytují určité projevy neurotických poruch (např. zvýšená úzkostnost, depresivní ladění, obsedantně-kompulzivní poruchy, hysterické reakce, neurovegetativní poruchy atd.). Tento typ bývá díky svým charakteristikám dále označován jako emočně narušený či emočně nestabilní jedinec.

Typický neurotický pachatel je podle Čírtkové převážně věku mladistvého a mladého dospělého, zpravidla pochází ze střední sociální vrstvy, resp. z rodiny dobře materiálně zajištěné. Kriminální jednání je vedeno právě spíše proti vlastní rodině než proti společnosti, vzniká totiž například jako reakce na otcovo přehlížení, jako frustrovaná potřeba sociálního uznání a citového zázemí, z pocitů viny či díky prodlužované závislosti na rodičích.

K typickým znakům samotného kriminálního činu patří jeho amatérské provedení se zanecháním zřetelných stop, chaotický únik z místa činu a nejasná motivace (např. neurotický pachatel krade, aniž by odcizené předměty potřeboval či po nich toužil,...). I zde tedy nacházíme jisté neurotické prvky, které ale samy o sobě nevedou k jistotě, že se jedná o neurotický typ pachatele, k tomu je potřeba jeho hlubšího psychologického vyšetření. Motivace ke kriminalitě zde bývá vysvětlována pomocí psychoanalýzy (kriminální čin jako následek nevyřešených konfliktů, potlačených přání či pudů, jako činnost podvědomí, z pocitu viny či z frustrované potřeby uznání atd.).

Při práci s neurotickým typem se zdůrazňuje pozitivní atmosféra a jednoznačná komunikace. Čírtková udává, že „neurotický prvopachatel zpravidla ocení, když z celkového kontaktu zpravidla vyplývá, že chápeme jeho čin jako osudové klopýtnutí“⁴⁰. Je tedy možné odsoudit jeho čin, neurotický pachatel totiž většinou

⁴⁰ Čírtková, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. str. 70.

respektuje obecně uznávané normy a hodnoty, ale není vhodné odsoudit jej jako člověka. Měli bychom počítat s určitými nedostatky v jeho svědomí, které mu umožňují konkrétní kriminální chování bez pocitů viny.

3. Psychopatický typ osobnosti

Psychopatický typ osobnosti je původní (dnes již nepoužívané) označení psychiatrické diagnózy, která se vyznačuje určitými zvláštnostmi v chování a prožívání jedince, některé vlastnosti u takových osob zcela chybí (např. emoce), jiné jsou vystupňované (např. agrese), jedná se o trvalou poruchu osobnosti. V rámci trvalých poruch osobnosti se u deviantů – kriminálků jedná především o Disociální (asociální, sociopatickou) poruchu osobnosti, která se podle MKN-10 vyznačuje určitými typickými rysy⁴¹:

- » neschopnost přiměřené sociální adaptace: neuznává obecně platné normy a ani se podle nich neřídí,
- » egoismus, nezdrženlivost, zaměřenost na bezprostřední uspokojení, slabě rozvinuté svědomí,
- » potřeba silného vzrušení, neschopnost ovládat vlastní reakce,
- » nízká tolerance k zátěži → afektivní výbuchy, agrese, násilí,
- » neschopnost adekvátního hodnocení situace, omezená schopnost sociálního učení.

Psychopatický typ osobnosti je v populaci deviantních jedinců zastoupen hojně (kolem 30%) a při výkonu testu patří k nejproblémovějším. Z různých výzkumných studií pak navíc vyplývá, že velký počet psychopatů je mezi recidivisty.

Práce s tímto typem pachatele je nesnadná, není možné u něj apelovat na morálku, svědomí či pocity viny, důležitá je důslednost a jednoznačnost ze strany odborníka, a to i proto, aby se vyhnul klientovým pravděpodobným manipulacím.

4. Mentálně nedostačivý typ osobnosti

Jde o pachatele s nízkou inteligencí a tomu odpovídá i způsob provedení trestného činu. Bývá nepromyšlený, často se jedná o násilnou trestnou činnost, sexuální násilí vůči neadekvátním objektům (děti, zvířata). Pro svou nízkou

⁴¹ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí. 10. revize. Praha: Grada, 1999.

inteligenci přejímá názory druhých, je velmi snadno ovlivnitelný, proto u něj hrozí i riziko nepravdivého doznání.

5. Psychotický typ osobnosti

Psychotické poruchy jsou charakteristické ztrátou schopnosti adekvátní orientace v sobě samém i v okolním prostředí. Psychotikům navíc chybí přiměřený náhled na chorobu, proto nevidí důvod k léčbě.

U tohoto typu osobnosti se většinou jedná o násilné trestné činy, které jsou navíc na první pohled nápadné svou bizarností, nesrozumitelností, brutalitou. K takovým případům je vždy přizván soudní znalec z oboru psychiatrie, a prokázali se u pachatele psychotická porucha osobnosti, je zbaven viny na základě nepřičetnosti a je mu soudem nařízena ochranná léčba.

Čírtková upozorňuje, že stejné duševní choroby a poruchy se vyskytují v celé populaci, tedy i u nekriminálních jedinců, proto by bylo chybné pokládat tyto faktory za rozhodující příčiny pro budoucí kriminální kariéru. Samy o sobě nejsou motivem k delikventnímu jednání, ale ve chvíli, kdy se jedinec takového jednání dopouští, výrazně ovlivňují podobu trestné činnosti (jakého činu se jedinec dopustí a jakým způsobem jej provede).⁴²

S psychotickým a s psychopatickým typem osobnosti pachatele se probační pracovník pravděpodobně setká jen minimálně, jak již bylo řečeno, tito pachatelé se dopouštějí těžkých zločinů, to znamená zločinů nevhodných ani pro probaci ani pro mediaci. Procento zastoupení ostatních typů pachatelů v klientele probačního pracovníka je možné pouze odhadovat. Jak jsem již naznačila, s takovou ani s jinou typologií pachatelů trestných činů probační pracovníci nepracují, ačkoliv by jim podle mého názoru při práci s klientem pomohla.

Vývojová kriminologie dospěla při analýze kriminálního chování pachatelů k zajímavému zjištění: „**malá část mladistvých pachatelů mužského pohlaví na sebe váže velkou část trestných činů této věkové kategorie zjišťovaných v určitém prostoru**“⁴³. I v kriminologii tedy nalézáme obdobu Paretova zákona,

⁴² Čírtková, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. str. 74.

⁴³ tamtéž, str. 76.

kdy 20% populace vlastní 80% veškerého majetku, ačkoliv procentuelní poměry se liší. Podle jedné ze studií⁴⁴ totiž 7,5% mladistvých pachatelů spáchalo:

- 73% evidovaných loupeží,
- 75% znásilnění,
- 65% těžkých ublížení na zdraví.

U této skupiny pachatelů delikventní chování s dospělostí nemizí (na rozdíl od většiny mladistvých pachatelů, u kterých se delikventní chování koncentruje právě do adolescence), naopak se objevují po celý život. Proto (dle vývojové kriminologie) rozlišujeme dva typy mladistvých pachatelů:

- » *Chronický celoživotní pachatel, recidivista*: problematické chování již od dětství, první kontakt s policií, popř. s OSPOD mezi 6. - 12. rokem, kolem 12. roku se objevují závažné delikty (loupež, ublížení na zdraví,...), kolem 16 – 18 let se u těchto jedinců setkáváme jak s majetkovou, tak s násilnou kriminalitou. Některé činy zůstávají latentní. Jak název napovídá, tento typ pachatele s delikvencí nekončí, celý život u něj dochází k recidivám.⁴⁵

V základních charakteristikách odpovídá disociální poruše osobnosti, vývojová kriminologové ale odmítají směřovat kriminalitu s psychopatií a nahlížet na takového pachatele jako na duševně nemocného.

- » *Mladistvý delikvent*: u těchto pachatelů se delikvence objevuje v období dospívání (tedy v období experimentování), chybí antisociální projevy v dětství, naopak do doby dospívání si jedinci osvojili dostatek prosociálního chování. Jedná se o příležitostnou kriminalitu, většinou na protest rodičům či společnosti, velkou roli hrají situační a skupinové faktory. K poklesu tohoto chování dochází mezi 18. - 21. rokem, jedinec se pak se vstupem na trh práce (do dospělosti) stává konformní. *Důležité*

⁴⁴ Schneider, J. Gewaltdelinquenz im Kindes und Jugendalter. Kriminalistik, 2000, č.2. In: Čírtková, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.

⁴⁵ Za chronického pachatele je možné považovat Julia B., jehož kazuistika je popsána v Příloze č. 3.

*jsou v tomto případě účinné sankce a efektivní postupy nápravy, pak je šance na nápravu opravdu vysoká.*⁴⁶

Následující tabulka vypovídá o tom, jak se pachatelé z řad dětí a mladistvých podíleli na spáchaných trestných činech.

Tabulka č. 5: Četnost trestných činů a pachatelů z řad dětí a mladistvých v období 1999 – 2003.

Počet skutků na 1 pachatele		1999	2000	2001	2002	2003	Celkový součet
1	% skutků	24,56	29,11	32,37	32,75	36,96	30,29
	% pachatelů	64,77	67,3	68,13	68,51	70,9	67,72
2 až 5	% skutků	27,63	29,84	33,04	32,48	33,3	30,85
	% pachatelů	26,21	25,36	25,67	25,32	23,6	25,33
6 až 10	% skutků	14,81	14,95	14,61	13,34	14,49	14,52
	% pachatelů	5,2	4,59	4,1	3,79	3,82	4,36
11 a víc	% skutků	33	26,1	19,98	21,43	15,25	24,33
	% pachatelů	3,81	2,74	2,11	2,37	1,68	2,6

Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR, 2007

Vývojová kriminologie považuje za nejdůležitější včasné a správné rozpoznání mezi mladistvým delikventem a nebezpečným celoživotním pachatelem, na kterého rozhodně neplatí stejné postupy jako na mladistvého delikventa. V některých zemích (např. většina států USA) panuje názor, že s nebezpečnými mladistvými zločinci je třeba zacházet stejně jako s dospělými pachateli, bez jakýchkoliv ulehčení.

Souhlasím s názorem, že práce s výše uvedenými typy pachatelů by měla být odlišná, jistě existují případy, kdy je prokazatelně jasné, zda se jedná o toho či onoho pachatele, ale obávám se případů nesprávné diagnostiky. Proto bych se přiklonila k zavedení obecného pravidla dát každému, komu je to možné, šanci. Touto šancí může být pro některé právě probace či udělení jiného alternativního trestu.

Klasifikace pachatelů na Mladistvé delikventy a Chronické celoživotní pachatele je jistě méně náročná než předchozí klasifikace pachatelů, která rozlišuje

⁴⁶ Kazuistiky prvopachatelů jsou popsány v Příloze č. 3 - Kazuistika nezletilého Tigrana H. a mladistvého Jana K.

hned pět kategorií pachatelů. Proto by se právě tato klasifikace mohla uplatnit i v PMS.

3.6 Klient – poškozený

Probační a mediační služba se jako jediná státní instituce věnuje také poškozeným trestnou činností, tedy obětem. Na rozdíl od pachatelů, u poškozených neexistuje typologie, poškozeným může být fakticky kdokoliv. Je ale nutno dodat, že u některých trestných činů jsou někteří z nás více disponováni k tomu být poškozeným (obětí) než druzí.

V praxi se probační úředníci věnují práci s poškozenými ve srovnání s prací s pachateli jen málo. Důvodem je především fakt, že povědomí o Probační a mediační službě je mezi laickou ale i odbornou veřejností stále velmi malé. Ideální by podle mého názoru bylo, kdyby policie, která přijde do kontaktu s poškozeným ve většině případů relativně v začátcích trestního stíhání, automaticky předala poškozenému kontakt na PMS s relevantním vysvětlením možností pomoci PMS poškozenému. Osloven by měl být každý poškozený, a to opravdu už v přípravném řízení.

V současné době je téma práce s poškozenými v Probační a mediační službě velmi aktuální. Momentálně je praxe taková, že jsou Probační a mediační službou vytipovávány případy obviněných, do kterých se vstupuje už v přípravném řízení. Vzhledem k personálním kapacitám je např. v agendě pražského střediska vstupováno asi do 10% případů. V těchto případech jsou pak oslovováni i poškození. Vzhledem k tomu, že PMS neznají a že spolupráce je z jejich strany naprosto dobrovolná, ne vždy projeví o spolupráci zájem.

Na půdě PMS je aktuálně hojně diskutováno oslovování poškozených ve vykonávacím řízení. Jedna strana vyjadřuje obavy ze sekundární viktimizace poškozených, druhá strana se domnívá, že jen na základě dopisu PMS s nabídkou spolupráce, resp. pomoci, nemůže k sekundární viktimizaci dojít. Osobně se přikláním k první skupině.

Otázka dále je, co může PMS poškozeným nabídnout. Co se týče přípravného řízení, probační úředník poskytuje informace ohledně možností a způsobů náhrady

škody, poskytuje kontakty na odborné služby, může zprostředkovat osobní setkání poškozeného s obviněným (mediaci), které může vyústit v podepsání dohody atd.

Ve vykonávacím řízení, byla-li poškozenému přiznána náhrada škody, poskytuje probační úředník poškozenému informace, jakým způsobem ji může poškozený po odsouzeném vyžadovat, popř. může sjednat mezi poškozeným a odsouzeným dohodu o splátkách náhrady škody. Od poškozeného pak žádá informace, zda odsouzený povinnost náhrady škody plní. I v této fázi trestního řízení nabízí možnost mediace (dle pravidel PMS by však mediaci vedl jiný probační úředník než ten, který byl pověřen dohledem nad odsouzeným). Nebyla-li poškozenému přiznána v trestním řízení náhrada škody a byl odkázán podle §229 na řízení ve věcech občanskoprávních, poskytuje probační úředník informace, jakým způsobem lze v této věci postupovat.

Znovu opakuji, že ve všech fázích trestního řízení je spolupráce poškozeného s probačním úředníkem dobrovolná a poškozený má právo kdykoliv od ní ustoupit.

3.7 Probační úředník

Probační úředník je v podstatě sociální pracovník působící v oblasti trestní justice, který splňuje zákonem stanovené kvalifikační předpoklady spočívající v absolvování vysoké školy humanitního směru, zvláštního kurzu zaměřeného na rozšíření právních znalostí a rozvoj komunikačních dovedností. Při výkonu své funkce je povinen řídit se zákony a pokyny předsedy senátu, samosoudce či státního zástupce. Je aktivní ve všech fázích trestního řízení a pracuje s obviněným i poškozeným.

Tak probačního úředníka popisuje zákon. Nesmíme však zapomenout na to, že dohled probačního úředníka bývá ve vztahu k mladistvým ukládán jako výchovné opatření. Předpokládá se tedy jeho výchovné působení na klienta. Za zcela neřešené proto v této souvislosti považuji otázky etiky, vnitřního nastavení, zkušenosti pracovníka se světem a se sebou samým. Nejsou „opečované“ změny související s věkem a s vývojovými krizemi pracovníka, pracovník není veden k tomu, aby si uvědomoval, jak jeho osobní život ovlivňuje jeho práci a naopak jak jeho práce ovlivňuje jeho osobní život.

Tato problematika není řešena ve většině pomáhajících profesí, zvláště státní sektor se touto otázkou nezabývá vůbec popř. ji teprve začíná řešit. InSTITUTE pod patronací nestátních organizací jsou na tom povětšinou lépe (např. Sdružení Linka Bezpečí rozvíjí své zaměstnance nejen po stránce odborné, ale věnuje péči i jejich osobnímu rozvoji). Znovu ale zdůrazňuji, že je nutné tuto otázku řešit, protože probační úředník, je-li „dobrý“, může hodně pomoci, není-li „dobrý“ popř. „není-li mu dobře“, může hodně ublížit. Je třeba si uvědomit, že dohled probačního úředníka (ukládáný jako trestní opatření) může znamenat poslední šanci žít na svobodě, nepovede-li se to, volí soud odnětí svobody nepodmíněně.

3.7.1 Vzdělávání probačních úředníků

Základní informace o Probační a mediační službě jako takové a úvod do právní problematiky se probační úředník oficiálně dozvídá v jednodenním *adaptačním kurzu*. Adaptačního kurzu se účastní do několika měsíců po nástupu do Probační a mediační služby (v závislosti na tom, kdy se sejde dostatečný počet probačních úředníků - nováčků). Po adaptačním kurzu následuje pro probační úředníky *kurz kvalifikační a vzdělávací*.

Vzhledem k tomu, že se v adaptačním kurzu setkávají úředníci a asistenti s různou délkou profesní zkušenosti u PMS, je i obsah kurzu pro každého jinak přínosný. Úředník, který je u PMS 5 měsíců, si z kurzu odnese něco jiného než ten, který nastoupil před 14 dny. Ten první se pravděpodobně dozví jen málo nového, ten druhý bude novými informacemi přesycen. Záleží však především na způsobu předání informací. Rozhodne-li se přednášející pro transmisivní způsob předání, dopadne to pro většinu účastníků pravděpodobně tak, jak jsem uvedla výše. Naopak skupinová práce popř. diskuse by mohla přinést většině užitek.

3.7.1.1 Kvalifikační a vzdělávací kurz

Kvalifikační a vzdělávací kurz je zaměřený z jedné poloviny na právo a z druhé poloviny na rozvoj komunikačních dovedností. Jedná se o 9 měsíční kurz, který probíhá v blocích, a to vždy jeden týden v měsíci. Probační úředník jej zahajuje až po nástupu do zaměstnání, to znamená, že s klienty pracuje ještě než je k tomu náležitě vyškolen, a to je podle mého názoru problematické. Ne každý má

totiž přirozené schopnosti pro vedení efektivního rozhovoru, což je nejpoužívanější metoda této profese, a ne každý má s touto metodou předchozí kvalitní profesní zkušenosti. Podobné je tomu jistě i s právníckými znalostmi, avšak v této oblasti se začínající úředník může obrátit na vedoucího pracovníka či na kolegy spíše než při přímé práci s klientem.

Oblast vzdělávání v komunikačních dovednostech dnes již zaštiťují vybraní úředníci Probační a mediační služby, kteří tak mohou nabídnout reálné zkušenosti z praxe. Dříve byla tato oblast zajišťována lektory Sdružení pro probaci a mediaci. Právní část kurzu je lektorována soudci, státními zástupci a právníky.

Kurz je zakončen závěrečnou zkouškou z komunikace i z práva a předložením písemné práce, kterou absolvent kurzu vypracoval. Ukončení celého kurzu je dále podmíněno absolvováním pěti třídních stáží na pracovištích policie, státního zastupitelství, vězení, soudu a jedné volitelné spolupracující instituce. Dříve než může účastník kurzu složit závěrečnou zkoušku, musí navíc během kurzu, popřípadě až na středisku PMS, úspěšně předvést dva rozhovory s klientem (mohou být fiktivní).

3.7.1.2 Další vzdělávání pracovníků

V současné době se v PMS pracuje na vytvoření návazného vzdělávání pracovníků Probační a mediační služby. V jednotlivých odděleních byly vytvořeny tzv. pracovní skupiny, které, kromě jiné činnosti, navrhují dle aktuálních požadavků úředníků vhodné oblasti dalšího vzdělávání.

Právě neustálá práce na sobě, *sebezkušenost* pracovníků, ale i fungující systém *supervize* jsou nezbytné pro efektivní, kvalitní a profesionální práci probačních úředníků s klienty a dále pro fungující práci týmů jednotlivých oddělení.

3.7.1.3 Supervize⁴⁷

Supervize by měla být nedílnou součástí práce pomáhajícího pracovníka. V textu jsem již několikrát zmínila rizika plynoucí z nedostatečného náhledu na vlastní práci, z nedostatku sebereflexe a sebezkušenosti a v neposlední řadě i z nedostatku kontroly.

⁴⁷ volně citováno podle Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008.

Hess⁴⁸ definuje supervizi jako „čistou interakci, jejímž obecným cílem je, aby se jedna osoba, supervizor, setkávala s druhou osobou, supervidovaným, ve snaze zlepšit schopnost supervidovaného účinně pomáhat lidem.“

Pro úplnost doplním Hessovu definici o definici Hartlova, která by však sama o sobě neobstála, zaměřuje se totiž pouze na malou část funkce supervize. Podle Hartla je tedy supervize „součástí odborné přípravy na určitá povolání, během níž nováček pracuje ve skutečných terénních situacích pod vedením zkušeného odborníka,...“⁴⁹ Z uvedené definice by vyplynulo, že supervize je využívána pouze nováčky, což rozhodně neplatí.

Supervizi tedy můžeme rozdělit na:

- **kvalifikační**, která je součástí výcvikového procesu směřujícího k dosažení nějaké kvalifikace;
- **průběžnou**, která doprovází praxi již kvalifikovaných pracovníků.

Pokud jde o kvalifikační supervizi, ta je ve vzdělávací struktuře PMS ČR zařazena do kvalifikačního kurzu (viz. výše). To, co je v PMS nedostatečné, je právě průběžná supervize, která je realizovaná pouze formou supervizních setkání skupiny a naprosto se nevěnuje např. náslechům či souběžné supervizi.

Funkce supervize

Úkolem supervizora je při supervizním procesu upozornit pracovníka na mezery v porozumění klientovi, na chyby v technice vedení hovoru a na možnost projekcí a přenosů pracovníka do případu. Supervizor dále posuzuje pracovní návyky a vědomosti supervidovaného pracovníka, popřípadě doporučuje vhodnou nápravu. K výše zmiňovanému jen doplním, že v neposlední řadě supervizor poskytuje také podporu a povzbuzení směrem k pracovníkovi.

Při zavádění supervizního systému do již fungující instituce, pomůže pracovníkům pro jeho bezproblémovější přijetí vědět, k čemu jim může být supervize užitečná, tedy jaké jsou její funkce.

⁴⁸ Hess, A. K. Psychoterapy Supervision. New York: Wiley, 1980. In: Hawkins P. Shohet, R. Supervize v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2004. str. 59.

⁴⁹ Hartl, P. Stručný psychologický slovník. Praha: Portál, 2004.

1. **Vzdělávací**⁵⁰ – rozvoj dovedností, porozumění a schopností supervidovaných, a to prostřednictvím reflektování a rozebírání jejich práce s klienty. Tímto způsobem může supervizor supervidovanému pomáhat:
 - lépe klientovi rozumět,
 - uvědomovat si své reakce a odezvy na klienta,
 - podívat se, jak intervenuje a jaké jsou dopady jeho intervencí,
 - možnost nalézt další způsoby práce s klientem a jiné.

2. **Podpůrná** – je tu proto, aby si pracovník měl možnost uvědomit, jak na něj klient působí, zda na něj přenáší vlastní emoce, jaké emoce v něm vyvolává atd. Tento typ supervize by měl vést také k tomu, aby si pracovník nenosil pochybnosti a zmiňované emoce domů. Je důležitou součástí prevence syndromu vyhoření.

3. **Řídící** – tato stránka supervize plní při práci s lidmi funkci kontroly kvality. Téměř všichni supervizoři, i když nejsou nadřízenými supervidovaných, nesou určitou zodpovědnost za správné vykonávání práce supervidovaných i za to, že jejich práce bude odpovídat vytyčeným etickým standardům.

Konkrétní nabídky (cíle) supervize popisuje následující tabulka.

⁵⁰ podle Kadushin, A. Supervision in social work. New York: Columbia University Press, 1976. In: Hawkins P. Shohet, R. Supervize v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2004.

Tabulka č. 6: Prvořadá zaměření supervize.⁵¹

Funkce supervize	Cíl supervize
Vzdělávací	Pravidelně poskytovat prostor, v němž mohou supervidovaní uvažovat o obsahu a procesu své práce.
	Rozvíjet porozumění a dovednosti v práci.
Vzdělávací/podpůrná	Získávat informace a jinou perspektivu týkající se vlastní práce.
	Získávat zpětnou vazbu o obsahu i procesu.
Podpůrná	Být uznáván a mít oporu jako člověk i jako pracovník.
	Nenést obtíže, problémy a projekce sám.
Řídící/podpůrná	Prostor pro prozkoumání a vyjádření osobních trápení, přenosů, protipřenosů.
	Lépe plánovat a využívat osobní o odborné zdroje.
	Být sám aktivní, nikoli jen reagovat.
Řídící	Zajistit kvalitu práce.

Zdroj: Hawkins, P. Shohet, R.

Typy supervize

- *individuální* × *skupinová* × *týmová* (supervidovaná skupina je zároveň pracovním týmem);
- *odborná* (zaměřená na daný problém klienta) × *rozvojová* (rozvoj a růst pracovníka nebo týmu);
- *vedená supervizorem* × *bez něj* (např. *intervize* = vzájemné konzultování stejně postavených kolegů, *autovize* = vlastní sebereflexe pracovníka, *vzájemné konzultování* = méně formální než intervize, nestrukturované);
- podle času: *pravidelná* × *příležitostná* × *krizová* (v případě akutní potřeby);
- Matoušek rozděluje supervizi na:
 - *zasahující* - ve chvíli, kdy je práce neefektivní,
 - *přípravnou* - pracovník se připravuje na setkání s klientem v součinnosti se supervizorem,
 - *souběžnou* - supervizor je přítomen sezení s klientem, superviduje pracovníka i klienta.

⁵¹ volně podle Hawkins P. Shohet, R. Supervize v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2004.

Metody supervize

- modelové situace – *hraní rolí, videonahrávání,...*
- pomocné metody – *systemicky vedený rozhovor*, psychodrama, sousoší atd.

Možné formy supervize v Probační a mediační službě

Formy supervize, které uvádím níže, navrhuji pro zkvalitnění práce probačních úředníků a pro předcházení jejich syndromu vyhoření. Navrhované formy supervize jsou inspirované systémem supervize, který funguje na Lince bezpečí.

1. **Náslechové rozhovory včetně rozboru rozhovorů** – Vhodné by bylo zavedení určitého počtu náslechů u služebně staršího, zkušeného kolegy před samostatnou prací. Až poté by mohl pracovník–nováček samostatně vést rozhovory s klienty, a to zpočátku pod přímou supervizí zkušeného kolegy.

Náslechové hovory jsou aktuálně využívány jen v kvalifikačním kurzu, kdy je povinnost každého frekventanta projít jedním náslechem na kurzu (s fiktivním klientem) a jedním náslechem na středisku (s reálným klientem).

2. **Příposlech** (včetně videonahrávání fiktivních a cvičných rozhovorů) – Nadřízený pracovník či kolega příposlouchá rozhovor pracovníka s klientem za účelem:

- kontroly kvality vedení rozhovoru,
- podpory pracovníka,
- inspirace pro vlastní práci.

Videonahrávání je aktuálně užíváno pouze v kvalifikačním kurzu, kdy je povinnost každého frekventanta natočit dvacetiminutový rozhovor s reálným či fiktivním klientem a v rámci rozboru nahrávky k části připojit reflexi.

Náslechové hovory v rámci příposlechu bych pak podle cíle dále rozdělila na:

- výcvikové náslechy – tedy náslechy nepovinné, ale velmi vhodné pro každého, kdo nechce „zakrňt“ v zaběhnutém způsobu vedení rozhovorů. Cílem je pomoc a podpora pracovníkovi. Výcvikové náslechy znamenají spolupráci dvou kolegů, a to tak, že se jeden účastní rozhovoru s klientem toho druhého a naopak. Pozorovatel pak dává kolegovi zpětnou vazbu.

Výcvikové náslechy jsou ideální v tom, že dávají možnost slyšet jiný styl vedení rozhovorů, učit se od druhých a získat jiný pohled na věc.

V rámci výcvikových náslechů se mohou pracovníci domluvit na konkrétních bodech, ve kterých se cítí nejistí, ve kterých by se chtěli zlepšit, a ty pak budou v rozhovoru s klientem více sledovány.

- kontrolní náslechy – jejichž cílem je kontrola pracovníkovy práce. V rámci motivace samozřejmě nesmí být opomenuta ani podpora pracovníka. Kontrolní náslechy by měly být konány v pravidelných intervalech (například jednou za půl roku), a to buď s nadřízeným pracovníkem nebo s externím supervizorem, který však musí být vzdělaný jak v umění vedení rozhovoru, tak v problematice probace a mediace (může jím být například i vedoucí pracovník z jiného oddělení, popř. k takovým účelům speciálně vyškolený probační úředník). Při takovém náslechu supervizor sleduje úroveň vedení rozhovorů pracovníkem, kvalitu znalostí z oblasti justice a navíc i pracovníkovy techniky vyrovnávání se s různými zátěžemi během hovoru i po něm (pasivita, agresivita klienta, práce s klientem, který je pod vlivem drog, nesympatie ke klientovi atd.)

3. Rozbor rozhovoru s kolegou či nadřízeným – Např. po náročném rozhovoru s náročným klientem, ve chvíli, kdy má pracovník pocit, že je ve slepé uličce, kdy nemá inspiraci, na čem s klientem pracovat při příštím setkání, při potřebě povzbuzení, pro utvrzení popřípadě korekci způsobu práce s klientem atd.

4. Supervizní semináře, další vzdělávání – Jedním z modelů možného dalšího vzdělávání pracovníků je využití kreditního systému, který v některých profesích úspěšně funguje (např. u zdravotních sester, praktických lékařů, na Lince bezpečí atd.). Pracovník má možnost vybrat si z nabídky přednášek a seminářů právě ty, které ho zajímají nebo ty, ve kterých se chce zdokonalit, přičemž má povinnost získat za určité období x kreditních bodů. Motivace může být finanční či s využitím bonusů (viz. výše). Některé semináře či

přednášky lze označit za povinné, do systému je možno zahrnout i supervizní setkávání (doporučuji), návštěvy spolupracujících zařízení aj.

V seminářích by měly být poznatky předávány nejlépe zážitkovou formou (např. nácviky práce s klientem), mohou být zaměřené na práci s manipulativními, pasivními či agresivními klienty, popř. na témata pracovníkovi osobně nepříjemná. Důležitá je samozřejmě i práce se sebezkušeností, a to například pro zamezení „přenosu“ od pracovníka ke klientovi a k uvědomění si a následné reflexi přenosu od klienta k pracovníkovi.

Začleňování nových pracovníků v PMS – „kvalifikační supervize“

Velmi důležité je, aby se nový pracovník v průběhu zkušební doby seznámil se vším, co bude pro svou práci v budoucnu potřebovat. Jedná se nejen o znalost metodik, zákonů, ale například i o znalost spolupracujících institucí, dovednost psaní úředních dopisů a zpráv, seznámení se s administrativou atd. Co se týče samotné práce s klienty, je vhodné, aby se zúčastnil co nejvíce náslechl u zkušených kolegů a aby mu vedoucí či jiný pracovník poskytoval efektivní zpětnou vazbu při vedení konzultací.

Zásadní je také výběr pracovníka, který bude nováčka zaškoloovat. Mělo by se bezesporu jednat o zkušeného pracovníka, ještě důležitější ale je, aby uměl dávat efektivní zpětnou vazbu. V podstatě je v této roli koučem.

Potřeby nastupujícího pracovníka:

- Věcné zázemí:
 - kontakty na spolupracující instituce
 - metodiky
- podpora
- pomoc
- vedení
- kontrola

Kontrola je svým způsobem společným zájmem pracovníka a zaměstnavatele. Lze namítnout, že ne každý pracovník chce být kontrolován, v tomto případě pak zaměstnavatel naráží na problém. Pokud ale vedoucí pracovník dá nováčkovi hned v počátku najevo, že takovým způsobem se v této instituci pracuje, že kontrola

probíhá korektním způsobem a ve spolupráci s pracovníkem a pokud je navíc realizována tak, aby zaměstnanec v jeho práci posouvala vpřed, může se pak opravdu stát společným zájmem obou.⁵²

Co se týče věcného zázemí, dostává každý pracovník při nástupu metodiky. Ne tak obvyklé je však předání kontaktů na spolupracující instituce. Nutno dodat, že pouhé studium metodik bez návaznosti na realitu, nebývá vždy účelné. Proto je přínosnější, spolupracuje-li nový pracovník se zkušenějším a například při pročítání konkrétného spisu sleduje formální postup i v metodikách.

Nástroje vedení:

» každý týden by měl mít vedoucí pracovník konkrétní **vymezený čas** jen pro nového zaměstnance, kde by byl prostor na vysvětlování konkrétních nejasností. Jednoznačně doporučuji vymezený čas, nechá-li vedoucí iniciativu pouze na novém zaměstnanci, může se stát, že by této možnosti využíval nadměru popř. z ostychu vůbec, záleží na povaze nového zaměstnance. Ze začátku doporučuji mít vymezený čas každý den, po nějaké době ob dva dny, jednou za týden atd.

» **náslechy**: nejdříve cíleně naslouchat konzultacím kolegů s cílem získat co největší rozhled v možnostech vedení rozhovoru. V průměru by mělo jít alespoň o 10 náslechové konzultací, kdy by každá byla zaměřena na jiný druh činnosti (dohled, OPP, přípravné řízení) a různé fáze práce s klientem (úvodní konzultace, závěrečná), ideálně pak také s různými typy klientů (podle věku, osobnosti, sociální skupiny,...). Počet náslechové konzultací samozřejmě záleží na předchozí profesní zkušenosti nového zaměstnance.

V další fázi vedoucí pracovník naslouchá konzultacím nového pracovníka – nutná je efektivní zpětná vazba, s jasně danými návrhy ke zlepšení, velmi důležitá je v této fázi podpora nového pracovníka.

» **asistence při tvorbě písemností**: je nezbytné, aby vedoucí pracovník, popř. jím pověřený pracovník dohlížel na písemnosti, které nový pracovník

⁵² Více o zavádění kontroly viz dále.

vytváří. Jde nejen o kontrolu stylistiky a úrovně osvojení metodik, ale i pomoc s osvojením velkého množství nových informací. V neposlední řadě jde o reprezentaci PMS.

- » **asistence při každé, pro pracovníka nové agendě** (dohled, vyřizování OPP, ukončování OPP, přípravné řízení, SPČ, zprávy, postup při volání do centrální evidence vězňů – jaké informace mi mohou poskytnout,...)

- » **období zapracování – práce pod přímou supervizí:** Nový pracovník by se např. po týdnu střídal u členů oddělení jako asistent – účastnil by se konzultací a vytvářel by z nich záznamy (ty by byly zpětně kontrolovány konzultantem), psal by pozvánky klientům a vytvářel by veškeré písemnosti (zprávy o dohledu, korespondence s OČTŘ), vše pod vedením pracovníka, ke kterému byl přidělen. V podstatě by pak nebyl „zátěží“ pro stávající pracovníky, výpomocí v administrativě by jim vydatně ulehčil.

K asistenci u kolegů by mu byly postupně přidělovány jeho vlastní nové spisy. Samozřejmostí by byla možnost konzultovat postup práce s klienty s vedoucím pracovníkem popř. jím pověřeným pracovníkem. Takto by pracoval alespoň 2 měsíce ze zkušební doby, resp. do doby než by měl vlastní agendu.

Zavádění supervize

Problémem zavádění systému, který v sobě obsahuje prvky kontroly, je téměř vždy jeho odmítání. Odpor vůči změně a neochota přijmout nové chování jsou živeny řadou faktorů, k nimž patří⁵³:

⁵³ Plant, R. Managing Change and Making it Stick. London: Montana, 1987.

- strach z neznámého,
- nedostatek informací, dezinformace,
- historické faktory,
- ohrožení dovedností a schopností,
- ohrožení statusu,
- nezřetelné výhody,
- nízká důvěra vůči organizaci,
- špatné vztahy,
- strach ze selhání,
- pocit, že budu vypadat hloupě,
- neochota experimentovat,
- vázanost zvyky,
- neochota začít,
- silné normy skupiny.

Hawkins a Shohet⁵⁴ doporučují při překonávání odporu vůči zavádění supervize respektovat teorii Kurta Lewina, že „každý tlak vyvolává stejně silný protitlak“, tedy čím více tlačíte na změnu, tím více odporu vyvoláte. Lewin pak místo opětovného tlaku na změnu doporučuje *zastavit se a věnovat pozornost tomu, co bezvýhodnou situaci způsobuje*. Důvody odporu je nutné respektovat a následně proti nim postavit skryté potřeby pracovníků, které by supervize naplnila. K takovým potřebám patří:

- potřeba podpory,
- potřeba uznání,
- vzdělávání se a práce na sobě,
- experimenty s jinými způsoby práce,
- otevřená a přímá komunikace v týmu,
- lepší spolupráce v týmu,
- čas, věnovaný pouze pro mně.

Velmi účinné je také zapojení členů týmu do vypracování nejlepšího a časově nejefektivnějšího systému supervize právě pro jejich tým. Pokud totiž jednotlivci mají možnost zapojit se do promyšlení a plánování změn, snadněji pochopí potřebu změny a lépe se pak přizpůsobí budoucím nezbytnostem.

Jsem přesvědčena o tom, že je jen otázkou času, kdy bude Probační a mediační služba ČR nucena zavést systém supervize do své struktury, resp. kdy bude nucena rozšířit systém stávající. Bude potřeba pracovat jak na individuální supervizi, tak na supervizi týmu, který pak sám může podporovat růst svých členů. Výše jsem nabídla

⁵⁴ Hawkins P. Shohet, R. Supervize v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2004.

možný model systému supervize, který by v této instituci jistě mohl fungovat, a nastínila jsem i možné komplikace s jeho zaváděním.

3.7.2 Kognitivní omyly

Další okruh znalostí, jehož osvojení považuji za nezbytné pro práci probačního pracovníka, jsou *kognitivní omyly*. Tato oblast bohužel není zahrnuta do žádného ze vzdělávacích kurzů, což považuji za nešťastné. Je nezbytné, aby si pracovník uvědomil, proč do jednoho klienta vkládá tolik energie, dává mu další nové šance, zatímco s jiným se po druhém selhání loučí.

Jsou pracovníci, kteří si uvědomují a dokonce i sami aktivně řeší nesympatie popřípadě nadměrné sympatie k určitým klientům, ale domnívám se, že je nutné, aby tyto otázky byly řešeny v rámci celé organizace a není možné ponechat je jen na aktivitě jednotlivých pracovníků.

Co ovlivňuje percepci⁵⁵:

- 1. Konfrontační faktory** – vznikají na základě srovnání s dosavadní zkušeností či očekáváním.
 - role prvního dojmu,
 - přenesení zkušenosti s jiným člověkem na percepci klienta (např. na základě příslušnosti je skupině, vnější podobnosti atd.),
 - konfrontace očekávání s realitou (vytvoření představy o daném klientovi a nerespektování reality),
 - srovnání klienta se sebou samým (proto je nezbytná práce se sebezkušeností).
- 2. Faktory, související s obecnými zákonitostmi vnímání člověka**
 - výběrovost – akceptujeme informace, které potvrzují naše stanovisko,
 - celistvost vnímání – *Haló efekt*: jeden prvek dominuje tak, že zastíní celek i ostatní prvky,

⁵⁵ podle Pelikán, J. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium, 1995.

➤ vliv vlastních emocí – např. moje špatná nálada staví do špatného světla i klienta.

3. **Faktory iracionální** – bez zjevné příčiny nás něco na klientovi přitahuje, odpuzuje, je nám sympatické či naopak atd.
4. **Faktory komunikační** – nutná je i znalost verbální a neverbální komunikace.
5. **Předinformace** – v PMS se pracovník zákonitě setká nejprve s materiály o klientovi, které navíc nejsou pro klienta nijak lichotivé (popis trestného činu, psychiatrické vyšetření, rozsudek atd.), ještě než se s klientem setká osobně, vytvoří si o něm vlastní obrázek, který ale nemusí odpovídat realitě.

Jak tedy pracovat s chybami při percepci? Jak jsem již naznačila výše, v první řadě je nutné, aby pracovník věděl, že chyby v percepci vůbec existují. Dalším krokem je získat náhled na své vlastní myšlení, uvědomit si, jaké chyby se mě i jen potenciálně týkají, s jakým typem klientů se mi špatně pracuje, s jakým naopak dobře. Všechny tyto sporné body mají být řešeny při supervizi popřípadě při intervizi, ale vždy v interakci s někým. Je totiž velmi obtížné, zvláště v začátcích, mám-li získat náhled na své chování bez toho, aby mi někdo pomohl nastavit zrcadlo.

Pro motivaci k práci na chybách v percepci pomůže uvědomit si, co mohou chyby v percepci ovlivnit. Při nadměrných sympatiích ke klientovi může docházet k jeho nadhodnocování, ale i k zastínění vidění jeho další trestné činnosti, k omlouvání skutků, které bychom u jiných netolerovali atd. Naopak při nesympatiích dochází k podhodnocování klienta, k vyzdvihování jeho nedostatků, pracovník se pak může uchýlit i k negativním zprávám soudu o klientovi atd. Následky mohou být pro klienta v jeho kriminální ale i v lidské kariéře zásadní.

Není jednoduché oprostít se od předsudků, přenosů atd., probační pracovník je jen člověk, znovu ale opakují, že je nutné o těchto nástrahách vědět a řešit je. Ve chvíli, kdy pracovník ví, že na to není sám (např. že může požádat o přítomnost kolegy nebo nadřízeného při sezení s pro něj problematickým klientem), resp. že má možnost supervize, nemusí být svazován obavami o adekvátnost svého přístupu ke klientovi.

3.7.3 Vnitřní morálka pracovníka

Dříve nebo později se pracovník dostane k bilancování, zda to, co se od klienta dozvídá, je ještě v normě, popř. zda klient svým jednáním porušuje vedení řádného života. Nemluvím o extrémech, tam je rozhodování mnohem jednodušší (17letý drogově závislý, znovu trestně stíhaný pro krádeže), na myslí mám především lehké odchylky, zdánlivě nenarušující „řádny život“ (student střední školy, který s přáteli o víkendech kouří marihuanu).

V popisu práce probačního úředníka je totiž kontrola vedení řádného života. Co je to ale „řádny život“? Znamená to u dospělého mít rodinu, děti, přítelkyni, je možný rozvod, mimomanželský vztah, je možné žít „na hromádce“? Je třeba mít stálé zaměstnání nebo je tolerováno být evidován na úřadu práce? Jak rozhodnout, je-li klient očividně rozhodnut nepracovat? (V případě, že je klient dlouhodobě nezaměstnaný, měli bychom mít na paměti, že společnost tu zvýhodňuje ženy. Být ženou v domácnosti je v pořádku, zná ale někdo muže v domácnosti?) Mladistvý by měl zřejmě chodit do školy, co když ale do školy nechodí, nechodí ani do práce a veřejně prohlašuje, že dokud mu není 18, musí se něj postarat rodiče?

Soudci mají vedením řádného života povětšinou na myslí, že jedinec nepáchá trestnou činnost.

Jsem přesvědčená, že by dva různí probační úředníci mohli o stejném klientovi rozhodnout jinak a naopak že by i jeden probační úředník rozhodl o stejném klientovi v čase různě. Nechci tím říct, že by měli všichni ke všem přistupovat naprosto stejně a nebrat v potaz individuální rozdíly. Chci říci, že je nutné vnímat, proč tohoto klienta vnímám tak a druhého jinak. Sporné otázky by se pak měly ideálně řešit v týmu. Proto by měl být pracovní kolektiv pokud možno heterogenní. Je vhodné, aby se pracovníci setkávali s různými náhledy na svět, se sobě odlišnou věkovou skupinou aj. To vše je samozřejmě možné vnímat pouze v atmosféře důvěry a respektu.

Znovu se tedy vracím k možnostem supervize, kde by mohla být řešena i tato témata.

3.7.4 Práce probačních úředníků v budoucnosti

Vzhledem k vývoji probace a mediace v trestních věcech ve Velké Británii, přesněji v London Probation Area, usuzuji na vývoj Probační a mediační služby České republiky.

V 90. letech 20. století zaznamenala PMS ve Velké Británii stagnaci svého rozvoje, možná až neefektivitu svého působení. Tehdejší průzkumy navíc prokázaly, že práce probačních úředníků opravdu účinná není. To vše vedlo k radikální restrukturalizaci instituce a mezi jinými došlo k níže uvedeným změnám:

Tabulka č. 7: Srovnání práce PMS VB před její restrukturalizací a po ní.

Původně	Dnes
Individualistická práce s klienty.	Skupinová práce.
Méně intenzivní kontakt s klienty.	Intenzivnější kontakt s klienty.
Méně nebezpeční pachatelé.	Více nebezpeční pachatelé.
Práce pracovníků se nehodnotila.	Časté hodnocení pracovníků a výsledků jejich práce.
Neexistence standardů.	Stanoveny standardy práce.

Z výše uvedeného do budoucna pro českou Probační a mediační službu vyplývá více nároků na probační úředníky, na jejich schopnosti a dovednosti. Je nutné zamyslet se nad systémem vzdělávání úředníků PMS, který bude muset být svázán s celou jejich pracovní kariérou. Předpokladem úspěšnosti PMS je podle mého názoru navýšení počtu probačních úředníků tak, aby se mohli věnovat jak klientům, tak práci na sobě. Domnívám se, že čas probačních úředníků by mohl být ušetřen také díky plánované elektronizaci justice.

Je pro mě záhadou, že v PMS ČR dosud není vypracován systém kontroly kvality práce jednotlivých pracovníků a ani systém zjišťování účinnosti práce Probační a mediační služby. Je nesporné, že pomáhající pracovník musí vědět, podle čeho hodnotí úspěch své práce, čím pomáhá.

Hlavním cílem Probační a mediační služby ve Velké Británii je *snižování páchaní trestné činnosti*, tedy *prevence* (cíle PMS ČR jsou: integrace pachatele, participace poškozeného a ochrana společnosti). Ke splnění takového cíle by v České republice napomohla realizace Systému včasné intervence ve všech krajích.

Nastavení vhodné typologie klientů Probační a mediační služby rovněž dopomůže k efektivnější práci úředníků s nimi. Ve Velké Británii mají probační úředníci k dispozici formulář, jehož vyplněním získají detailní informace o klientovi, včetně jeho zdravotního stavu, dosaženého vzdělání, spáchané trestné činnosti, zaměstnání atd., čímž mohou odhadnout riziko klienta pro páchaní další trestné činnosti a jeho riziko pro společnost. Čím je tato rizikovost vyšší, tím intenzivněji probační úředník s klientem pracuje.

Na typologii klientů se údajně konečně pracuje i v české Probační a mediační službě, není mi ale známo, na jaké typy a ani podle jakých kritérií budou klienti rozdělováni.

Vzhledem k předpokládanému navýšení kompetencí a tudíž i práce probačních úředníků, ke zvýšeným nárokům na uchazeče i na stávající probační úředníky bude nutné promyslet i způsob jejich **motivace** ke zvyšování kvalifikace. Nejobvyklejším způsobem motivace jsou bezesporu finance, tedy zvýšení platů (vzhledem ke stávající výši platů by jejich navýšení bylo velmi vhodné), avšak tento způsob motivace je pouze jednorázový, nelze jej využívat dlouhodobě (resp. nelze zvyšovat popř. snižovat platy každý měsíc). Proto bych dále přistoupila k motivaci formou různých benefitů, jejichž podobu by si každý pracovník mohl zvolit sám. Benefity by mohly být např. ve formě hrazeného vzdělávání (různých výcviků, jazykových kurzů atd.), popřípadě možnost vzdělávat se v pracovní době, tedy placené studijní volno, kam spadá i podpora pracovníků ke zvyšování dosažené úrovně vzdělání např. ve formě doktorandského studia. Dále možnost zahraničních stáží v ostatních evropských probačních službách (tento benefit již v PMS ČR funguje) a v neposlední řadě i možnost kariérního postupu. Samozřejmě tím nemyslím navýšení vedoucích pracovníků, ale např. konkurz na vedoucího pracovníka jednou za x let. Samozřejmě by měla být i možnost aktivně se podílet na rozvoji PMS, možnost účastnit se specializačních kurzů jako lektor a jiné.

4. Mediace

Mediací se podle Zákona o Probační a mediační službě rozumí „...mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním

řízení. Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.⁵⁶

Jedním z hlavních problémů je dle mého názoru nedostatečná informovanost veřejnosti o této instituci. Co se týče mediace, jsem přesvědčena, že řadu občanskoprávních sporů by bylo možné vyřešit právě mediací namísto řešení věci před soudem. Proces mediace by byl navíc mnohem levnější než výlohy za soudní řízení. Právě reklama je jednou z oblastí, na kterou by se PMS měla zaměřit. V případě navýšení poptávky veřejnosti vlivem zmiňované reklamní akce, by ale byla nutnost navýšení pracovníků služby.

Cílem mediace je „jasně formulovaná, srozumitelná a prakticky uskutečnitelná dohoda, která je společně přijatelná pro všechny zúčastněné.“⁵⁷ K citované definici bych přidala další cíl, a to narovnání lidských vztahů, které byly trestným činem narušeny.

Ve chvíli, kdy se k mediátorovi dostane případ vhodný k mediaci, stojí mediátor před otázkou, kterou ze stran oslovit jako první. Obecně se doporučuje kontaktovat nejdříve obviněného a zjistit jeho připravenost převzít odpovědnost za řešení následků trestného činu.

Pozvání poškozeného k individuálnímu jednání se uskuteční i v situaci, kdy obviněný schůzku s pracovníkem odmítl, anebo kdy z rozhovoru s obviněným vyplynulo, že mediace pro obviněného nepatří mezi přijatelná řešení. V takovém případě je cílem setkání s poškozeným nabídnout mu možnost aktivního zapojení se do procesu vlastního odškodnění, obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry v právní systém. Za tímto účelem mu pracovník může poskytnout potřebné informace, rady, kontakty na další odborníky apod.

Před samotnou mediací mediátor musí⁵⁸:

- navázat kontakt s klienty,
- vysvětlit roli pracovníka a okolnosti setkání,
- zjistit více podrobností týkající se pohledu klientů na trestný čin a vzniklou situaci a dopadu této situace na jejich životy,

⁵⁶ In: §2, Zákona č. 257/2000 Sb.

⁵⁷ Riskin, L.L. Arnold, T. Keating, J.M.jr. Mediace aneb jak řešit konflikty. Praha: Palata, 1997.

⁵⁸ Metodika mediace. Probační a mediační služba ČR, 2003.

- otevřít diskusi k potřebám a očekáváním klientů a jejich představě řešení vzniklé situace a v případě poškozeného řešit otázku zmírnění následků trestné činnosti,
- vysvětlit možnosti dalšího postupu pro hledání řešení trestního konfliktu.

Klientem je pro mediátora jak obviněný, tak poškozený, mediátor je nestranný a neutrální co se týče konkrétních výsledků. V těchto věcech je pozice mediátora velmi náročná, ale opěrným bodem pro něj zůstává právní řád, v souladu s nímž musí být konečné řešení. Postavení mediátora je vyvážené k oběma stranám. Je odborníkem na efektivní vyjednávání, napomáhá stranám konfliktu dospět k urovnání sporu a nalézt vzájemně přijatelné řešení dané situace, dbá na to, aby dohoda nebyla uzavřena např. pod nátlakem, aby *průběh mediace byl v souladu se zákonem*. Jeho úkolem je řídit proces jednání, vytvářet podmínky pro dorozumění účastníků a nalezení řešení, která zohledňují zájmy obou stran. Mediátor spor neposuzuje, ani nerozhoduje o formě jeho řešení, musí dbát na to, aby neprosazoval vlastní navrhovaná řešení.

Principy mediace tedy jsou:

- nestrannost – ke klientům přistupují bez předsudků,
- neutralita – nehodnotící postoj, stejný přístup ke všem stranám,
- vyváženost – každý z účastníků má stejný prostor v komunikaci,
- nezávislost – nebýt v žádném vztahu se stranami sporu.

Účastníky mediace jsou primárně obviněný a poškozený a úředník PMS, ale *účastníci mají právo přizvat si k mediačnímu jednání i další osoby*, a to např. rodinné příslušníky, obhájce, pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí, soudní znalce, zmocněnce poškozených, zástupce komunity, která byla rovněž dotčena trestnou činností a další osoby, které mohou být pro řešení konfliktu přínosem. O přítomnosti těchto osob při mediaci a o pravidlech jejich vstupu do mediačního jednání úředník PMS společně se stranami vyjednává. Přítomnost těchto osob musí být akceptována oběma stranami. Právo přizvat další osoby k mediačnímu jednání má i úředník PMS.

Během společného jednání *úředník PMS napomáhá oběma klientům vzájemně komunikovat*, otevírat společná témata, *vyjasňovat* sporné oblasti, podporuje strany v aktivním hledání vzájemně prospěšného způsobu řešení celého případu a *objasňuje* vyváženým přístupem trestně právní kontext prováděné mediace. Kontrolu plnění dohody zpravidla provádí středisko PMS.⁵⁹

4.1 Fáze přímé mediace⁶⁰

1. *Slovo úvodem* – v této fázi mediátor přivítá zúčastněné a strany vzájemně představí, přiblíží účel a průběh setkání, zopakuje úlohu mediátora a stanoví základní pravidla (např. čas, oslovování, právo veta apod.).
2. *Mapování zájmů a potřeb* – strany sdělí „svůj příběh“, mediátor určí oblasti shody a neshody,
3. *Vyjasňování zájmů a potřeb* - každá ze stran sdělí, co od setkání očekává, mediátor pojmenuje předměty jednání a spolu s účastníky stanoví pořadí jejich projednávání.
4. *Hledání řešení* – úkolem mediátora je vytvořit prostor pro vyjednávání o možnostech řešení, řešení musí být přijatelné a srozumitelné pro obě strany, odpovědnost za výsledek jednání je na zúčastněných.
5. *Vytváření dohody* – dohoda musí být kontrolovatelná, musí v ní být jasně vymezeno, kdo udělá co, kdy, kde a jak. Dohoda je písemná. Mediátor stranám vysvětlí návaznost procesu mediace na trestní řízení a možné právní závěry.

⁵⁹ Přepis mediace provedené v PMS ČR viz. Příloha č. 3, Kazuistika Františka F.

⁶⁰ volně podle: Metodika mediace. Probační a mediační služba ČR, 2003.

6. *Slovo závěrem* – ocenění stran, shrnutí dosaženého, prostor pro vyjádření všech stran.

5. Probace

Probace směřuje k zajištění efektivního výkonu alternativních trestů a opatření spojených s výkonem dohledu.

V rámci úvodní konzultace klade probační pracovník důraz na *navázání konstruktivního pracovního vztahu s klientem* (v souvislosti s výkonem probace je klientem samozřejmě pachatel, resp. odsouzený) a zároveň mu poskytuje základní informace o výkonu dohledu, a to tak, aby klient získal srozumitelnou představu o formě a podobě budoucí spolupráce s probačním pracovníkem.

V rámci dalších konzultací sestavuje probační pracovník na základě spolupráce s klientem **probační program**, podle potřeby je tento program průběžně aktualizován. Obsah probačního programu se v první řadě odvíjí od pravomocného rozhodnutí soudu (uložených přiměřených povinností a omezení) a zákonného právního rámce institutu dohledu, dále pak od individuální situace klienta a specifických okolností souvisejících s trestnou činností.

Interní metodika Probační a mediační služby klade v rámci tvorby probačního programu důraz na práci s klientem a připomíná riziko úředníků, kdy je namísto práce s člověkem dána přednost vyplňování formulářů a papírování. Probační pracovník tak s klientem identifikuje a pojmenovává jeho specifické potřeby a zájmy a společně hledají možnost jejich naplnění společensky a právně přijatelným způsobem. Probační pracovník v maximální možné míře vyzdvihuje všechna klientova pozitiva, ale zároveň s klientem hledá cesty jak měnit to, co je hodnoceno jako negativní, tj. společensky a právně nepřijatelné. V rámci konzultací probační pracovník otevírá prostor pro prezentaci životních postojů klienta a podporuje ho v získání náhledu na ty, které se neslučují se zákonem.⁶¹

Práce probačního pracovníka s klientem se realizuje prostřednictvím postupného **naplňování cílů a dílčích kroků**, jež jsou stanoveny v rámci

⁶¹ Metodika probace. Probační a mediační služba ČR, 2003.

probačního programu. Práce s cílem je důležitou součástí kompetencí pracovníka, je nutné postupovat od jednodušších, resp. dílčích cílů, k cílům vzdáleným. Cíle musí být jasně definovány, musí být konkrétní, jejich naplňování měřitelné a musí být stanoveny pro konkrétní období. I zde je patrná inspirace Úlehlovou Systemikou⁶². Úlehlovy požadavky na dobrou formulaci cíle jsou:

- » cíl musí být pro klienta *významný*,
- » cíl musí být *malý, blízký, konkrétní, realistický, pozitivně formulovaný*,
- » cíl je *začátek* něčeho, ne konec,
- » dosažení cíle musí stát *úsilí*.

Cíle dohledu a dílčí kroky mají nejen zohledňovat uložené přiměřené povinnosti a omezení dohledu, ale mají rovněž vést k nápravě škod a konfliktních vztahů v souvislosti s trestným činem. Stanovené dílčí kroky mají vycházet z reálných možností klienta je naplnit, postupem času je vhodné zvyšovat jejich náročnost.

Nutná je *zpětná vazba* pro klienta o plnění těchto cílů, doporučuje se hodnotit plnění ve spolupráci s klientem (domnívám se, že ještě účinnější by bylo nechat hodnocení zcela na klientovi s jeho následnou korekcí od pracovníka). Opět je nutné pracovat s konkrétními údaji, proto se doporučuje např. předložit klientovi tabulku sjednaných schůzek doplněnou o přehled důvodů jejich neuskutečnění atd.

Probační program tedy musí obsahovat:

- » osobní údaje klienta (jméno, příjmení, rozhodnutí soudu,...),
- » časové vymezení, tzn. na jaké období je uzavírán,
- » kontakty probačního pracovníka s klientem: jejich forma, četnost, způsob omluvy z konzultací,
- » přiměřené povinnosti a omezení vycházející z rozhodnutí soudu, popř. státního zástupce (probační pracovník vede klienta k respektování těchto rozhodnutí a k postupnému plnění uložených omezení a povinností, pro případ jejich záměrného neplnění jsou jasně vymezené sankce),
- » další ujednání související s osobou klienta a jeho aktuální životní situací a které vyplývají z okolností případu.

⁶² Úlehla, I. Umění pomáhat. Praha: Slon, 1999.

Probační pracovník poskytuje klientovi jak kontrolu, nařízenou soudem, tak pomoc, která se odvíjí od specifických potřeb klienta. Ať už se jedná o kontrolu či pomoc, odpovědnost za řešení situace je vždy na klientovi.⁶³

Při ukončení výkonu dohledu (uplynutím zkušební doby, v případě nezletilého klienta nabytím zletilosti) zpracovává probační pracovník poslední, závěrečnou zprávu pro soud, na jejímž základě soud rozhoduje o osvědčení popř. neosvědčení se klienta ve zkušební době uloženého alternativního trestu.⁶⁴

V rámci přiměřených povinností uložených klientovi soudem či státním zástupcem mu může být uložena povinnost navštěvovat probační resocializační program (na povinnosti navštěvovat probační resocializační program se navíc může dohodnout i probační pracovník s klientem bez rozhodnutí výše uvedených, a to v jakékoli fázi trestního řízení, tato povinnost je pak zahrnuta do probačního programu). Probační resocializační program je specializovaný program realizovaný externím poskytovatelem, tj. subjektem stojícím mimo organizaci Probační a mediační služby ČR. Existence těchto programů je nedílnou součástí systému alternativních trestů a alternativ k potrestání v souladu s přístupy restorativní justice.

5.1 Systém práce s klienty

Co se týče způsobu práce s konkrétním klientem v rámci probace či v rámci mediačních činností, je závislý na více faktorech: na osobnosti klienta, na osobnosti pracovníka, na interakci mezi nimi a dále na tom, ve které fázi trestního řízení začíná pracovník s klientem spolupracovat. Obecně je práce s klienty v Probační a mediační službě České republiky inspirována Systemickým přístupem podle Ivana Úlehly⁶⁵. Základním nástrojem probačního úředníka je kromě pozorování a vyhodnocování informací **rozhovor**.

⁶³ O úskalích kontroly a pomoci viz. kapitola 4.5.1 Systemický způsob práce.

⁶⁴ Příklady závěrečných zpráv mladistvého Patrika M. a Josefa R. viz Příloha č. 2.

⁶⁵ Úlehla, I. Umění pomáhat. Praha: Slon, 1999.

Než se začnu konkrétně zabývat systémem práce s klienty, je potřeba zmínit, jak a za jakých podmínek se spolupráce s klientem – pachatelem vůbec zahajuje. **Povinná spolupráce** vychází z rozhodnutí ve věci soudem (tedy z rozsudku), které je Probační a mediační službě doručeno. Pracovník PMS, který je vedením případu pověřen, pak písemně kontaktuje klienta. Druhým způsobem je spolupráce **dobrovolná**, motivací k níž by měl být osobní zájem obviněného na zmírnění následků provinění spojený se snahou pracovat na sobě, omluvit se, popř. nahradit škodu. Prioritní by mělo být urovnání konfliktu s poškozeným (mediací, omluvným dopisem atd.). Podnět k jejímu zahájení může dát klient, spolupracující zařízení, policie, státní zástupce, soud, kurátor pro mládež, popřípadě PMS sama vytipuje vhodný případ na základě Usnesení. Pokud je iniciátorem jiný subjekt než soud nebo státní zástupce, musí si PMS vyžádat souhlas ke vstupu do případu. Jak je to s podněty od jednotlivých subjektů konkrétně, naznačuje následující tabulka

Tabulka č. 8: Typ podnětů k zahájení činnosti PMS v rámci přípravného řízení - mládež

	obviněný	obhájce	poškozený	zmocněnec	soud	státní zastupitelství	policie	rodinný příslušník	kurátor pro mládež	škola	koordinátor SSP	jiné	celkem
rok 2005	116	15	1	0	390	492	771	20	49	0	0	37	1891
v %	6%	1%	0%	0%	21%	26%	41%	1%	3%	0%	0%	2%	100%
rok 2006	145	5	3	0	363	567	711	23	43	0	0	63	1923
v %	8%	0%	0%	0%	19%	29%	37%	1%	2%	0%	0%	3%	100%
rok 2007	197	8	3	0	367	652	1060	39	31	0	0	56	2413
v %	8%	0%	0%	0%	15%	27%	44%	2%	1%	0%	0%	2%	100%

Zdroj: PMS ČR, 2008

Tabulka č. 9: Typ podnětů k zahájení činnosti PMS v rámci vykonávacího řízení - mládež

	odsouzený	obhájce	poškozený	zmocněnec	soud	státní zastupitelství	policie	rodinný příslušník	kurátor pro mládež	škola	koordinátor SSP	jiné	celkem
rok 2005	4	0	0	0	1555	17	0	0	0	0	0	1	1577
v %	0%	0%	0%	0%	99%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
rok 2006	1	0	0	0	1788	17	0	1	1	0	0	6	1923
v %	0%	0%	0%	0%	99%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
rok 2007	15	2	1	0	2495	33	1	1	0	0	0	8	2413
v %	1%	0%	0%	0%	98%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%

Zdroj: PMS ČR, 2008

Z tabulek vyplývá, že podněty k činnosti v rámci přípravného řízení přicházejí většinou od orgánů činných v trestním řízení, tedy od policie, státního zastupitelství a od soudů. Fakt, že tolik podnětů přichází od policie je třeba vysvětlit. Ve většině případů to totiž neznamená, že policie osloví PMS s tím, že vytipovala pachatele, se kterým by bylo vhodné dále pracovat, to je ideál, který snad v budoucnu bude fungovat. Fakticky však tato informace vyplývá z toho, že policie má ze zákona povinnost informovat PMS o zahájení trestního stíhání mladistvého pachatele, proto jí posílá Usnesení. Na základě tohoto usnesení pak teprve probíhá samotné vytipování případu jedním z pracovníků oddělení pro mládež.

Domnívám se, že značnou roli v tom, že obvinění či poškození sami nekontaktují PMS, hraje neinformovanost veřejnosti o existenci Probační a mediační služby vůbec, a tím spíše neinformovanost veřejnosti o činnosti PMS a o jejích možnostech vzhledem k pachateli, natož vzhledem k obviněnému.

Je pochopitelné, že v rámci vykonávacího řízení přichází naprostá většina podnětů od soudů.

5.1.1 Získávání klientovy důvěry

Pro efektivní práci s klientem je zásadní, abychom si získali jeho důvěru. Není možné napsat přesný recept, jakým způsobem to udělat, jsem ale přesvědčena, že prvním krokem úspěchu je respekt ke klientovi a zároveň čitelnost pracovníka.

Respektem mám na mysli respekt k odlišnostem, ke zvláštnostem, k názorům. Na druhou stranu zcela jistě to neznamená, že klientovi vše odsouhlasím. Respektovat neznamená souhlasit. Respektovat znamená brát v potaz odlišnosti. Jsou věci, které jsou dány, v oblasti justice jsou deklarovány v zákonech a zákony pracovník ani klient měnit nemůže.

Občas se probační pracovník setká s tím, že klient (pachatel) popírá svou vinu, popírá, že by se věci staly tak, jak jsou popsány v rozsudku (v přípravném řízení, pokud se klient nedoznává, probační pracovník s ním zpravidla dále nepracuje). V takovém případě názor klienta vyslechneme, respektujeme jej, připomeneme mu rozsudek, popř. navíc i fakt, že proti rozsudku se mohl odvolat, avšak v tuto

chvíli je rozsudek pravomocný. Osvědčilo se mi zeptat se pak klienta, jak tedy naloží s rozhodnutím soudu. Jedna možnost je, že se klient rozhodne plnit uložená opatření a povinnosti, druhá možnost je, že se rozhodne rozsudek nerespektovat. V tomto případě seznámím klienta s důsledky takového rozhodnutí.

Čitelnost znamená, že pracovník, pokud klient spolupracuje, nedělá mu nic za zády („Mám v plánu poslat v listopadu do školy žádost o zprávu, bude v tom nějaký problém?“, „Vzhledem k tomu, že jste s námi nebyl několik měsíců v kontaktu, podala jsem návrh na konání veřejného zasedání, kde se bude jednat o přeměně vašeho podmíněného trestu na nepodmíněný.“) , k tomu dopomůže stanovení jasných pravidel („Budete-li chodit na dohled tak, jak se domluvíme, vždy vám dopředu oznámím, že si podávám žádost o zprávu.“) , ale i čitelnost v oblasti nonverbální komunikace.

Pravidla si probační pracovník dojednává s odsouzeným klientem hned při první konzultaci. Ta bývá mimo jiné věnována právě poučení klienta o dohledu (poučení o dohledu je i v písemném vyhotovení a je stvrzeno podpisy klienta i pracovníka). Po určité době spolupráce sestavuje pracovník v součinnosti s klientem tzv. probační program, kde mohou být vybraná pravidla zopakována popř. více specifikována. Doporučuji některá pravidla na konzultacích občas připomenout (povinnost nahlásit změnu bydliště, odjezd do zahraničí, změnu telefonního kontaktu, zahájení trestního stíhání na osobu klienta atd.).

Co se týče *neverbální komunikace*, velmi důležitý je *oční kontakt* s klientem. Je nutné, aby si pracovník ujasnil, jakým způsobem si bude například pořizovat záznam z jednání s klientem. Zda jej bude zapisovat přímo na jednání (musí pak počítat s velmi ochuzeným očním kontaktem a navíc s nevyžádanými pauzami v komunikaci) nebo zda se maximálně za pomoci jednoslovných poznámek spolehne na svou paměť a záznam vyhotoví až po konzultaci. Naprosto nepřipustné je podle mého názoru pořizovat si bez vědomí klienta (ale i s jeho vědomím) videozáznam popř. záznam na diktafon. Obě tyto pomůcky tvoří v komunikaci zbytečné bariéry.

Dalším důležitým nástrojem neverbální komunikace je i *posturika* – v našem případě především způsob sezení. Mám-li ruce i nohy viditelně zkřížené, stavím mezi mnou a klientem bariéry.

Pro komunikaci je samozřejmě důležité i *místo*, kde se s klientem setkávám. Není vhodné, aby pracovník seděl za velkým stolem, nebo ještě hůře, aby byl

schovaný za počítačem. Probační úředníci mají v kancelářích k dispozici kulaté konferenční stolky, což je ideální. Méně ideální je, že v jedné kanceláři jsou většinou dva pracovníci. Je pak mnohem náročnější vytvořit atmosféru důvěry.

Důležitá je i citlivost k dotekům (haptika). Probační pracovník se stýká se specifickou skupinou lidí (mluvím teď o klientech pachatelích). Někteří na doteky projevující přízeň, nemusí být zvyklí, proto jim jakýkoliv dotyk může být nepříjemný. To si pracovník musí uvědomit zvláště v případě, je-li on sám nadmíru haptický. Domnívám se, že v praxi je jen málo příležitostí, kdy je fyzický kontakt s klientem (pohlazení, objetí) vhodný. Mezi doteky patří ale i „obyčejné“ podání ruky, které na klienta většinou působí velmi příznivě, a proto by mělo být do jednání s klientem zahrnuto.

Dodám jen praktický komentář. Klientela Probační a mediační služby má povětšinou valnou zkušenost s drogou, někteří jsou i injekční uživatelé nealkoholových drog. Zcela jistě by měl být pracovník očkovaný proti žloutence A i B a v případě, že má klient nezhojená zranění na rukou, měl by se podle mého názoru pracovník fyzického kontaktu s takovým klientem vyvarovat. Samozřejmostí je následná hygiena.

5.1.2 Získávání informací o klientovi

K co nejpřesnější diagnostice problému a příčin jeho vzniku je nezbytné již v prvních fázích práce s klientem získat validní informace o skutku, který je řešen, a dále o klientovi, jeho postojích, motivaci k trestné činnosti, motivaci k nápravě spáchané újmy, ale i o jeho sociálním okolí a o společenských skupinách, jichž je členem.

Základními nástroji k získávání informací jsou řízený *rozhovor*, *prostudování trestního spisu* a *analýza dalších dokumentů*, v trestním spise neuvedených. Důležité je respektovat hlavní požadavky, kladené na sběr informací, tedy jejich objektivnost, úplnost a přehlednost. Na dodržení těchto zásad závisí výsledek práce s klientem, který se projeví i v konečném rozhodnutí soudu (v přípravném řízení v rozsudku, ve vykonávacím řízení v rozhodnutí o osvědčení či neosvědčení se klienta ve zkušební době).

Za účelem zjištění výše uvedených informací vede probační úředník rozhovory s klientem a jeho rodiči nebo sourozenci a samozřejmě i s dalšími osobami ze sociálního okolí klienta. Sdělení členů rodiny pomáhají k vytvoření komplexní představy o vztazích v rodině, o postoji okolí k vyšetřovanému, resp. k odsouzenému. Probační úředník má možnost navštívit klienta v místě jeho bydliště, což může být diagnosticky užitečné, ale tuto informaci nelze přeceňovat. Při návštěvě klientova bytu se sleduje jeho úprava, členění, sdílení osobního teritoria popřípadě tendence k izolaci od ostatních členů rodiny apod.

Při kontaktu s klientem je pozornost věnována jeho vzhledu, úpravě zevnějšku, způsobu verbální i neverbální komunikace, nápadností v chování, projevů emočního prožívání atd. K tomuto bodu jen doplním, že je potřeba vyvarovat se kognitivním omylům.

Užitečné je také šetření ve škole či v zaměstnání, kde sledujeme především začlenění klienta do skupiny, vztahy mezi vrstevníky, resp. spolupracovníky, postoj k nadřízené autoritě apod.

V některých případech má probační úředník k dispozici lékařskou a psychologickou dokumentaci, která poskytuje informace o výsledcích dosavadních vyšetření, o průběhu léčby a především rodinnou i osobní anamnézu klienta.

Techniky, které mohou pomoci při neochotě klientů poskytovat informace:

- » *empatické porozumění* = naslouchat, porozumět, neposuzovat,
- » *pasivní techniky*: výraz tváře, pozice těla, nespecifická přitakání (aha, hm), otevřené otázky. Pasivní techniky nevyjadřují pracovníkům souhlas.
- » *aktivní naslouchání* = rozumím, ale neposuzuji. Aktivní naslouchání může napomoci upevnit vzájemnou důvěru a zvýšit tak i šíři informací. Při mediaci může umožnit ostatním účastníkům schůzky porozumět, jak se mluvčí na věci dívá a jak se při tom cítí.⁶⁶
- » pracovník se chová tak, jakoby automaticky očekával, že mu klient informace sdělí,
- » *oceňování* klienta, posilování jeho sebedůvěry (v případě potřeby),

⁶⁶ Riskin, L.L. Arnold, T. Keating, J.M.jr. *Mediace aneb jak řešit konflikty*. Praha: Palata, 1997.

- » *mlčení* – většina lidí cítí potřebu promluvit už jen proto, aby se vyhnuli nepříjemnému tichu,
- » *shrnutí* a posunutí klienta dál,
- » *umění klást otázky*: s otevřeným koncem, ale pro získání konkrétní informace i ty uzavřené.

5.1.3 Systemický způsob práce⁶⁷

Systemická terapie vychází z teze „*Systém vytváří problém*“, to znamená, že pokud se rozhodneme skoncovat s problémem, musíme nejdříve změnit systém komunikace, který kolem tohoto problému vznikl. Teorie Systemické terapie je samozřejmě mnohem náročnější a rozsáhlejší, ale pro mou práci není důležité se jí dále věnovat. Podstatné jsou pro mě Úlehlovy systemické metody práce s klientem.

Podle stanov PMS nabízí pracovník klientovi dle potřeby *kontrolu a pomoc*. Ještě před tím, než se začnu věnovat konkrétním způsobům kontroly a pomoci, je třeba zmínit úskalí, které s sebou přináší institucionálně přidělená moc. „Čím více může pomáhající rozhodovat o věcech, tím složitější podmínky má pro to, aby se stal partnerským konzultantem v emočních a vztahových aspektech problému.“⁶⁸ Navíc je možné, že klient bude účelově zkreslovat fakta, popřípadě využije jiné formy manipulace s pracovníkem. Musím ovšem dodat, že mocenský systém dává možnost oboustranné manipulaci, tedy nejen od klienta k pracovníkovi, ale i od pracovníka ke klientovi, a právě pro takové případy by měl v každé „mocenské organizaci“ existovat fungující systém supervize.

Není možné očekávat, že při uložení dohledu bude klient v probačním pracovníkovi hledat oporu, pomoc a porozumění. Možná spíše naopak. Čím větší pravomoc totiž pomáhající pracovník má, tím větší je tendence klienta k odstupu a nedůvěře. Jiná situace bude možná v případě, že klient vyhledá v rámci předběžného řízení pracovníka sám.

Je důležité, aby pracovník nepropojoval situace výkonu pravomoci a situace pomáhání. Je možné oddělovat od sebe tyto oblasti doslova, to znamená domluvit

⁶⁷ Volně citováno z: Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2008.

⁶⁸ Kopřiva, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 1997.

se s klientem například na tom, že v první části setkání se budeme věnovat tomu, jak od minule pokročil v plnění jemu uložených povinností, a ve druhé části pak jeho osobní situaci, tedy kde bydlí, jak vychází s rodiči, popřípadě jakému zaměstnání by se v budoucnu rád věnoval.

Další úskalí, kterému je potřeba se věnovat, je situace, kdy pracovník klientovi musí sdělit rozhodnutí, které je pro klienta nepříznivé (např. že ve zprávě, kterou úředník posílá soudu, uvádí, že klient nedochází na probační program, což mu jednoznačně přitíží při projednávání jeho dalšího provinění.). Kopřiva⁶⁹ doporučuje sdělovat a také vnitřně brát taková rozhodnutí jako věc, která s osobním vztahem ke klientovi nesouvisí.

Tabulka č. 10: Způsoby kontroly a způsoby pomoci.

Způsoby kontroly	Způsoby pomoci
Opatrování	Doprovázení
Dozor	Vzdělávání
Přesvědčování	Poradenství
Vyjasňování	Terapie

Pokud pracovník využívá způsobů kontroly, jež jsou direktivní, potom přebírá odpovědnost za klienta. Naopak způsoby pomoci jsou nedirektivní, držitelem problému je klient, pracovník a klient navzájem spolupracují, respektují se. Je nezbytné, aby byl pracovník schopen využívat jak způsobů pomoci, tak způsobů kontroly, a to vědomě.

Když pro tentokrát vynechám osobnost klienta, pak to, jakých způsobů práce pracovník využije, záleží v neposlední řadě také na tom, v jaké fázi trestního řízení s klientem pracuje. V přípravném řízení se jedná spíše o pomoc než o kontrolu, pracovník si může dovolit být méně direktivní (ačkoliv stále výchovný, ale pozor, ne moralizující). Ve vykonávacím řízení je na prvním místě kontrola (výkon dohledu) a s ní spojená direktivita. Mluvím-li o direktivitě, zbývá dodat, že začneme-li s klientem pracovat direktivně, bude se stejným klientem později těžší pracovat nedirektivně, avšak v instituci jako je Probační a mediační služba je jen výhodou, pokud v nás klient bude vidět autoritu.

⁶⁹ Kopřiva, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 1997.

Nejdůležitější a nejvyužívanější metodou práce s klientem (pachatelem i poškozeným) je pro Systemickou terapii (a rovněž pro probačního úředníka) *rozhovor*. Mezi předpoklady efektivního rozhovoru řadíme:

- **vnitřní podmínky:** pracovníkovo nastavení → *aktivní naslouchání*;
- **vnější podmínky:** Mezi vnější podmínky řadíme *bezpečný prostor*, který v PMS předpokládá i důraz na *pasivní bezpečnost* pracovníka, to znamená být při jednání s rizikovým, nebezpečným klientem blízko u dveří, popřípadě v přítomnosti třetí osoby. Podstatné je také *uspořádání pracovny*, soukromí při jednání s klientem a další. *Chráněný čas* je další vnější podmínkou, znamená čas vymezený pouze pro klienta, jasně ohraničený, nepřerušovaný např. telefonáty od jiných klientů či telefonáty soukromými.

Fáze dialogu podle Úlehly:

1. **Příprava** – tedy vše, co se děje před rozhovorem s klientem. Pracovník si prochází spis, připravuje strategii setkání, ladí se na klienta atd. Je nutné, aby pracovník dovedl zacházet s předinformacemi (např. provinění, které klient spáchal, informace od kolegů, kteří s klientem přišli do styku dříve aj.), které o klientovi získá ještě před jejich prvním setkáním. Totéž platí i o vlivu nových informací při dlouhodobější práci s klientem.
2. **Otevření** – nejdůležitější je v této fázi navázání kontaktu s klientem. Při řešení problému se doporučuje klienta zplnomocnit, to např. znamená zapojit klienta ve fázi dojednávání do tvorby probačního programu.
3. **Dojednávání** směřuje k zakázce, která je pak formálně sepsána v probačním programu a která vymezuje oblast a cíl spolupráce. Najít zakázku je v konečné fázi na pracovníkovi. V rámci dojednávání je navíc vhodné vytvořit si společné měřítko k posouzení pokroku změn. Právě v této fázi se ukáže, které z profesionálních způsobů práce budou v rozhovoru převažovat, zda půjde o kontrolu či o pomoc.
Rozhovor je (nejen) v této fázi založen na pracovníkově dovednosti klást **otázky**. V rozhovoru by měly jednoznačně převládat *otázky otevřené*,

konstruktivní oproti otázkám uzavřeným, vyvolávajícím uzavřenou odpověď (ano/ne, výběr z možností buď/nebo). V Systemické terapii se doporučuje tzv. *cirkulární dotazování*, které ve výsledku napomáhá vidět věci z různých úhlů.

4. **Průběh** znamená opět práci se zakázkou. Ideální je, pokud klient chce nést odpovědnost za problém, tedy i za jeho řešení. S takovým klientem se v rámci probace i mediace pracuje bez potíží. Potíže nastávají ve chvíli, kdy klient přichází pouze z vnějšího tlaku a necítí se jako ten, kdo by měl problém řešit. I v této fázi je nutné klienta neustále zplnomocňovat, podporovat ho v tom, co je společensky žádoucí (hledání zaměstnání, abstinence, dodržování splátkového kalendáře atd.).
5. **Ukončení** – Definitivní ukončení kontaktu pracovníka s klientem je v rámci probace podmíněn uplynutím doby soudem stanoveného dohledu popřípadě rozhodnutím soudu o ukončení probace. Ve fázi ukončení by měly být splněny body sepsané v probačním programu.
6. **Příprava** na další setkání, zápis rozhovoru (může probíhat i během rozhovoru). Pracovník by se měl zabývat náměty pro další setkání, uvědomit si, o čem se nemluvilo, jakým tématům se klient vyhýbal, s jakým pocitem nejspíš klient odcházel atd. Dále je vhodné věnovat se vlastním emocím vyvolaným setkáním a uvědomit si i reakce tělesné.

Ve všech fázích dialogu se ukazuje jako velmi podstatná *dovednost klást otázky*. Snažíme se klást klientovi také otázky, které si sám nepoložil, přestože jsou významné.

Konstruktivní otázky:

- úvodní – „*Kdo vás za mnou posílá?*“ „*Jak myslíte, že bychom vám mohli pomoci?*“
- závěrečné – „*Jak poznáte, že váš problém skončil?*“

- k dojednávání zakázky – „*O čem bychom měli během našich setkávání mluvit, aby vám to bylo k užitku?*“
- na minulost – „*Už se někdy něco podobného stalo?*“
- na zlepšení – „*Co se od minulé návštěvy zlepšilo?*“
- na zhoršení – „*Co by se mohlo stát nejhoršího?*“ „*Čeho se nejvíc obáváte?*“
- na průběh – „*Co děláte pro to, aby se vaše situace zlepšila?*“
- zázračná otázka – „*Jaký by teď byl váš život, kdyby se vámi spáchaný trestný čin nikdy neudál?*“ „*Co by se muselo stát, aby váš problém zmizel?*“
- měřicí otázky – „*Srovnejte dnešek s vaší situací před měsícem. Jaký je mezi nimi rozdíl? Co se ve vašem životě změnilo a díky čemu?*“
- otázka na vědomou recidivu – „*Co byste musel udělat, abyste svůj problém vrátil zpět?*“
- užitečnost nechání si problému – „*Bude to k něčemu, když nebudeme pospíchat se změnami k lepšímu?*“
- na výjimky z problému – „*Co jste v té době udělal jinak? Co se vám povedlo?*“

Kladením takových otázek zplnomocňují klienta k řešení problému, k převzetí zodpovědnosti za skutečnosti, které způsobil. Náročnost a intenzitu kladení otázek musí pracovník volit podle typu a stavu klienta. Mentálně nedostačivý typ klienta těžko odpoví na podobné otázky, práce s ním bude pro pracovníka velmi náročná. Stejně tak klient ospalý, pod vlivem návykových látek popř. klient agresivní je v takovém stavu pro probaci či mediaci také nevhodný. Pracovník tedy musí vždy vycházet z aktuálního stavu klienta a tomu pak přizpůsobit jak náročnost otázek, tak i samotnou délku kontaktu.

To, co musí pracovník dále sledovat, je délka jeho vlastních promluv v porovnání s délkou promluv klienta. Proto pokládáme konstruktivní otázky, aby si na spoustu věcí klient přišel sám, aniž bychom mu je museli říkat. Navíc ze zkušeností vyplývá, že spíše si vezmeme za své to, na co jsme si sami přišli, než to, co nám druhý sdělil. To je i východisko konstruktivních otázek. Druhá věc je unavitelnost pracovníka. Ve chvíli, kdy se na jedné schůzce vyčerpá sdělováním

dobrych rad směrem ke klientovi, nebude už za hodinu, při schůzce s dalším klientem, schopen ničeho.

Za problém považují, že v Probační a mediační službě ČR není nastaven systém kontroly kvality práce jednotlivých úředníků a asistentů, pracovníci tak nemají možnost zjistit, natož zhodnotit, zda při práci s klientem posupují správným směrem. Tuto problematiku by vyřešil kvalitní systém supervize, resp. intervize, který dosud v této organizaci chybí.

5.1.4 Další možné způsoby práce

Systemický způsob práce je bezesporu velmi účinnou metodou pro práci s klienty, ale jak jsem již uvedla výše není vhodný pro každého klienta. Abych byla konkrétní, jedná se například o osoby s nižší inteligencí, osoby v akutní krizi, v šoku, popřípadě osoby pod vlivem návykových látek. V případě osob v akutní krizi je nutná direktivita, vedení klienta krok po kroku k tomu, co má udělat. Až ve chvíli, kdy vyvedeme klienta z akutní krize, je možno pracovat s ním systemicky. S osobami pod vlivem návykových látek je to podobné, jakákoliv konstruktivní práce s nimi je fakticky nemožná. Direktivita je zde opět na místě, tentokrát však zaměřená jinak než v případě klienta v akutní krizi. Pracovník musí mít na paměti, že není možné zavrhnout klienta, zavrhneme pouze braní drog.

U osob s nízkou inteligencí je také velmi náročné pracovat s nimi pouze systemicky. Na druhou stranu ale není možné uchýlit se k opačnému extrému, kdy klient bude na mé otázky odpovídat pouze *ano – ne*.

Co se týče metod práce s klientem, prioritou každého pracovníka musí být **efektivní rozhovor**. Domnívám se, že v efektivním rozhovoru je možné užívat i uzavřených otázek, ale samozřejmě s mírou. Konkrétní podoba dialogu závisí nejen na pracovníkovi, ale i na klientovi. Jejich práce je výsledkem jejich interakce. Jiná bude práce s „ideálním“ klientem, jiná s klientem manipulujícím, pasivním atd. To, co pracovníkovi pomůže ať už při práci s manipulativním či s pasivním klientem, bude *záměrné strukturování hovoru*, v případě manipulací ze strany klienta je nutné jej *hraničit*, jasně dávat najevo, co je v pořádku a co není.

Závěrem této podkapitoly jen dodám, že ačkoliv je systemický způsob práce prioritou probačního pracovníka, výsledná podoba jeho činnosti musí vycházet z aktuální situace klienta (a často i pracovníka).

Při dlouhodobé práci s klientem, a v tomto případě mám na mysli klienta – obviněného, je jednoduché upadnout do stereotypů. Konzultace se pak mohou točit jen kolem dotazů na klientovo bydlení, rodinu, zájmy. Odpovědi na tyto stereotypní otázky navíc vůbec nemusí být pro klienta ale ani pro pracovníka přínosné. Do takového začarovaného kruhu se můžeme dostat zvláště v případě, kdy se klient jeví jako naprosto bez problémů, není důvod obávat se, že by se znovu věnoval trestné činnosti, popř. v případech, kdy takové mínění má o sobě sám klient. Konzultace v rámci uloženého dohledu se pak zdají neúčelné, dochází k prodloužení intervalů a jednání s klientem se stává pouze formální záležitostí.

Bude-li o to klient stát, můžeme tyto situace využít k osobnímu rozvoji klienta. Málokdo má příležitost věnovat se hodinu měsíčně jen sobě samému, zamyšlení nad svou budoucností, a to navíc za přítomnosti profesionála. Dochází tedy k přerámcování zakázky, na přední místo se místo kontroly dostává pomoc. Ideální je pak využití některých technik sociální práce.

Ovšem i práci s „problémovým“ klientem, tedy s klientem, který nevede „řádný život“, zdá se nám rizikový, pohybuje se ve společnosti delikventů, popř. je nesebevědomý, s pocitem, že je rozený kriminálník atd. je nutné „oživit“ jinými technikami sociální práce než je jen rozhovor.

Příkladem mohou být techniky sociální práce z publikace PhDr. Jaroslavy Králové Speciální techniky sociální práce⁷⁰.

5.1.5 Práce s motivací klienta

Velmi důležité je pracovat s motivací klienta. Klienti do PMS přichází v různých fázích trestního řízení s různou motivací. Pachatel, který se dobrovolně rozhodl pro spolupráci v rámci přípravného řízení může mít větší motivaci pro spolupráci s probačním úředníkem než například ten, kterému byla spolupráce

⁷⁰ Králová, J. Speciální techniky sociální práce. MPSV: Praha, 1995.

nařízena v rámci výkonu dohledu. Motivace toho prvního však může být také pouze účelová. Domnívá se (většinou správně), že pokud projeví snahu, bude k němu státní zástupce nebo soudce shovívavější.

I v rámci vykonávacího řízení mohou být klienti motivováni pro spolupráci (zvláště pokud se pracovníkovi podaří získat jejich důvěru), motivace jim však přes veškerou snahu nemusí vydržet. Pro pracovníka, nadšeného, že se klientovi s jeho pomocí vede, to pak může být profesionální rána.

Velmi dobrým nástrojem pracovníka je v rámci motivačních rozhovorů znalost "Cyklu změny" – modelu J. Prochasky a C. DiClementiho (1984). Cyklus změny je aplikovatelný jak na přirozené osobní změny tak na změny v průběhu poradenství nebo terapie. Je založený na studiu jednotlivých fází změny. Motivace je pak podle této teorie aktuální stav jedince či jeho aktuální připravenost ke změně.

Cyklus změny – 6 fází:

Každá fáze vyžaduje specifické úkoly a s nimi související intervence. Hranice jednotlivých fází jsou samozřejmě plynulé, člověk nemusí vždy hladce postoupit z jedné fáze do další, může se stát, že se vrátí zpět do předchozí fáze cyklu. Tempo postupu v cyklu se bude lišit stejně jako doba, kterou člověk stráví v jednotlivých fázích.

1. **Před zvažováním** – jedinec vyhodnocuje, prověřuje, informuje se. Okolí má možnost jedince v této fázi motivovat – poskytnout mu zpětnou vazbu ohledně rizik jeho chování, tolerance atd.
2. **Zvažování** – Okolí může podpořit sebedůvěru jedince, reflektovat jeho odpor, ujistit jej.
3. **Rozhodnutí** – podporovat v jedinci sebeaktualizační tendenci, představu budoucnosti, vzbudit zájem o informace. V této fázi je vhodné vyjednat s jedincem cíle a plán.
4. **Změna/akce** – podpořit v jedinci sebezpozorování, posílit přínosy, popř. poskytnout výpomoc pomáhajících pracovníků (v případě závislosti lékaře), nastavení časově omezených cílů = jasných, blízkých.
5. **Udržení** – resp. udržení změny chování: práce napevnení recidivy, práce na dalších problémech, nutné je vymyslet alternativu k chybějícímu závadovému chování (např. k braní drog), podporovat změnu životního stylu.

6. **Recidiva** – podpořit, zdůraznit, že jeden poklesek nemusí znamenat recidivu, reagovat na aktuální problémy (např. zdravotní). Pomoci jedinci vyhodnotit pozici v cyklu a vrátit se k úkolu.

Motivovaný klient

- » mluví o potřebě změny, připouští si problém
- » říká, že není se svým stavem spokojen
- » vyjadřuje touhu po pomoci zvenku
- » souhlasí s pracovníkem
- » řídí se radami pracovníka

Nemotivovaný klient

- » nemluví o potřebě změny, nepřipouští si problém
- » nezajímá se o svůj stav
- » nevyhledává sám podporu a pomoc
- » nesouhlasí s pracovníkem
- » neřídí se radami pracovníka.

5.1.6 Práce s rodinou klienta

Žije-li mladistvý či nezletilý klient v původní rodině, nelze ji při práci s klientem vynechávat. Rodinu stále ještě řadíme mezi hlavní činitele, které působí na výchovu mladistvého a ještě spíše nezletilého. Pokud probační úředník apeluje na klienta, aby si našel zaměstnání, avšak jeho rodina po něm nic takového nechce, nemá pak takové působení téměř žádný význam.

Je nutné, aby si probační pracovník dal pozor na uzavírání koalic, a to ať už s klientem proti rodičům, tak s rodiči proti klientovi. Role probačního pracovníka by měla zůstat neutrální. Při práci s rodinou samozřejmě nejde o rodinnou terapii, ve chvíli, kdy jsou viditelné konflikty v rodině, musí umět pracovník rodinu odkázat na odbornou terapeutickou pomoc.

Probační úředník se s rodinou klienta setkává většinou na úvodní konzultaci a při návštěvách v místě bydliště mladistvého. Musíme počítat s tím, že většina

mladistvých klientů pochází z neúplných rodin⁷¹, matky samoživitelky pak ani nemají možnost docházet na všechny konzultace, někdy o to ani nemají zájem. I proto je účelné využívat zákonné možnosti navštěvovat klienta v místě bydliště. Metodiky PMS u nezletilých klientů doporučují, aby se konzultace konaly převážně v domácím prostředí klienta.

Metodiky PMS nedoporučují chodit do rodin spolu se sociálními pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí, většinou ani s kurátory pro mládež. Pracovníci OSPODu chodí do rodin za jiným účelem než probační pracovník (kontrola zázemí pro dítě) a směřování jejich rolí není žádoucí. Stejně tak i kurátor pro mládež pracuje jinak než probační pracovník, zaměřuje se na jiné věci.

Je nesporné, že šetřením v rodině probační pracovník získá nedoceníitelné zdroje informací. Často má možnost setkat se i s druhým rodičem popřípadě se sourozenci klienta, někdy i s širším příbuzenstvím.

⁷¹ viz Popisná data aplikovaného výzkumu (6.kapitola)

6. Aplikovaný výzkum

Cílem aplikovaného výzkumu bylo ověření předpokladů páčání trestné činnosti mladistvých, podrobuji tedy zkoumání příčiny delikvence mládeže. V další části byl výzkum zaměřen na osu trestního řízení, resp. na lhůty, ve kterých se případ dostává před soud a posléze k probačním úředníkovi. Jedním z dalších cílů výzkumu bylo pomocí získaných dat zhodnotit efektivitu ukládání alternativních opatření, resp. efektivitu práce probačních pracovníků.

Klienti většinou nejsou v péči psychologů a pokud jsou, není jejich povinností poskytnout probačním úředníkovi výsledky psychologických vyšetření. Proto jsem byla nucena vynechat ověřování jedné z hlavních příčin delikvence mládeže, a to hyperaktivity. Některé veličiny, jako například integrovatelnost, přijetí zodpovědnosti, spolupráce, inteligence atd., jsem hodnotila subjektivně.

Stanovila jsem si následující hypotézy:

1. V nukleárních rodinách mladistvých pachatelů jsou častěji osoby se zkušeností s kriminálním chováním.
2. Čím delší je lhůta od spáchání provinění do přijetí případů střediskem PMS, tím spíše v rámci uloženého opatření klient s probačním pracovníkem nespolupracuje.

6.1 Metody a data

Hlavní metodou sběru dat byl neřízený nestrukturovaný rozhovor. Dále jsem využívala metody analýzy dat (např. zprávy o rodinných a sociálních poměrech od kurátora pro mládež, popř. psychologického vyšetření střediska výchovné péče atd.).

Kvalitativní data jsem kvantifikovala pomocí škál nebo pomocí tzv. dummy proměnných, které nabývají hodnot 0,1; kdy hodnota 1 svědčí o výskytu vlastnosti. Pomocí korelačních koeficientů a metody nejmenších čtverců jsem zkoumala vzájemné závislosti proměnných.

Zdrojem dat jsou klienti Probační a mediační služby, kterým bylo uloženo alternativní trestní opatření popř. opatření výchovné. Ve všech případech se jedná o mladistvé či nezletilé pachatele.

Velikost vzorku je 29 osob, u nichž jsem sledovala celkem 30 proměnných.

Popis proměnných:

Trestná činnost je proměnná popisující druh trestné činnosti.

Závažnost trestné činnosti subjektivně hodnotí druh trestné činnosti a kvantifikuje její závažnost na stupnici 1 – 3, kde 1 značí nejnižší stupeň použití násilí (např. krádež, sprayování atd.) a 3 značí nejvyšší stupeň použití násilí (např. pohlavní zneužívání atd.).

Doba A značí počet měsíců od spáchání provinění (ve vzorku nejsou klienti, kteří by se vyhýbali sdělení obvinění) do hlavního líčení (v případě odvolání datum konání odvolacího soudu). Pomocí této proměnné zkoumám průměrnou délku reakce společnosti (reprezentována soudem) na spáchané provinění.

Doba B značí počet měsíců od hlavního líčení (v případě odvolání doba od konání odvolacího soudu) do přijetí případu střediskem PMS. Pomocí této proměnné zkoumám, jak dlouho soudu trvá vyhotovit rozsudek a spolu s pověřením k výkonu probačních činností jej zaslat PMS.

Doba celkem značí počet měsíců od spáchání provinění do přijetí případu střediskem PMS.

Věk 1. páchaní podle PČR značí věk ve kterém byl klient zadržen policií jako pachatel trestné činnosti.

Věk 1. páchaní podle klienta značí věk, ve kterém klient poprvé páchal trestnou činnost. V této proměnné je nutno počítat se subjektivním zkreslením klientovy výpovědi.

Prvopachatel je proměnná popisující, zda je klient podle PČR prvopachatelem, kdy 1 značí ano, 0 značí ne.

Páchá je proměnná popisující, zda klient v průběhu zkušební doby, resp. v průběhu výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací páchá trestnou činnost, kdy 1 značí ano, 0 značí ne.

Páchá po ZD je proměnná popisující, zda klient páchá trestnou činnost do roka po uplynutí zkušební doby, resp. do roka po vykonání trestního opatření obecně prospěšných prací. 1 značí ano, 0 značí ne. Pomocí této proměnné zkoumám

relativní účinnost dohledu, resp. účinnost trestní opatření obecně prospěšných prací (dále jen TO OPP).

Uložená opatření značí, jaká opatření byla mladistvému uložena.

Dohled značí počet měsíců uloženého dohledu.

Spolupracuje je proměnná popisující, zda mladistvý v průběhu dohledu spolupracoval s probačním úředníkem, v případě TO OPP značí, že klient uložené opatření neplnil a bylo mu proto přeměněno na nepodmíněné trestní opatření. 2 značí, že klient spolupracoval (vykonával TO OPP), 1 značí, že klient spolupracoval částečně a 0 značí, že klient nespolečně spolupracoval. Pro regresní analýzu jsem pracovala pouze s hodnotami 1, že spolupracuje, a 0, že nespolečně spolupracuje.

Věk 1 značí věk klienta na začátku spolupráce, je udáván v letech.

Bydliště 1 je proměnná, která udává, s kým klient sdílí domácnost (např. s matkou, s rodiči, ve výchovném ústavu atd.) na začátku spolupráce.

Pobyt ve VÚ, SVP značí, zda klient v době před spácháním provinění pobýval ve výchovném ústavu popř. byl na pobytu ve středisku výchovné péče, kdy 0 značí ne, 1 značí ano. Pomocí této proměnné zjišťuji, zda byli již v době před spácháním provinění využity ty intervence, kterými prochází ty nejproblematictější děti a mladiství.

Vzdělání 1 je proměnná, která udává nejvyšší dosažené vzdělání klienta v případě, že již nechodí do školy, v případě, že studuje, udává typ školy (např. ZŠ, student SOU atd.), a to na začátku spolupráce.

Profesní stav 1 je proměnná, která udává profesní stav klienta na začátku spolupráce, kdy 0 značí, že je klient nezaměstnaný, 1, že je zaměstnaný, a 2, že studuje.

Objekt trestné činnosti značí, zda byl klient v minulosti objektem trestné činnosti, kdy 1 je ano, 0 je ne.

Zkušenost s drogou značí, zda do doby sběru dat zkusil klient nealkoholovou nelegální drogu, kdy 0 značí ne a 1 značí ano.

Závislost je proměnná, která udává, zda je klient v době sběru dat závislý na nelegálních drogách, alkoholu či na automatech, kdy 0 značí ne a 1 značí ano.

Věk 2 je proměnná, která udává věk klienta na konci spolupráce, je popisován v letech.

Bydliště 2 je proměnná, která udává, s kým klient sdílí domácnost (např. s matkou, s rodiči, ve výchovném ústavu atd.) na konci spolupráce.

Vzdělání 2 je proměnná, která udává nejvyšší dosažené vzdělání klienta v případě, že již nechodí do školy, v případě, že studuje, udává typ školy (např. ZŠ, student SOU atd.), a to na konci spolupráce.

Profesní stav 2 je proměnná, která udává profesní stav klienta na konci spolupráce, kdy 0 značí, že je klient nezaměstnaný, 1, že je zaměstnaný, a 2, že studuje.

Etnikum je proměnná, která popisuje, ze které etnické skupiny klient pochází, v případě, že klient není zástupcem žádného etnika, udává se N.

Intelligence je proměnná, která popisuje, ve kterém pásmu se pohybuje IQ klienta. Jde o subjektivní hodnotu, nepodloženou IQ testem. 0 je IQ v pásmu podprůměru, 1 v pásmu průměru a 2 v pásmu nadprůměru. Pro regresní analýzu jsem pracovala pouze s hodnotami 0, která značí IQ v pásmu podprůměru, a 1, která značí průměrné a nadprůměrné IQ.

Přijetí zodpovědnosti značí, zda je klient ochoten přijmout zodpovědnost za své jednání, jde o subjektivní hodnocení, reflektované na konci spolupráce s klientem, kdy 0 značí, že zodpovědnost nepřijímá a 1, že ji přijímá.

Rodina je proměnná, která popisuje, zda je rodina klienta úplná = 0 či neúplná = 1.

Trestná činnost v rodině značí, zda se v blízké rodině klienta vyskytuje či v minulosti vyskytovalo kriminální chování, kdy 1 značí ano a 0 ne.

6.2 Popisná statistika vzorku

Kapitola se věnuje analýze získaných dat. Hlavní použitou metodou je popisná statistika. Blíže se věnuji vybraným proměnným, které považuji za důležité pro predikci delikventního jednání, resp. charakteristikám, které jsou příznačné právě pro pachatele trestné činnosti (vzdělání, rodina ad.). Vlastní data pak porovnávám s daty platnými pro Českou republiku.

96% vzorku tvoří muži. Průměrný věk klienta je 17 let, 65% klientů v rámci uloženého opatření s probačním pracovníkem spolupracovalo. 27% klientů bylo

romského původu, 73% tvořili prvopachatelé, 68% klientů se ve zkušební době nedopustilo dalšího provinění, 14% mělo podprůměrnou inteligenci. 44% spáchalo provinění o nižší společenské nebezpečnosti, 48% střední a 6% vysoké. 79% zkoumaných osob pochází z neúplné rodiny a u 24% se trestná činnost objevila i u dalších členů rodiny. 17% bylo závislých na nealkoholové či alkoholové droze, přičemž zkušenost s nelegální drogou mělo 93% zkoumaných osob. Objektem trestné činnosti bylo před spácháním provinění 37% osob, ve 27% případů tato informace nebyla zjištěna.

20% zkoumaných osob mělo uloženo trestní opatření obecně prospěšných prací, se zbývajících bylo pracováno v rámci uložení dohledu probačního úředníka. 13% mělo dohled uložený jako nezletilí, 43% v rámci podmíněného upuštění od uložení trestního opatření, 1% v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání a 34% v rámci podmíněného odložení trestního opatření odnětí svobody. Průměrná délka dohledu u zkoumaných osob byla 20,8 měsíců.

Průměrný klient: Ve výzkumu je průměrným klientem muž, kterému je na začátku spolupráce 18,4 let, pochází z neúplné rodiny, má průměrnou či vyšší inteligenci, ukončené základní vzdělání, nestuduje a zároveň je nezaměstnaný, má zkušenost s nelegální drogou, jedná se o prvopachatele, který spáchal provinění se střední společenskou nebezpečností. V rámci podmíněného upuštění od uložení trestního opatření mu byl uložen dohled probačního úředníka, ve zkušební době s probačním pracovníkem spolupracoval a nedopustil se další trestné činnosti.

Zkušenost s pobytem ve výchovném ústavu popř. ve středisku výchovné péče či v diagnostickém ústavu mělo 27% klientů. Nutno podotknout, že z výsledků nevyplývá, že by se jednalo o tytéž osoby, u nichž se jednalo o opakovanou trestnou činnost. To znamená, že u většiny z těch, u nichž byla před spácháním prvního provinění pravděpodobně z výchovných důvodů provedena intervence, nebyla tato intervence účinná. Problémy s mladistvým narůstaly až vyústily ve spáchání provinění, pro které byl postaven před soud (resp. státního zástupce). Polovina ze zmíněných 27% spáchala ve zkušební době další provinění popř. přešůpek a další čtvrtině bylo přeměněno trestní opatření obecně prospěšných prací na nepodmíněné trestní opatření odnětí svobody, protože je ve

stanovené lhůtě zaviněně nevykonali. To znamená, že tři čtvrtiny problémových mladistvých zůstalo problémovými.

Je pravděpodobné, že právě tyto klienty bychom mohli označit za „chronické celoživotní pachatele“.

Vzdělání: Na začátku spolupráce mělo 48% klientů ukončené základní vzdělání a nepokračovalo v dalším stupni vzdělávání, 3% měla ukončené střední odborné učiliště. 7% klienti byli žáky základní školy, 34% klientů studovalo střední odborné učiliště a 7% střední školu.

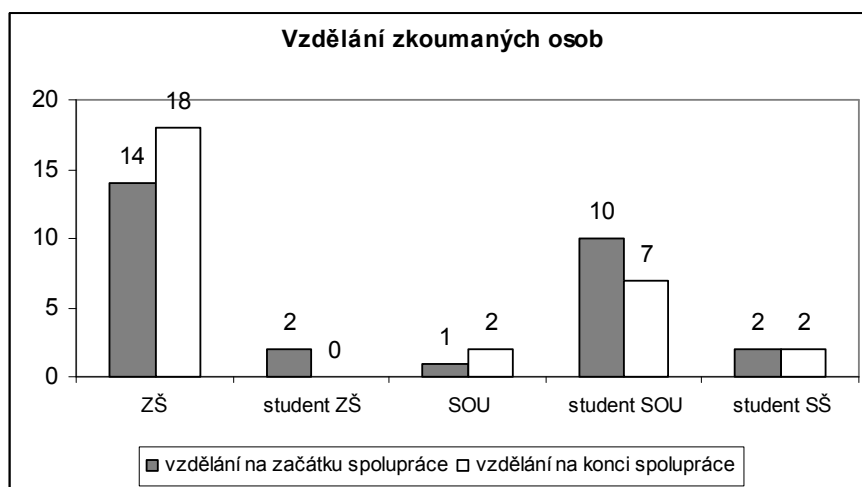
Na konci spolupráce mělo 62% klientů ukončené základní vzdělání, 7% mělo ukončené střední odborné učiliště, 24% jich střední odborné učiliště studovalo a stejně jako na začátku spolupráce, 7% studovalo střední školu.

Z výsledků tedy vyplývá, že 14% klientů, kteří na začátku spolupráce studovali SOU, školu nedokončili, 3% se v průběhu dohledu rozhodla pro studium SOU a všichni klienti, kteří studovali ZŠ, školu dokončili, ale ve studiu dál nepokračovali.

Zajímavý je pohled na pracovní situaci těch, kteří již nebyli studenty. Na začátku spolupráce se jednalo o 51% klientů, pouze 20% z nich mělo zaměstnání, nutno však dodat, že se ve většině případů nejednalo o oficiální pracovní poměr.

Na konci spolupráce bylo mezi zkoumanými osobami již 69% klientů, kteří nestudovali a všichni byli práce schopní. Zaměstnání mělo 41% z nich, stejně jako v prvním případě, většina ze zaměstnaných pracovala v neoficiálním pracovním poměru, jejich pracovní situace tak byla velmi nestálá.

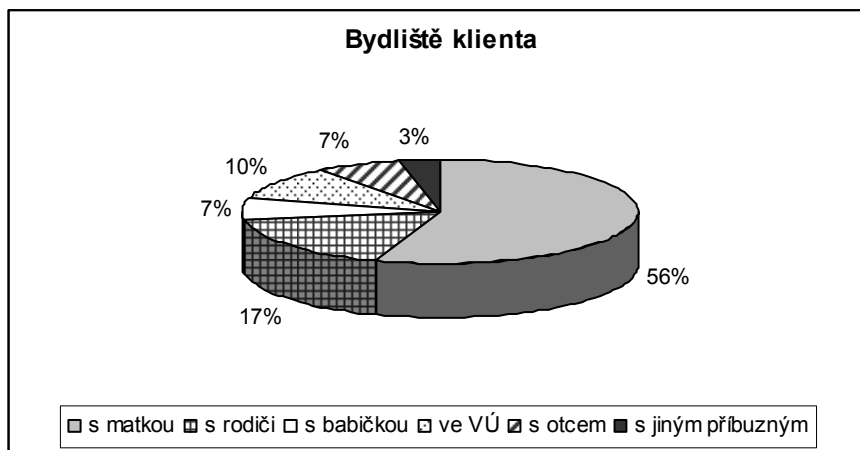
Graf č.2: Vzdělání zkoumaných osob



Zdroj: vlastní data

Bydliště klienta: Jak již bylo uvedeno výše, 79% vzorku je z neúplné rodiny, s tím je spojené i místo bydliště klientů. 56% zkoumaných osob žilo ve společné domácnosti jen s matkou, 17% s oběma rodiči, 7% s babičkou, stejné procento žilo jen s otcem a 3% s jiným příbuzným. 10% klientů bylo umístěno ve výchovném ústavu.

Graf č.3: Bydliště klienta



Zdroj: vlastní data

Doba trestního řízení:

Z výzkumu vyplývá, že průměrná doba od spáchání provinění do hlavního líčení je více než 9 měsíců. Tato skutečnost odporuje zásadě trestního řízení ve věcech mladistvých, kdy má být trestní řízení co nejrychlejší. Několikaměsíční odstup od spáchání provinění k hlavnímu líčení, které reprezentuje reakci společnosti na spáchané provinění, přispívá k tomu, že uložená opatření nejsou mladistvým přijímána. Není ojedinělé, že mladistvý v této době páchá další provinění.

Průměrná doba od hlavního líčení (v případě odvolání doba od konání odvolacího soudu) do přijetí případu střediskem PMS je 2 a půl měsíce. Tato doba je dalším „prostojem“ na ose trestního řízení a značně oslabuje výchovný efekt uloženého opatření.

Průměrná doba od spáchání provinění do zahájení spolupráce s probačním pracovníkem je tedy téměř jeden rok.

Rodina

Z výsledků Českého statistického úřadu vyplývá, že úroveň rozvodovosti se v roce 2004 vyšplhala až na 49 % manželství končících rozvodem⁷². Ne ve všech rozvedených manželstvích byly děti. Lze tedy odhadovat, že asi 40% dětí pochází z neúplných rodin. Ze srovnání s výsledky předkládaného výzkumu tedy vyplývá, že klienti PMS pocházejí z neúplných rodin statisticky podstatně častěji než děti v běžné populaci (79% oproti 40%).

Užívání návykových látek

Pachatelé trestné činnosti mají statisticky vyšší procento zkušenosti s návykovými látkami než je ve společnosti běžné. Vycházím ze srovnání s výsledky Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) z r. 2003, která byla zaměřena na rozsah užívání návykových látek ve školní populaci. Do průzkumu se zapojilo celkem 3 388 studentů ve věku 17-18 let. Ukázalo se, že *s užitím jakékoliv nelegální drogy má celoživotní zkušenost 56,4 % 18letých respondentů* (61,1 % chlapců a 52,8 % dívek). Ze statistiky předkládaného výzkumu pak vyplynulo, že *97% klientů PMS má v 18 letech zkušenost s nelegální drogou.*

Ze statistik vyplývá, že v roce 2004 bylo v České republice 30.000 problémových uživatelů drog, což je asi *0,3 % populace*. Z předkládaného výzkumu plyne, že *17 % klientů PMS jsou problémovými uživateli drog.*

⁷² In: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

6.3 Analýza vzorku pomocí metody nejmenších čtverců

Pomocí metody nejmenších čtverců jsem testovala veškeré možné závislosti jednotlivých proměnných a ověřuji platnost hypotézy číslo 2. Vztahy, které se projeví na statisticky významné úrovni uvádím níže⁷³.

Odlišnosti ve věku prvního páchaní trestné činnosti

Osoby se zkušeností s pobytem ve výchovném ústavu popř. ve středisku výchovné péče či v diagnostickém ústavu páchají trestnou činností v průměru o 1,4 roku dříve než ti, kteří takovou zkušenost nemají.

Model 1: OLS estimates using the 29 observations 1-29

Dependent variable: vek_1_pach

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	15,8636	0,279204	56,8174	<0,00001	***
Ustav	-1,43506	0,568292	-2,5252	0,01774	**

Adjusted R² = 0,16109

Závislost na nealkoholové droze

Osoby závislé na nealkoholové droze byly ve 37% případů častěji objektem trestného činu a jsou hůře integrovatelné.

Model 2: OLS estimates using the 29 observations 1-29

Dependent variable: zavislost

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	0,289916	0,142069	2,0407	0,05156	*
objekt_trest	0,368067	0,122499	3,0047	0,00582	***
Integrovat	-0,251261	0,0955326	-2,6301	0,01415	**

Adjusted R² = 0,29337

Ověření hypotézy číslo 2

Závislost mezi délkou lhůty od spáchání provinění do přijetí případu střediskem PMS a spoluprací klienta s probačním pracovníkem v rámci uloženého opatření nebyla prokázána.

⁷³ *** značí statistickou závislost na 99% hladině významnosti

** značí statistickou závislost na 95% hladině významnosti

* značí statistickou závislost na 90% hladině významnosti

6.4 Závěry výzkumu

Hypotézy:

1. V nukleárních rodinách mladistvých pachatelů trestné činnosti jsou osoby se zkušeností s kriminálním chováním.
2. Čím delší je lhůta od spáchání provinění do přijetí případů střediskem PMS, tím spíše v rámci uloženého opatření klient s probačním pracovníkem nespolupracuje.

Výsledky provedeného výzkumu **potvrzují první hypotézu**; 76% klientů pochází z rodiny, jejíž členové spáchali či páchají trestnou činnost.

Výzkum tedy podporuje jednu z příčin delikvence mládeže, jíž je dědičnost kriminálního chování. Z výzkumu nelze říci, zda jde o dědičnost biologickou či sociální.

Hypotéza číslo 2 se nepotvrdila. Vztah byl ověřován metodou nejmenších čtverců⁷⁴, žádná statistická závislost nebyla prokázána.

Je třeba počítat s tím, že proměnná „spolupráce“ subjektivně hodnotí, co klient proklamuje a jak se chová na konzultacích. Nepostihuje (a ani nemůže postihnout) to, zda se podle proklamovaných informací skutečně chová. Může tak s probačním pracovníkem spolupracovat jen „na oko“. Dále je třeba brát v úvahu, že v rámci uloženého dohledu, který v průměru trvá 20,8 měsíců, nemusí klient s probačním úředníkem spolupracovat po celou dobu. Výkyvy ve spolupráci jsou naopak velmi časté. Říkám-li o klientovi, že spolupracoval, jde o obecné hodnocení, ovlivněné především závěrečnou fází dohledu (např.: Prvních 6 měsíců bylo obtížné klienta kontaktovat, na konzultace se dostavoval až po upozornění, v dalším půl roce se situace stabilizovala a naopak v posledních 6 měsících dohledu se dostavoval bez potíží, plnil dohodnuté. Subjektivně pak hodnotím, že klient v rámci uloženého opatření spolupracoval).

Zda klient s probačním úředníkem spolupracuje, stejně tak i zda klient ve zkušební době páchá další trestnou činnost, nezávisí jen na odborných

⁷⁴ V případě prověřování druhé hypotézy bylo nutné ze vzorku vyjmout 3 zkoumané osoby, se kterými byla navázána spolupráce již v rámci přípravného řízení.

schopnostech pracovníka. Zvláště u mladistvých klientů hraje velmi důležitou roli zrání. Ve většině případů hraje pro začleňování jedince do společnosti. Ruku v ruce by mělo jít s jasnými a rychlými signály společnosti o tom, jaké chování je žádoucí a jaké naopak žádoucí není. Trvám tedy na tom, že doba trestního řízení by měla být co nejkratší.

Jedna z důležitých otázek, na kterou jsem provedeným výzkumem chtěla odpovědět, je **efektivita ukládaných opatření**, resp. **účinnost práce probačních pracovníků**. O efektivnosti PMS svědčí zejména výsledek, který říká, že 68% klientů se ve zkušební době nedopustilo žádného provinění. Tento výsledek je bezesporu až příliš pozitivní a je ovlivněn malým vzorkem a často i nedokonalým sdílením informací mezi PMS a Policií ČR. Z těch, kteří se ve zkušební době dopouští další trestné činnosti (32%), je třeba vyjmout „chronické celoživotní pachatele“, u nichž je pravděpodobnost efektivitu alternativního opatření značně snížena (jde o $\frac{3}{4}$ z výše uvedených 27%, tedy přibližně o 20% vzorku).

Pro ověření účinnosti alternativního opatření bychom měli dále sledovat, kolik procent ze zmíněných 68% „vydrží“ nepáchat trestnou činnost rok po konci zkušební doby. To znamená, jak dobře je probační pracovník „vyzbrojil“ pro odolávání dalšímu páchání. Tyto údaje však zatím bohužel nikdo nesleduje a ani v případě, že pachatel nadále trestnou činnost páchá, nelze tyto informace efektivně čerpat ze zdrojů Policie ČR nebo soudů.

Znovu se vracím k paralele Paretova zákona, o které jsem mluvila v kapitole o kategoriích pachatelů trestných činů (kdy 20% obyvatel vlastní 80% veškerého majetku). V našem případě pak 20% pachatelů spáchá 80% trestných činů a právě těch 20% považujeme za chronické celoživotní pachatele, recidivisty, kteří se dříve či později dopracují k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Závěr

Cílem mé práce bylo zařadit probaci a mediaci do systému trestní justice. Popsala jsem proto příčiny delikvence mládeže, prevenci kriminality a mluvila jsem o restorativní justici, která je v České republice relativně mladou součástí trestního práva. Do kapitoly o restorativní justici jsem zařadila i Probační a mediační službu, která je v České republice nositelem restorativních principů. Nastínila jsem její vývoj, ale i její možné směřování v budoucnu. Mluvila jsem o praxi probačních úředníků, o jejich vzdělávání a supervizi, jejíž existenci v profesích, které pracují s lidmi, považují za nezbytnou. Popsala jsem principy probace i mediace, nastínila jsem techniky a metody, kterých probační úředníci užívají. V poslední kapitole je pak obsažen vlastní výzkum, jehož cílem bylo ověřit, zda některé příčiny delikvence mládeže platí pro klienty Probační a mediační služby ČR, a v neposlední řadě nastínil, jakým způsobem lze měřit efektivitu ukládaných alternativních opatření, resp. efektivitu působení probačních pracovníků na klienta. Jsem si samozřejmě vědoma toho, že vzorek je nevelký, i tak má ale jistou vypovídací hodnotu a předjímá možný výzkum většího rozsahu.

Velký potenciál rozvoje má v instituci Probační a mediační služby nesporně oblast práce s poškozenými. Do této oblasti zahrnuji také mediaci, která, přestože je obsažena v názvu instituce, není příliš využívána. Pro tuto oblast stěžejní je osvěta v odborné i laické veřejnosti. Při práci s poškozenými v rámci justice hraje negativní roli čas, resp. doba trestného řízení. Jednou ze zásad práce s oběťmi je zamezit sekundární viktimizaci a k té by v případě, že oběť nekontaktujeme bezprostředně po primární viktimizaci, mohlo dojít.

Nedořešená zůstává nejen tato otázka, ale i celá řada dalších otázek, které s sebou tematika probace a mediace přináší. Intuitivně vnímáme restorativní justici jako příležitost konkrétnímu jedinci pro život na svobodě a začlenění se do běžné společnosti bez stigmatizace pobytem ve vězení. Jaké přínosy však tato možnost skutečně má, ať už pro onoho jedince či pro společnost, však zatím kvantifikovat neumíme. Pro posílení pozice restorativní justice (do níž zahrnuji i obhajobu ukládání alternativních trestů a s tím i obhajobu práce probačních pracovníků) je a bude potřeba silných argumentů, které v České republice zatím stále chybí. Možné argumenty, podložené statistikami, jsem nabídla ve svém

výzkumu, kdy jedním z výsledků bylo, že 68% klientů ve zkušební době nespáchalo žádné další provinění.

Literatura

- Čírtková, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-86-4.
- Čírtková, L. Vitoušová, P. a kol. Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2014-2.
- Eis, Z. Supervize. Praha: Pallata, 1995. ISBN 80-901710-2-8.
- Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2008.
- Hawkins P. Shohet, R. Supervize v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-715-9.
- Hrčka, M. Sociální deviace. Praha: Slon, 2001. ISBN 80-85850-68-0.
- Jedlička, R. Klíma, P. Kořa, J. Němec, J. Pilař, J. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
- Karabec, Z. Ouředníčková, L. Doubravová, D. Štern, P. Probační a mediační služba v ČR, Rukopis. (*rok vydání neuveden*)
- Klaus, J., F. Handbook on probation services. Guidelines for Probation Practitioners and Managers. Rome/London: UNICRI, 1998.
- Kopřiva, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-150-9.
- Kraus, B. Poláčková V. a kol. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001. ISBN: 80-7315-004-2.
- Králová, J. Speciální techniky sociální práce. MPSV: Praha, 1995. ISBN: 80-86568-16-4.
- Matoušek, O. a kol. Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-064-2.

- Matoušek, O. a kol. Základy sociální práce. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- Matoušek, O. Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- Metodika mediace. Probační a mediační služba ČR, 2003.
- Metodika probace. Probační a mediační služba ČR, 2003.
- Metodika systému včasné intervence pro rok 2006.
<http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2006/05/svi.pdf> cit. 20.9.2007.
- Mezinárodní statistická klasifikace nemocí. 10. revize. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-787-7.
- Munková, G. Sociální deviace. Přehled sociologických teorií. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0279-2.
- Pelikán, J. Výchova jako teoretický problém. Ostrava: Amosium, 1995. ISBN 80-85498-27-8.
- Průcha, J. Walterová, E. Mareš, J. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- Riskin, L.L. Arnold, T. Keating, J.M.jr. Mediace aneb jak řešit konflikty. Praha: Palata, 1997. ISBN 80-901710-6-0.
- Řezníček, M. Prevence sociálních deviací. Nadace Ethum. (mezi 1989 a 1994).
- Sotolář, A. Púry, F. Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7.
- Šmausová, G. Kritická kriminologie. Kriminalistika, 1993, č.3, str. 225-235.
- Úlehla, I. Umění pomáhat. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-69-9.

Voňková, J. Chalupová, J. Sociální práce s pachateli. Praha: Leges, 1992. ISBN 80-85638-01-0.

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (Sbírka zákonů č. 218/2003).

Zákon o Probační a mediační službě (Sbírka zákonů č. 257/2000).

Internetové zdroje:

URL: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>> [cit. 2009-1-23].

URL: <<http://www.mvcr.cz/2003/aktualit/2004/mladez/pril4.doc>> [cit. 2007-6-23].

URL: <<http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1htm>. cit. 15.9.2007.> [cit. 2007-9-15].

URL: <<http://www.spas-praha.com/supervize.html>>. [cit. 2007-1-25].

URL:<[http://www.spj.cz/index.php?cnt=dokumenty&PHPSESSID=8f15d047fea61efbe36a45308e82a2bf& PHPSESS ID=8f15d047fea61efbe36a45308e82a2bf.>](http://www.spj.cz/index.php?cnt=dokumenty&PHPSESSID=8f15d047fea61efbe36a45308e82a2bf&PHPSESSID=8f15d047fea61efbe36a45308e82a2bf.>)> [cit. 2007-9-30].

Přílohy

1. Pojmy

delikvence – jakékoliv protispolečenské jednání (včetně závadového – šikana, záškoláctví atd.), delikvenci považujeme za negativní deviaci.

deviace - odchylka od normy, která je sociokulturně podmíněna, tedy respektována většinou členů skupiny nebo společnosti.

dítě – z hlediska justice a podle zákona 218/2003 osoba, která v době spáchání činu nedovršila 15. rok věku,

– podle Úmluvy o právech dítěte osoba mladší 18 let.

krádež – trestného činu krádeže se dopustí ten, kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní.⁷⁵

kriminalita – „zločinnost, výskyt trestného chování vyjádřeného souhrnem trestných činů spáchaných na určitém území ve vymezeném časovém úseku“.⁷⁶

loupež – trestného činu loupeže se dopustí ten, kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci.⁷⁷

mediace - mediací se podle zákona o PMS rozumí „...mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným směřující k urovnání konfliktního stavu a je vykonávána v souvislosti s trestním řízením. Mediace lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.“⁷⁸

mladistvý – osoba, která je starší 15 let a která zároveň nepřekročila 18 let.

mládež – z hlediska pedagogiky: nejvíce psychických a sociálních rysů, které charakterizují mládež, má skupina 15 – 18 letých, v tomto období nastávají radikální změny ve způsobu života, vytváří se hodnotový systém jedince. Jedince přestáváme řadit mezi mládež ve chvíli, kdy dosáhl sociální zralosti, převzal všechny role dospělých a získal plnohodnotný občanský status. Za horní hranici považujeme věk 26 až 30 let.

⁷⁵ § 247 tr.zákona č. 140/1961 Sb.

⁷⁶ Jedlička, R. Klíma, P. Kořa, J. Němec, J. Pilař, J. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

⁷⁷ § 234 tr. zákona č. 140/1961 Sb.

⁷⁸ §2 Zákona o Probační a mediační službě 257/2000 Sb.

- z hlediska justice se jedná o děti a mladistvé, to znamená osoby do 18 let.

osoba blízká věku mladistvého – osoba, která je starší 18 let a která zároveň nepřekročila 21 let.

prevence - Jde o opatření, jejichž cílem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality a jejich následků, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí, nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů. Jedná se o opatření sociální prevence, situační prevence, včetně informování veřejnosti o možnostech ochrany před trestnou činností a pomoci obětem trestných činů. Prevence kriminality úzce souvisí s prevencí dalších sociálně patologických jevů.⁷⁹

probace (z latiny *probare*: zkoušet, ověřovat) – Probačí se podle zákona o probační a mediační službě rozumí „...organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen obviněný), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“⁸⁰

restorativní justice - je jedním z moderních myšlenkových proudů, který nejenže se pokouší o hledání řešení určitého problému, ale i o duchovní obrodu celého trestního systému.

sociální deviace - „Porušení nebo podstatná odchylka od některé sociální normy chování nebo od skupiny norem“; „nerespektování požadavků, které na individuum nebo skupinu klade určitá norma“; „alternativní forma k předepsanému chování“⁸¹. Trestná činnost a protispolečenské chování jsou jen jednou z forem sociální deviace.

sociální pedagogika – „Disciplína pedagogiky zabývající se širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých...“⁸²

⁷⁹ volně citováno z URL: <<http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1htm>> [cit. 2007-9-15].

⁸⁰ §2 Zákona o Probační a mediační službě 257/2000 Sb.

⁸¹ Řezníček, M. Prevence sociálních deviací. Nadace Ethum. (mezi 1989 a 1994)

⁸² Průcha, J. Walterová, E. Mareš, J. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003.

supervize - Supervizi chápeme jako komplexní profesionální pomoc pro příslušníky různých profesních oborů, kteří chtějí reflektovat své profesionální jednání a z něj plynoucí problémy, konflikty a „slepé uličky“. Vlastní profesionální jednání je reflektováno v kontextu osoby, instituce a společnosti, a tím podněcováno ke změnám. Cílem jsou nové, promyšlenější způsoby pohledu a koncepční myšlení, nové chápání vlastní role a funkce a nové, flexibilní, jednání. V souladu se zakázkou může supervize doprovázet dosažené změny v myšlení a jednání jedinců směrem k nastartování nových osobních, týmových a / nebo firemních procesů a struktur...⁸³

⁸³ In: URL: <<http://www.spas-praha.com/supervize.html>>. [cit. 2007-1-25].

2. Závěrečná zpráva

1. Josef R.

- odsouzený pro provinění řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění. V krvi mu bylo navíc naměřeno více než 0,7 promile alkoholu.
- Rozsudkem bylo rozhodnuto o podmíněném upuštění od uložení trestního stíhání se zkušební dobou na 6 měsíců. Z opisu z rejstříku trestů bylo zjištěno, že se jedná již o druhé trestní stíhání stejného charakteru.

ZÁVĚREČNÁ ZPRÁVA O PRŮBĚHU DOHLEDU

Sp. zn. OČTŘ / sp. zn. PMS :	X Tm X/2008	XPM XX/2008
Jméno a příjmení klienta:	Josef R.	
Datum narození:	XXX	
Trvalé bydliště:	XXX	
Aktuální kontaktní adresa:	XXX	
Klient zaevidován u PMS dne:	21.04.2008	
Zprávu vypracoval, dne:	Mgr.XXX, 6.10.2011	
Přílohy:		

1. OSOBNÍ A SOCIÁLNÍ POMĚRY KLIENTA

1.1. Aktuální situace

Na konzultacích jsme narazili na fakt, že Josef řídí už od 12 let, naučil ho to táta. Jedná se o druhé provinění, v souvislosti s nímž je klient projednáván, poprvé byl podle svých slov zadržen na chalupě, také pod vlivem alkoholu, nepřesahovalo však 1 promile.

Sdělil, že při prvním provinění byli rodiče velmi zklamaní, při druhém už to nebylo tak hrozné.

Pan R. žije ve společné domácnosti se svými rodiči. Otec pracuje jako soukromý podnikatel s žaluziemi, matka je masérka a navíc pracuje jako prodavačka.

Sám zatím nemá představu o svém budoucím povolání. Chtěl by řídit, něco rozvážet („ne ale lidi jako taxikář, s lidmi se musíte dohadovat“).

S rodiči vychází podle svých slov dobře, jediné jejich konflikty vznikají

v případech, kdy Josef přijde domů opilý. Sám se domnívá, že aktuálně alkohol pije v mezích normy (párkrát týdně asi 10 piv), vychází především z minulé zkušenosti, kdy pil skoro každý den, a také ze srovnání se svými přáteli. Nemá pocit, že má problémy s alkoholem.

Co se týče drog, pan R. sdělil, že 1 - 2x týdně kouří marihuanu. Uvolní se tím, nemusí na nic myslet, nezvedá telefony atd. Nenapadá ho, co by ho donutilo, aby přestal, nemá to v plánu. Sdělil, že poprvé kouřil asi ve 13, asi kolem 15 let kouřil marihuanu pořád (takřka každou půlhodinu). Uvědomil si pak, že je úplně mimo a asi rok nekouřil vůbec. Aktuální stav mu vyhovuje.

Pan R. přiznal, že v minulosti experimentoval i s tvrdými drogami. Sdělil, že věděl, že fetovat tvrdé drogy nebude, chtěl to ale zkusit.

Od října chodí Josef do autoškoly, rozhodl se tak vzhledem k tomu, že řídí rád a v řízení částečně vidí i svou budoucnost.

1.2. Škola, brigáda, volný čas

Josef je studentem 3. ročníku SOU dopravní. Předtím studoval na průmyslové škole, studium ukončil na konci 2. ročníku. Škola ho údajně baví, plánuje nástavbu, aby měl maturitu. V minulém školním roce měl problémy s pozdními příchody a s neomluvenými hodinami, v tomto školním roce se jeho docházka do školy celkově zlepšila.

Vysvědčení měl na konci školního roku 2007/2008 celkově lepší než v pololetí, až na nedostatečnou z Elektrických měření. Z reparátu nakonec dostal dostatečnou postoupil do dalšího ročníku.

Na vysvědčení měl dále nedostatečnou známku z chování, dosud se domnívá, že to musí být omyl, avšak nevyvinul žádné aktivity k nápravě.

Volný čas věnuje z velké části hraní počítačových her, jezdí na výlety, v zimě na snowboardu, aktivně chodí na brigády.

2. PRŮBĚH DOHLEDU V OBDOBÍ OD 6.5.2008 DO 19.11.2008

2.1. Spolupráce klienta s probačním úředníkem

V uplynulém období se uskutečnilo celkem 7 jednání s klientem, dále evidujeme 3 neomluvené absence klienta na jednání (29.7.2008, 26.8.2008 a 22.10.2008). V těchto případech byl pan R. následně telefonicky vyzván, aby se ke konzultaci dostavil. Na náhradní termíny pak dorazil bez problémů.

2.2. Plnění povinností ve zkušební době

Klientovy nebyly uloženy žádné další povinnosti ani jiná omezení.

2.3 Zhodnocení průběhu dohledu a jeho další zaměření

Spolupráci s panem R. hodnotím jako velmi dobrou. Jediným problémem byla docházka klienta na jednání. K absencím sdělil, že problém s dochvilností a plněním slibů či termínů má i v běžném životě. Pravděpodobně ale není ochoten tento fakt řešit. Pan R. komunikoval otevřeně, nevyhýbal se žádným tématům.

Vzhledem k tomu, že nemáme žádné informace o tom, že by se pan R. v době podmíněného upuštění od uložení trestního opatření dopustil protiprávního jednání, a dále k tomu, že dohled plnil bez větších problémů, navrhuje, aby byl pan R. osvědčen.

S obsahem této zprávy byl klient osobně seznámen.

Datum:

Stanovisko klienta, pokud se chce ke zprávě vyjádřit:

Podpis:

2. Patrik M.

- odsouzený pro provinění loupeže k trestnímu opatření odnětí svobody na 18 měsíců, podmíněně odloženému na 3 roky s dohledem.

ZÁVĚREČNÁ ZPRÁVA O PRŮBĚHU DOHLEDU

Sp. zn. OČTŘ / sp. zn. PMS :	XTm XX/2006	XPM XX/2006
Jméno a příjmení klienta:	Patrik M.	
Datum narození:	XXX	
Trvalé bydliště:	XXX	
Aktuální kontaktní adresa:	XXX	
Klient zaevidován u PMS dne:	01.12.2006	
Zprávu vypracoval, dne:	Mgr. XXX, 6.10.2011	
Přílohy:		

1. OSOBNÍ A SOCIÁLNÍ POMĚRY KLIENTA

1.1. Aktuální situace

Ohledně aktuální situace pana M. lze soudit pouze z jedné uskutečněné konzultace dne 30.9. 2008 (viz níže) a dále z **Usnesení o zahájení trestního stíhání pana M.** ze dne 24.6.2008 (sp.zn.XXX) pro provinění ublížení na zdraví (viz příloha).

Na dotaz, jak vypadá jeho běžný den, sdělil, že nedělá nic, nepracuje, fláká se, chodí za kamarády, většinou za těmi, kteří také nepracují. Drogy nejuje, marihuanu vyzkoušel, aktuálně ji podle svých slov neužívá.

Pravidla, která byla s paní M., klientovou matkou, domluvena na konzultaci dne 14.1.2008, podle Patrika už dávno neplatí, platila asi 14 dní. Momentálně prý Patrik od matky dostává 300Kč denně. Na dotaz, čím se matka živí, když si může dovolit dávat mu tolik peněz, sdělil, že neví. Podle našich informací je paní M. nezaměstnaná a na nemocenské.

Pan M. přiznává, že mámu neposlouchá, dělá si co chce. Podle klienta je to především proto, že nemá tátu, domnívá se, že by potřeboval tvrdší ruku (tu na něj

má bratr, 34 let, zkušenosti z VTOS). Je si vědom toho, že by se pro něj matka rozdala.

Paní M. je podle našeho názoru hyperprotektivní, chyby svého syna omlouvá a naprosto zbytečně jej finančně podporuje.

1.2. Zaměstnání a finanční situace

Pan M. přiznává, že nepracuje, protože se mu nechce. Navíc nemá proč pracovat, finančně je zajištěný matkou. Nemá žádnou představu, co by chtěl dělat.

Dluhy trvají, žádný si pan M. nevyřídil.

Asi v polovině září začal Patrik hrát fotbal, ne pod klubem, ale za nějakého pána, který vlastní hospodu a rozhodl se mít vlastní klub. Údajně mu platí 500Kč týdně. Zda tato aktivita trvá, nám není známo.

2. PRŮBĚH DOHLEDU V OBDOBÍ OD 8.4.2008 DO 25.10.2008

2.1. Spolupráce klienta s probačním úředníkem

Od podání poslední zprávy se uskutečnila pouze 2 jednání s klientem, v termínech 14.4.2008 a 30.9.2008. Od 25.6.2008 do 29.7. 2008 byl sice pan M. na vazbě, nicméně ve zbytku doby s probační úřednicí záměrně nespolupracoval.

Na smlouvenou konzultaci dne 19.5. 2008 se nedostavil, o 2 dny později jej omluvila matka s tím, že je nemocný (potvrzení od lékaře nepředložil). Na náhradní termín dne 29.5. se opět nedostavil. Později znovu volala matka klienta a byl domluven další termín na 25.6.2008, kdy klient opět nepřišel (lustrací v evidenci vězňů bylo později zjištěno, že právě od 25.6.2008 byl pan M. na vazbě). Pana M. a jeho matku jsme znovu telefonicky kontaktovali dne 25.7.2008, vzhledem k tomu, že ani jednomu z nich jsme se nedovolali, byl pan M. vyzván písemně, aby se dostavil 7.8.2008. Tentýž den nás kontaktovala paní M. s žádostí o změnu termínu. Jako důvod uvedla, že Patrika o den dříve pustili z vazby (lustrací v evidenci vězňů bylo později zjištěno, že pan M. byl propuštěn už 29.7.2008) a on si teď hledá práci. V den náhradního termínu 11.8. nás telefonicky kontaktoval pan M. s tím, že dnes musí k lékaři, protože mu budou dávat sádku na ruku (lékařské potvrzení nedoložil). V den dalšího náhradního termínu opět volal pan M. s tím, že se nemohl dostat do budovy PMS (nepravděpodobné), na konzultaci 5.9. se opět nedostavil. 17. 9. nás kontaktovala paní M. s tím, že se o ní syn stará (Patrik na konzultaci dne 30.9.2008 sdělil, že přesto, že je jeho matka na nemocenské a on se o ní údajně stará, chodí samozřejmě s přáteli ven - měl tudíž také možnost dostavit se na PMS). Na další termín 18.9. se pan M. opět nedostavil. Jelikož telefonicky byli paní M. i její syn na telefonu neodstupní, byl pan M. ke konzultaci vyzván písemně a byla mu **udělena Výstraha probačního úředníka**.

Na základě této pozvánky se klient konečně dostavil ke konzultaci. Na následující konzultaci dne 13.10. se však již nedostavil a telefon měl on i paní M. opět vypnutý.

2.2. Plnění povinností ve zkušební době

Panu M. nebyly uloženy žádné další povinnosti ani jiná omezení.

2.3 Zhodnocení průběhu dohledu

Proti panu M. je vedeno další trestní stíhání, které podle našich informací dosud nebylo pravomocně skončeno. Ani pobyt na vazbě pana M. nepřesvědčil o změně jeho životního stylu, práci si nenašel, vzdělání má pouze základní a ani neuvažuje o tom, že by si jej rozšířil, finančně je zcela závislý na své matce.

Vzhledem k tomu, že **dohled probačního úředníka pan M. záměrně neplnil**

nedoporučujeme, aby byl osvědčen. Navíc v případě, že by byl pro provinění, pro které je aktuálně trestně stíhán, uznán vinným, bylo by vhodné, aby mu bylo podmíněné odsouzení změněno na nepodmíněné.

S obsahem této zprávy nebyl klient osobně seznámen.

Zpráva byla klientovi zaslána dne 27.10.2008.

3. Kazuistiky⁸⁴

1. Mladistvý Petr V. (*1987)

Trestný čin z prosince 2004 (Petrovi bylo 17 let), kdy napadl svou matku, 15 minut ji držel v sevření a vyhrožoval ji, že ji zabije, během napadení matce zlomil ruku.

Petr má základní vzdělání, dvakrát se pokusil o studium na střední škole, ale z rozličných důvodů byl nucen studium ukončit. V období spolupráce s probační a mediační službou plánoval večerní studium na střední zdravotnické škole.

Paní V., matka klienta, byla v minulosti napadána svým starším bratrem. Petr býval přítomen fyzickému napadání matky vlastním otcem (byl i při pokusu otce o vyhození matky z okna). V rodině bylo navíc odhaleno sexuální zneužívání sestry obviněného, a to ze strany otce, který byl odsouzen k 7 letům nepodmíněně. V současné době je ve výkonu trestu. Otcem byl týrán i Petr. Petr je velmi agresivní zejména vůči matce, jeho chování vychází podle všech skutečností z „tradice“ rodiny, funguje tu tzv. **sociální dědičnost**.

Petrův případ byl vytipován probační úřednicí jako vhodný pro zahájení činnosti probační a mediační služby již během přípravného řízení. Během setkávání Petr přiznal, že při napadení na matku křičel, že ji zabije, uznal, že je to neadekvátní, ale zároveň řekl, že takové chování je v rodině běžné. Vyšetřovaný útok ze strany klienta k matce nebyl ojedinělý. Příčinou hádek býval rozpor při dodržování pravidel. K hádkám se Petr cítil být vyprovokován slovními narážkami matky.

Po spáchaném provinění se kritická situace vyřešila odstěhováním Petra z bytu své matky. Téměř denně však dále chodil za matkou do práce nebo domů. Matka klienta se s ním doma necítila bezpečně, měla obavy z dalšího útoku na svou osobu.

Probační úřednice se zaměřila na zvládnutí klientovy agresivity a přerušování rodinné „tradice“, při probírání tématu se klient v několika případech rozplakal. Probační úřednice mu nabídla možnost psychoterapeutické pomoci, klient sdělil, že byl již u několika psychologů, ale k ničemu to nebylo, proto měl pocit, že změna ani není možná.

⁸⁴ některé kasuistiky byly převzaty z Hanincová, Z. Role probace a mediace při práci s problémovou mládeží. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2008.

Matka i Petr se rozhodli pro společné jednání v PMS formou mediace. Mnohé sporné otázky jejich budoucího fungování byly vyřešeny, společně se rozhodli pro návštěvy rodinné poradny. Paní V. nestáhla obvinění proti Petrovi, tomu byl nakonec udělen dohled probačního úředníka na 1 rok.

2. Mladistvý Tadeáš A. (*1988)

Přípravné řízení

- trestný čin z července 2004
- duben 2005 – klient a kurátor pro mládež kontaktují probační a mediační službu
- provinění výtržnictví (§202/1,2) ve spolupachatelství (§9/2), dále poškozování cizí věci (§257/1) ve spolupachatelství (§9/2).

Parta (Gang Plameňák: 6 mladistvých – v době spáchání trestného činu kolem 15 – 17 let, dále 3 dospělí – 18, 19 let), do které Tadeáš patřil, napadala náhodně vybrané osoby či skupiny osob, vše natáčela na digitální fotoaparát a nahrávky pak umísťovala na internetové stránky.

Klient žije v úplné rodině se třemi sourozenci. Vztah rodičů hodnotí jako bezproblémový. Výchovné postupy dle jeho názoru rodiče diferencují podle věku dětí. Jako reakce na trestnou činnost přistoupili rodiče ke zpřísnění režimu v jeho denním programu a k finančním postihům (sám si platí účet za mobilní telefon). Rodina byla celou událostí zaskočena, rodiče nechápali, že něco takového Tadeáš udělal. O tom, co se stalo, se dozvěděli až po zahájení trestního stíhání. I tak má Tadeáš v rodině oporu, rodiče situaci řeší adekvátně a vedou jej k zodpovědnosti za to, co udělal.

Klient toho času studoval na gymnáziu, v pololetí měl jednu nedostatečnou, ale domnívá se, že nebude mít problém s tím, aby školu bez problémů vystudoval.

Klient hrál 7 let florbal, který už ho příliš nebaví a uvažuje o tom, že si najde něco jiného. Dříve hrál šachy a dámu, ale s přibývajícimi povinnostmi ve škole tuto zálibu opustil. Věnuje se počítači.

Tadeáš uvádí, že toho času již není v kontaktu s nikým z party. Navíc udává, že si je vědom závažnosti provinění, kterého se dopustil. Podle jeho názoru se dostal do špatné společnosti a nedokázal odmítnout, ačkoliv většinou ví, co chce.

Sám kontaktoval PMS, chtěl se setkat s poškozenými, omluvit se jim, zjistit, do jaké míry je incident zasáhl a pokusit se následky pro ně minimalizovat. Vzhledem k tomu, že poškození na výzvu ke společnému jednání nereagovali, rozhodl se zaslat jim omluvný dopis.

Tadeáš má pocit, že tato zkušenost je pro něj ponaučení a že si musí dávat větší pozor na to, aby nepodléhal vlivu okolí. To, že je klient snáze ovladatelný, potvrdilo i psychologické vyšetření.

Klient docházel na jednání s probační úřednicí ve sjednaných termínech, navíc již v přípravném řízení docházel do probačního programu Sebeúcta – Řekni to přímo.

Dopis Tadeáše poškozenému:

„Vážený pane Š.,

v červenci loňského roku v době letních prázdnin jsme se spolu náhodně potkali v Praze. Pro Vás toto setkání bylo velmi nepříjemné, protože z mé strany vůči vám došlo k fyzickému kontaktu. Odstupem doby jsem si plně uvědomoval, jakou neuváženost a hloupost jsem provedl. Věřte, že to nebyla žádná averze vůči Vaší osobě, ale jenom nerozvážnost z mé strany podpořená partou „kamarádů“. Již dříve jsem se Vás snažil kontaktovat s pomocí probačního pracovníka, zda-li by jste měl zájem o osobní schůzku, ale nedostal jsem odpověď, tudíž jsem se rozhodl Vás kontaktovat ještě jednou a to osobním dopisem. Přál bych si, zda-li by jste mohl na tuto pro vás nepříjemnou věc zapomenout. Na dálku Vám podávám svojí pravici na usmířenou a přijměte prosím z mé strany co nejsrdečnější omluvu za potíže, které jsme Vám tímto jednáním způsobil.

V úctě, Tadeáš A.“

Vykonávací řízení

Klient byl odsouzen k uložení výchovného opatření, a to k dohledu probačního úředníka na dobu jednoho roku a dále k trestnímu opatření obecně prospěšných prací ve výměře 50 hodin.

3. Radka K. (*1987, 18 let) - náhrada vazby dohledem

- § 234/1 trestního zákoníku, trestný čin loupeže spáchaný ve spolupachatelství

V 16 letech byla Radka pro opakované útěky na návrh matky umístěna ve výchovném ústavu. Po dosažení zletilosti odjela spolu s kamarádkou (spolupachatelkou) do Prahy, kde žila jako bezdomovec ve starých domech či u známých. Nikdy nepracovala. Radka odmítla nabízenou podporu rodičů i jistotu finančního zajištění v podobě pobírání sociálních dávek a rozhodla se žít v Praze bez zázemí a bez jakýchkoliv prostředků.

Radka K. přešla do péče PMS Praha v listopadu 2005, a to proto, že po propuštění z vazby změnila místo svého pobytu, přestože se v písemném slibu zavázala setrvat v místě trvalého pobytu. Vzhledem k nastalé situaci bylo s probační úřednicí PMS ze střediska L. dohodnuto, že dohled bude realizován v Praze, a to jednou za 14 dní. Během tří měsíců spolupráce se probační úřednice s klientkou domluvily na tom, že Radka bude docházet do probačního resocializačního programu pro podmíněně odsouzené především mladé dospělé.

V únoru 2006 byla spolupráce s klientkou ze strany probační úřednice ukončena, protože opatření náhrady vazby dohledem ztratilo svůj účel. Radka totiž byla i se svou kamarádkou na konci ledna zadržena na vazbu pro podezření z majetkové trestné činnosti. O spolupráci s probační úřednicí v rámci přípravného řízení Radka neprojevila zájem.

4. Nezletilý Tigran H. (*1989)

- §140/2 trestního zákona, trestný čin padělání a pozměňování peněz.

Tigran nascanoval bankovku v hodnotě 5000 Kč, vzal ji mezi kamarády a řekl jim, že je to jeho kapesné. Bankovku pak dal kamarádovi s tím, aby ji rozměnil. Nemyslel si, že se jedná o tak závažný trestný čin. Z důvodů nedostatku věku pachatele (pod 15 let) mu byl uložen pouze dohled probačního úředníka.

Tigran žije ve společné domácnosti s matkou a sestrou. Rodiče jsou rozvedeni, do České republiky přijela rodina za otcem už v roce 1996, v témže roce ale otec musel Českou republiku opustit a má zde zákaz pobytu. Rodina je s ním v pravidelném kontaktu prostřednictvím telefonu a internetové pošty. O prázdninách jezdí klient za otcem do Arménie. Rodinné vztahy Tigran i jeho matka hodnotí jako harmonické, děti pomáhají matce s chodem domácnosti. Tigran chodí na soukromou školu s diplomatickým zaměřením, je tam spokojený, v budoucnu by se rád věnoval obchodu a rád by studoval na vysoké škole. Ve volném čase hraje závodně kulečnick.

S klientem byla během dohledu dobrá spolupráce, na setkání se dostavoval včas, popř. se řádně omluvil. Tigran dobře chápal situaci, do které se dostal, uvědomil si trestnost svého činu a akceptoval rozhodnutí soudu.

Po roce výkonu dohledu, kdy klient s probační úřednicí velmi dobře spolupracoval a kdy nebyla zjištěna žádná rizika, která by klienta mohla vést k dalšímu protiprávnímu jednání, navrhla probační úřednice soudu rozhodnout o zrušení opatření dohledu probačního úředníka, neboť opatření splnilo svůj účel.

Dohled byl zrušen v září 2006.

5. Mladistvý Jan K. (*1991)

Přípravné řízení

- Poškození cizí věci.
- Jan dosud nebyl prošetřován pro žádné provinění ani pro přestupek. V péči kurátorů mladistvý nebyl.

V době spáchání provinění bylo Janovi 16 let a 10 měsíců. Spolu s kamarády slavil konec školního roku, při minimální zkušenosti s alkoholem neodhadl množství, které v krátké době požil a velmi brzy se opil tak, že si nic nepamatoval. V opilosti pak skákal po střeše a kapotě auta poškozeného Ing. Ivana S.

3 dny po spáchání provinění (dne 25.6.2008) byla PMS kontaktována Jana K. advokátkou s žádostí o spolupráci v rámci přípravného řízení. 1.7. se Jan spolu s maminkou dostavil k jednání, další spolupráce pokračovala po vydání Usnesení o zahájení trestního stíhání, tedy asi o měsíc později.

Na konzultacích byla probrána tolerance resp. snášenlivost alkoholu. Nikdy dříve se nedostal do podobného stavu, ve kterém by nebyl schopen racionálně ovládat své chování. Následky jsou pro Jana nepříjemné. Je přesvědčen, že něčeho takového se dopustil poprvé a naposledy. Za spáchané provinění se velmi styděl.

V běžném životě nemá Jan problémy s usměrňováním svého chování, působí klidně, rozvážně. Řeč je plynulá, bez zabíhavých myšlenek. Reakce na běžné i nestandardní (popř. nepříjemné) situace jsou adekvátní.

Jan se k následkům provinění postavil čelem. Od první konzultace byl rozhodnutý způsobenou škodu uhradit. Částka za náhradu škody byla nakonec mnohem vyšší, než se původně očekávalo, přesvědčení o uhrazení škody to však neovlivnilo. Celé prázdniny Jan pracoval jako pomocník na stavbě a jako číšník, aby si vydělal alespoň na část škody.

Na celou částku, která byla nakonec vyčíslena asi na 80 tisíc si samozřejmě nevydělal, peníze ale bude splácet matce, která za něj bude hradit splátky pojišťovně. Peníze, které si během prázdnin vydělal (asi 20 tisíc) použil na odškodnění poškozeného pana S. Jan je srozuměný s tím, že mamince bude náhradu škody splácet ještě několik let (paní K. s tímto souhlasí).

Jan projevil velký zájem o osobní setkání s poškozeným. Pan S. bohužel neodpověděl na pozvánku Probační a mediační služby, proto s ním nemohla být možnost osobního setkání projednána. Jan se tedy rozhodl poslat panu S. alespoň omluvný dopis.

Honzovi rodiče jsou rozvedení, sourozence nemá. Paní K., matka klienta, sdělila, že ačkoliv bydlí s Janovým otcem odděleně, Jana mají ve společné péči. Paní K. žije v M., kde Honza tráví víkendy s vzhledem k tomu, že chodí v P. do školy, je přes týden u otce (na adrese trvalého bydliště). Matka ale po domluvě s otcem Honzu navštěvuje u otce i přes týden a pomáhá jim s chodem domácnosti, takže jsou v neustálém kontaktu.

O víkendech je tedy Jan většinou u matky. Ve stejné vesnici má chatku, kterou má od rodičů, často se tedy věnuje i její údržbě. Ve volném čase rybaří.

Co se týče zaměstnání rodičů, pan K. je hudebník, paní K. se společnicí podniká v oblasti účetnictví.

Jan chodí do 2. ročníku soukromé hotelové školy, obor hotelnictví a turismus. Na konci 1. ročníku měl 4 trojky, s čímž je celkem spokojený sníženou známkou z chování neměl. Škola ho baví, přemýšlí i o vysoké škole, kterou škola provozuje. Rád by se v budoucnu uplatnil jako manager hotelu nebo restaurace.

Celkem se uskutečnilo 5 jednání s mladistvým, v komunikaci byl Jan otevřený a upřímný. Spolupráci s ním i s jeho maminkou byla velmi dobrá.

Z kontaktu s klientem probační úřednice usoudila, že se jedná o ojedinělé vybočení v jeho životě. Jan si byl plně vědom toho, co způsobil a byl ochoten to odčinit. Také jeho rodina mu dala jednoznačně najevo svůj nesouhlas s jeho chováním a zároveň za něj nepřebrala odpovědnost víc než bylo nutné.

Probační úřednice státnímu zástupci navrhla věc vyřešit buď dle §20 zákona 218/2003 Sb. (napomenutí s výstrahou) nebo dle §7 zákona 218/2003 Sb. (účinná lítost) případně dle §70 zákona 218/2003 Sb. (odstoupení od trestního stíhání).

Rozhodnutí státního zástupce (po 2 měsících práce s klientem, 2 měsíce od provinění):

Státní zástupce v této věci rozhodl podmíněným zastavením trestního stíhání (§307 tr.z.) se zkušební dobou na 1 rok. Zároveň mladistvému uložil zákaz
požívání alkoholických nápojů.

6. Mladistvý Julius B. (*1986)

- § 234/1 TZ, t.č. loupeže spáchané ve spolupachatelství
- rozhodnutí soudu v červnu 2004, převzato pracovištěm PMS v srpnu 2004
- odsouzen k trestnímu opatření podmíněného odsouzení ve výši 1 roku se zkušební dobou v trvání tří let s dohledem.

Od 13/14 let bere Julius heroin (asi 5 let), zpočátku jej kouřil, pak přešel na nitrožilní aplikaci. Měkké drogy zřejmě již dříve. Od 12 let vystřídal několik výchovných ústavů. Je nejstarší z pěti sourozenců, on sám vyrůstal u prarodičů, ostatní sourozenci u rodičů (úplná rodina).

Do výchovného ústavu byl zařazen z důvodů záškoláctví, krádeží, útěků z domova. Heroin bral na propustkách a o prázdninách. Dle svých slov páchal trestnou činnost vždy pod vlivem drog.

Ve vazbě byl před rozhodnutím soudu 2,5 měsíce, a to proto, že se nedostavoval na výzvy orgánů činných v trestním řízení. Ve vazbě podstoupil léčbu závislosti subutexem, ale obává se návratu k drogám ve chvíli, kdy bude potkávat staré známé.

Klient byl dle rad probační úřednice na úřadu práce, bylo mu nabídnuto zametání ulic (za 7 tisíc), odmítl.

Co se týče školy, dokončil základní školní docházku ve zvláštní škole při výchovném ústavu, dále absolvoval 1. ročník učebního oboru zahradník.

Klient je údajně celé dny doma, aby nepotkal známé, ven moc nechodí, občas s mladšími bratry, nudí se. Matka je na mateřské dovolené, dává klientovi peníze. Otec jezdil s kamionem, před 2 měsíci přestal, aby zařídil klientův odjezd za prací do Velké Británie.

Trestná činnost: V červnu 2003 v době kolem 16 hodin v Praze 1 v tramvaji číslo 9 nejprve přistoupili k dvěma nezletilým poškozeným M. J. a J. B. a pod záminkou, že jsou oblečeni jako skinheadi, začali oběma poškozeným vyhrožovat, že je podřežou a hodí do Vltavy. Poté obviněný Julius B. zmlátil poškozeného M. J., snažil se mu ukrást peněženku, což se mu nepodařilo, a tak pod pohrůžkou fyzického násilí (podřezání a zabití) požadovali po poškozených vydání mobilního telefonu. Když to poškození odmítli, znovu jim vyhrožovali, tentokrát vyhozením z tramvaje, zmlátili je, a nakonec se jim podařilo mobilní telefon ukrást.

Oba pachatelé v té době užívali drogy. Znalec pro obžalovaného Julia B. navrhol umístění do výchovného ústavu se zaměřením na léčení drogových závislostí, avšak sám dodal, že je málo pravděpodobné, že by takové léčení splnilo svůj účel.

Ze zpráv OSPOD, výchovných ústavů, i ze zpráv soudního znalce z oboru psychiatrie vyplývá, že u obviněného se jedná o dlouhodobé výchovné problémy, které svědčí pro velmi problematickou budoucnost obžalovaného, pokud se sám svými silami nebo za pomoci odborníků nepokusí stabilizovat svoji sociální a osobnostní situaci. Soud odůvodňuje udělení nízkého a navíc podmíněného trestu tím, že dává obžalovanému šanci, aby mohl v průběhu zkušební doby za spolupráce s probační službou zvolit optimální psychosociální programy, které by měly zabránit případnému dalšímu protiprávnímu jednání obžalovaného.

V říjnu se klient přiznal, že začal znovu brát drogy, údajně z nudy. Rozhodl se svěřit se probační úřednici a požádat ji o pomoc. Probační úřednice jej po dohodě doprovodila na motivační skupinu do Sananimu. Avšak klient tam byl jen jednou, údajně jej to tam nebavilo. Proto mu probační úřednice nabídla seznam léčeben a komunit, zabývajících se drogovými závislostmi.

Rodiče spolupracují, z klienta jsou zoufalí, je agresivní, drogy bere i doma, několikrát byli nuceni volat policii.

Od listopadu detox v Bohnicích, v prosinci zaměstnání, které mu sehnal otec, stará se o koně.

Ze zprávy o období od 14. 1. 2005 do 11. 7. 2005

S prací u koní přestal, proto je půl roku nezaměstnaný, není registrován na úřadu práce. Proběhla 4 setkání, 2 omluvena. Rodiče přesvědčeni, že Julius krade, bere drogy, vyvracejí některé skutečnosti, uvedené klientem. Na domluvené setkání, kde by se vyjasnili sporné body a kde by mohla být domluvena strategie fungování rodiny a klienta v ní, se nikdo nedostavil.

Další trestná činnost ze 13. 9. 2005, rozsudek z 29. 9. 2005, pokus o krádež mobilního telefonu a dále za trestný čin neoprávněného držení platební karty. Uložen trest 200 hodin obecně prospěšných prací.

Následně další trestná činnost, krádež. Uložen souhrnný trest 5 měsíců nepodmíněně.

Zpráva z 11.1.2006

Uskutečněno pouze jedno řádně sjednané setkání za 6 měsíců, 3 neomluvené absence, 3 příchody mimo domluvený termín. Před plánovanou návštěvou v místě bydliště z bytu odešel, proto bylo jednáno pouze s klientovou matkou, které bylo přínosné pro objektivizaci některých informací, které klient probační úřednici sdělil. Při konfrontaci během dalšího setkání s klientem, se klient přiznal, že ve více skutečnostech probační úřednici lhal.

Spolupráce s klientem byla neuspokojující, vzhledem k další trestné činnosti klienta a žádné snaze z jeho strany zlepšit svou sociální situaci či řešit problém užívání drog, probační úřednice navrhla nařídit výkon původně podmíněně odloženého trestu odnětí svobody.

7. Mediace – František F. (*1990)

Mladiství František F., Filip Š.(1989), Jaroslav K. (1990), Tomáš M. (1990), Petr V. (1990)

- provinění výtržnictví ve spolupachatelství spáchané v září 2006, u Filipa Š. provinění loupeže.
- parta výše jmenovaných napadla poškozené Jakuba S., Jakuba Ch., Jana V., Janu U. a Kristýnu K. a odcizili jim videokameru, na kterou společně natáčeli film.

Setkání 3. 1. 2007: František si je vědom toho, že to byl právě on, kdo incident vyprovokoval a zaútočil jako první, vnímá tuto skutečnost jako velkou chybu. Má zájem o mediaci, v rámci níž by se poškozeným omluvil.

Zjistit kontakty na poškozené se bohužel podařilo až na konci února 2007 a první jednání s některými z poškozených se podařilo realizovat až v březnu. Poškození s mediací s Františkem souhlasili, chtěli se s ním ale sejít samostatně, bez ostatních obviněných, protože jej vnímali jako iniciátora konfliktu. V té době již František pobýval v internátním oddělení výchovného ústavu a Středisku výchovné péče Klíčov v K., kde byl na dvouměsíčním dobrovolném pobytu.

K mediaci s Františkem F. nakonec došlo až v září 2007. Před samotným setkáním obou stran bylo jednáno zvlášť s obviněným a zvlášť s poškozenými.

Průběh mediace:

Obě strany na začátku sdělily, co od mediace očekávají (omluvit se, zjistit, proč k incidentu došlo, náhrada újmy, která vznikla).

Obviněný sdělil, že k samotnému průběhu incidentu není schopen nic říct, protože si nic nepamatuje. Poškozený tedy sdělil, jak konflikt vnímal on, včetně obav, které měl tehdy i těch, které stále přetrvávají.

Obviněný řekl, jaké kroky učinil k tomu, aby už neopakoval své nezákonné chování (pobyt ve středisku výchovné péče, ukončení kontaktu se spolupachateli).

Dále se obě strany zabývali možnostmi odškodnění poškozeného (ztráta času, který věnoval natáčení filmu, čas, který věnoval průběhu trestního řízení, problémy ve škole,...). Probační úřednice poučila obě strany o tom, že náhrada vzniklé újmy je pouze věcí dohody obou stran a nebude předmětem trestního řízení. Obviněný sdělil, že je ochoten odškodnit poškozeného a domluvili se na dalších

podrobnostech (výše náhrady – 2000 Kč, způsob úhrady atd.) Oba se rovněž shodli na tom, že dohodu uzavřou písemně.

Mediace podle slov obou stran splnila jejich očekávání. Podle slov probační úřednice splnila mediace svůj účel a došlo k urovnání vzniklého konfliktu. Navíc se podařilo naplnit i výchovný účel mediace pro pachatele.

Anotace

Cílem rigorózní práce na téma Probace a mediace v trestní justici ze sociálně-pedagogického hlediska je na základě teoretických podkladů z oblasti příčin delikvence mládeže, zákonů ale i stávajících metodik Probační a mediační služby popsat oblasti, které probační úředník při práci s mládeží musí znát, navrhnout vhodné způsoby práce s touto specifickou klientelou a pomocí vlastního výzkumu se mimo jiné pokusit o zhodnocení efektivity práce probačních pracovníků.

Práce je teoreticky opřena o podstatné zákony, konkrétně o Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (218/2003 Sb.) a o Zákon o Probační a mediační službě (257/2000 Sb.). V poslední kapitole je proveden analytický výzkum s klienty Probační a mediační služby ČR, který zkoumá vztahy mezi kriminálním chováním klientů a jejich charakteristikami. Výsledky výzkumu jsou konfrontovány s dostupnými údaji pro celou Českou republiku a je diskutován problém měření přínosů Probační a mediační služby ČR.

Abstract

The aim of rigorous thesis called *Probation and mediation in criminal justice from socio-pedagogical standpoint* is (on theoretical bases of the area of the causation of youth delinquency, laws and methodic of Probe and Mediation service) to describe areas which the probation worker who works with youth must know, to project relevant work-methods with these specific clients and to try to analyze and evaluate (based on own research) the efficiency of probation workers.

The thesis concerns relevant laws, specifically *Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (218/2003 Sb.)* and *Zákon o Probační a mediační službě (257/2000 Sb.)*. In the last chapter there is presented the analytical research based on the real client data from Probe and Mediation service in the Czech Republic, which investigates links between criminal behavior of individuals and their characteristics. Results of the research are confronted with available general statistics for the Czech Republic and the problem of measuring social benefits from PMS is discussed.

